

Кәкімбек
Салықов

Дарқан Дарын

Өлеңдер жинағы

«Фолиант баспасы»
Астана-2010

УДК 821.512.122

ББК 84 Қаз 7-5

С 18

Қазақтың ұлы перзенті Сәбит Мұқановқа арналған осы еңбегімнің жарық көруіне қолдау жасаған Солтүстік Қазақстан облысының әкімі Серік Сұлтанғазыұлы Біләловқа ризашылық білдіремін.

С 18 Салықов К.

Дарқан дарын: Өлеңдер жинағы / К. Салықов. – Астана: Фолиант, 2010. – 160 б.

ISBN 9965-35-912-1

Қазақтың көрнекті ақыны, белгілі мемлекет және қоғам қайраткері Кәкімбек Салықов бұл жинағында зор ағынды шабытпен Сәбит Мұқанов жайлы кең тебіренеді. Ұлы жаушы өмірінің қыры мен сырын ұшқыр ой, терең сезіммен танытады. Ағалардың Сәбең жайлы айтқандары мен кейінгі ұрпақ һәм көзкөрген жерлестер естеліктерінің ең шұрайлы деген тұстарын өлең етіп, сом тұлғаның зор бейнесін поэзия тілінде берген. Заман сыры мен осы күндерді байланыстыра отырып, қоғамдағы құбылыстарды келісті қамтыған. Соның бәрі асыл ағаның дарқан дарыны мен жан-жақты табысын аша түсуге арналған. Оқушы қауым қазақтың кемеңгер ұлына лайықты туған кемел жырдың кәусар бұлағынан сүйсіне сусындайтынына кәміл сенеміз.

УДК 821.512.122

ББК 84 Қаз 7-5

ISBN 9965-35-912-1

© Салықов К., 2010

© «Фолиант» баспасы, 2010

ҚАЗАҚТЫҢ СҮЙІКТІ ПЕРЗЕНТІ

Қазақтың классик жазушысы, аса көрнекті қоғам қайраткері, Қазақстан Жазушылар одағының іргетасын қалағандардың бірі және осы одақты екі мәрте басқарған әдебиет әлемінің үздік ұйымдастырушысы, халқымыздың сүйікті перзенті, академик Сәбит Мұқановтың туғанына ағымдағы жылдың сәуірінде 110 жыл толды. Жасынан ел аузындағы батырлар жырын, кисса-дастандарды жаттап, мақамдап айтып жатыққан, Шал акын, Орынбай, Арыстан, Шөже, Сегіз сері, Нияз сері, Мұстафа сері, Үкілі Ыбырай, Біржан сал, Ақан серінің өлендерін сүйсініп тыңдап, жадына берік қондырған жас Сәбит көркем сөзге ана сүтінен кейінгі екінші азығындай ынтық болып, ерте қанықты. 14-15 жасында ол өлең-жырды суырып салуға талаптанса, терең ойлап қағазға түсіріп өлең жазуға да машықтанды, «ақын бала» атанды.

Сәбең әу бастан не айтса да, не туралы жазса да өмірден өзі көрген ащы-тұщы әрекеттерді айдан анық бұлжытпай түсіруге әдеттенді. Батыл тілмен ашық айтып, әр сөзін атқан оқтай дәл тигізіп, шырылдаған шындықты аша білуге талаптанды. Міне, осы алғыр мінез, қайтпас қайсарлық жазушының негізгі ұстанымы, шығармашылық кредосына айналды. Өсіп-жетіп әйгілі жазушы атанған кезінде де, арыстаннан қаймықпас, жолбарыстан шайлықпас турашылдығы, слге аян көрнекті қоғам қайраткері етті. Елім деп еңіреп туған Махамбеттей өткір тілді айбыны, сұңғыла сөзі жазушының есімін ұлтының сүйкімдісіне айналдырды. Сол беделіне лайықты сапамен, өмір сырын аша түсетін шығармаларын толықтыруға жалықпады.

Қазақ әдебиетінің даму жолындағы алтын қазықтай ардагер майталманы Сәбит Мұқанұлы Мұқанов қазіргі

Солтүстік Қазақстан облысындағы Жамбыл ауданына қарасты бүгінгі Сәбит ауылында 1900 жылы 22 сәуірде дүниеге келеді. Сәбеннің негізгі атажұрты сол облыстың Тимирязев ауданындағы әйгілі Жаманшұбар екені елге мәлім. Ауыл молдасынан ол хат тануға жетсе, 1918-1919 жылдары Омбыдағы оқытушылар дайындайтын курсқа аттануға бел байлады. Қазан төңкерісі жеңіске жетіп, елде әр түрлі құйындай құбылып жатқан саяси топтар қаулады. Жас Сәбит сол кезде Мағжан Жұмабаевпен танысып, өлеңдерін көрсетіп, жақсы бағыт алды. Мағжанның дәрістеріне қатынаса жүріп, оның көмекшілік қызметке шақыруын құрметпен орындады. Оқуын бітіргеннен кейін ауылында оқытушылық құрды. 1921-1922 жылдары әр түрлі шаруашылық қызметтерінде болып, елдің жүдеу тұрмысына жаны аши түсті. «Жаман бергенін айтады, жақсы көргенін айтады» — дегендей көзі көрген көріністердің сұрқын бұзбай қағазға түсіріп, елге жеткізіп отырды. 1922 жылы Орынбордағы рабфакке (жұмысшылар факультеті) түсіп, оны 1929 жылы тәмамдады. 1926-1928 жылдары баспасөз органдарында қызмет істеп, республикалық «Еңбекшіл қазақ» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінде бөлім меңгерушісі болды, Қазақстан мемлекеттік баспасының бас редакторлық қызметін атқарды. 1928 жылы Ленинград университетіне оқуға түсіп, отбасы жағдайына байланысты, аз ғана уақыт оқығаннан кейін Қызылжарға келіп, «Кеңес ауылы» газетінің бас редакторы және жазушылар бөлімінің жетекшілігін атқарды. 1932 жылы Мәскеудегі қызыл профессорлар институтының әдебиет бөліміне оқуға түсіп, оны 1935 жылы аяқтады.

Оқудағы жылдары, әсіресе Мәскеу кезеңі Сәбене үлкен сабақ болып, жас қаламгердің шабытының шалқуына жемісті әсерін тигізді. Горькиймен, Маяковскиймен кездесті, көптеген қаламдас достар тапты. Кейінде жазған «Өмір мектебі» атты деректі романы Горькийдің шығармаларына ұқсап, ал «Майға сәлем» атты өлеңі Мая-

ковскийше ырғақпен ел құлағын елең еткізді. Мектепте жүргенде сахнада сол өлеңді оқығаным есімде.

Мәскеуде институтта жүргенде жазған өлеңдері мен поэмалары ел қолына жете бастады, әсіресе 1931 жылы жазылған «Сұлушаш» атты поэмасы шарықтап тұрды, ол француз тіліне аударылды. Сәбең осы кезде қара сөзге молынан кірісіп, «Екпінді» повесі мен «Теміртас» романы жазылып бітті, «Жұмбақ жалау» атты әйгілі романы жазыла бастады. Бұл жас қыранның шабытты шағы өріс алған кезі болатын. 1935 жылы жазушы жұбайы Мәрияммен Мәскеуден оралып, Алматыға орнықты. Келісімен «Кеңес ауылы», «Қазақ әдебиеті» газеттерінің редакторы қызметін атқарды. 1936-1937 жылдары Қазақстан Жазушылар одағын басқарды. Тоталитарлық тәртіптің сталиншіл топас жендеттері Сәбитті де басшылық жұмыстан аластата бастады. «Алашордашыл, тұраншыл, ұлтшыл ақын Мағжанға қамқорлық көрсетті, Сейфуллин бастаған ұлтшылдар тобына қосылды, буржуазиялық ымырашылдыққа бой артты...» — деген сияқты айыптарды үйіп-төккендіктен саяси сенімсіздікке ұшырады. Сәкен Сейфуллин Халық Комиссарлары Кеңесінің төрағасы қызметін атқарып, үкіметті басқарған кезде Горькийдің көмегімен айдалудан оралған Мағжан Жұмабаевты Алматыға алдырып, тарихи қасиетті қайырымдылығын көрсетіп, бауыр тартқанда араларында Сәбит Мұқановтың жүргені анық еді.

Көрнекті жазушы 1937-1941 жылдары қазақтың Абай атындағы педагогикалық институтында профессор болып, қазақ әдебиетінен сабақ берді. Адалдығы арқау болған Сәбит Мұқанов 1943-1951 жылдары екінші рет Қазақстан Жазушылар одағын басқарды. Дүниежүзілік Бейбітшілік қорғау Комитетінің мүшесі ретінде және Араб елдерімен қарым-қатынасты ұлғайту жолында көп еңбек етті. Сәбит Мұқановтың екінші рет одақты басқаруға келуі өзіне деген құрмет қана емес, Жазушылар одағының дәрежесін көтеруге керек болды. Ол басқарған кезде

Жазушылар одағының ең ірі қоғамдық орын екені анықталды. Сәбеннің өзі де қайсар мінезімен зор беделге жетті.

Сәбит Мұқанов ақындық пен қара сөз шеберлігін бірдей игеріп, аты шартарапқа айқындалып тұрса да, тек қана көркем әдебиеттегі шығармашылықпен шектеліп қалмай, қазақ әдебиетінің барлық жанрларында елеулі із қалдырды. Қазақ ақын-жазушыларының шығармаларын талдайтын монографиялық еңбектері ел ықыласына бөленді. Қазақ әдебиетінің тарихы, мәдениетінің өрлеу барысы мен этнографиясын зерттеуге елеулі үлес қосты. Прозада роман және повестер, оған қоса мемуарлық әдебиетте де ізденімпаз талант екенін анық көрсете білді. Ол әдебиеттің тармақтарына ғана емес, қазақ тіліне де ерекше бай әмбебап білгір болатын. Қырды жазса қырдың тіл ерекшеліктерін, көркемдік байлығын, Сырды жазса Сырдың салт-санасы мен тіл ерекшелігін ашық таныта білді. Мысалы, «Сырдария» романынан Қызылорда аймағының көне-жаңасы аралас сүбелі де жүйелі сөздерін оқығанымызда қарақалпақ халқының қазаққа жақындығын таныта түсті. Сонымен Сәбен қазақ тілінің үлкен ұстасы, өте ыждағатты қорғаушысы екенін анықтады. «Адақандар» атты романы (1931) қазақ әдебиетіндегі романдардың алғашқылары қатарында дүниеге келді. Кейін (1959) бұл роман «Мөлдір махаббат» болып аталып, кең жаһанды шарлап кетті. «Жұмбақ жалау» (1938) романы «Ботагөз» романы болып аталып, қазаққа роман оқуды үйреткен үлкен дүние болды. Сәбеннің барлық еңбектерін тегіс шолу міндет емес, ал біздің мақсат — ұлы жазушының әмбебап дарқан дарын екенін халқымызға, әсіресе кейінгі жас ұрпаққа жеткізу. Сәбит Мұқанов — қазақ әдебиетінің бір өзі біртұтас дүние секілді ұлы тұлғасы, міне, осы ұғымды дәлелді де дәйекті түрде жас ұрпаққа жеткізуді мен өзіме борыш көрдім. Терең білімді оқымысты, алғыр ақын, ақтангер жазушы, өткір тілді, өжет туған қоғам қайраткері болғанын аша түссек, көкейкесті мақсатқа жақындай берер едік.

Сәбеннің азаматтық һәм шығармашылық жолын көрсету хикаятын айқындай түссек, онын кішіпейіл, қарапайым, елгезектігі ел ішінде сан түрлі аңыз болып кеткені ақиқат. Қазақта сөзге тоқтағыш үлкен қасиет бар. Аузы дуалы, елге қадірменді бір ақсақалға, баяғыда байдың баласы әдейілеп шақыртып, өзін сынатыпты. Сонда абыз ақсақал былай депті:

*Ілімің бар екен, жаным,
Білімің әлдеқандай?!
Қағуың бар екен,
Жұртқа жағуың қандай?!
Айлаң мол екен,
Жұртқа пайдаң қандай?!
Жорғалығың бар екен,
Халыққа қорғандылығың әлдеқандай?!
Заттығың бар екен, жаным,
Халқыңа қымбаттығың әлдеқандай?!*

Сонда бала: «Ата, түсіндім, ойланатын, толғанатын жайға салдыңыз, рахмет», — депті. Осы сөз орамын Сәбеңе сәйкес әкелсек, білімді Омбыдан да, Орынбордан да (*бұрынғы астанамыз*), Мәскеуден де барынша алды, ал одан да зор білімді ел арасынан алды. Халықтың көне, жаңа мұрасынан асыл азаматқа керегін қабылдады да, азаматтық, ағалық, кемеңгерлік мінезімен төзімділігі мол қажыр-қайратын танытты.

Сәбенді бір көрген адам мәңгі есіне сақтайды, өйткені ол сенімді түрдегі жылылығымен бар сырын жайып салатын, саған да барынды айтқыза білетін. Жұртыңа пайдан қандай дегенде, дәл Сәбендей елге пайдасын тигізген жазушы көп емес. Ол алтайлықпен де, атыраулықпен де, алатаулықпен де, есілдік, ертістікпен де ортақ тіл тауып, бар мұң-мұқтажын естіп алып, көмегін көрсететін. Жорғалығың бар, халыққа қорғандығың қалай дегенде, Сәбитті өз заманындағы зиялы қауым пір тұтады.

Ол Орынборда оқып жүргенде сол оқуға өзінің шәкірттерін шақырды, Ғабитті де сол оқуға беттетті. Ал қызметке келіп, қолына билік тигенде жастарға қамқор бола білді, тек қана жастар емес, қазақтың барлық түпкірлерінен Сәбиттен көмек сұраған арыздар көптеп келіп жатты. Соның бірін аяқсыз қалдырмай, қолынан келген жәрдемін жасап отырған Сәбең он жылдай Қазақстан Орталық партия комитетінің мүшесі, Жоғарғы Кеңестің алты мәрте депутаты болып сайланғанда қажымай-талмай халық мүддесін алға тартып, үнемі елдің қорғаны бола білген. Кезінде партияның басшысы Д.А. Қонаевтың өзін де қатты сынағаны сабақ болды, министрлер де Сәбеңнен қаймығатын. Міне, халыққа қорған болу деген осы шығар. Ел перзенті атанып, халыққа ерекше сыйлы болғаны да осы қамқорлығынан туды деп білемін. Сәбеңнің қай жағынан келсең де қасиетті ісі мол, оның арман-мүддесі ұлтына ұлағатты қызмет ету екенін қазақ елі тұтас білетін. Қорыта айтсақ, Сәбең дарқан дарын, өз творчествосында болсын, тұрмыста болсын, кабинетінде, не үйде болсын, жақсыға жаны ашитын, жамандыққа жаны қас абзал ағамыз болатын.

Көрген-білгенді айтып отырғаным кемеңгер ағамыздың бүгінгі ұрпақ біле бермейтін асыл мінездерін, сыр-сипатын келешекке жеткізу әрі ұғымды, әрі сенімді болсын деп жатырмын. Мен ғана емес көрген адамдардың бәрінің де айтатыны — Сәбеңнің бір естігенін жадынан шығармай, елге айта жүретіндігі, қиыннан қиыстырар ой толғағымен, сөзге шебер әңгімешілдігі. Ол күтпеген жерде күлкі шығарып, айтар сөзінің аяғын тамаша түйіндейтін.

Жетпісінші жылдардың басында, Жезқазған қалалық партия комитетінің бірінші хатшысы кезімде Мәскеуде бір іссапарға барғанда, ақжарқын асыл ағамыз Ишанбай Қарақұлов кездесе кетті. «Москва» қонақүйінде едім, ол кісі де сонда жайғасыпты. Бұрын бұл кісімен Шота Уәлихановтың үйінде талай кездесіп, одан кейін бір айдай

емханада бірге жатқанымыз бар, аса қатты сыйлаушы едім. Ағамыз салған жерден: «Жақсы болды, кешке менің бөлмеме сағат жетіде жиналайық, Сәбең де осында, ол кісімен келістім», — деді. Мен кешке уәде беріп қойған жерім бар екенін айтып ат басын бұра тартып едім: «Өзің біл, бірақ тура сағат жетіде нөмірінде болғайсың», — деп нық айтты. Мен кешкі жетіде қызмет жақтан оралып, үйге кіре бергенімде, телефон қоңыраулата жөнелді. Тыңдасам, белгілі «тарғыл» даусымен, «Мен, Сәбитпін ғой, қарағым, осында деп естідім, әлгі досым Ишанбай дәмге шақырған екен, бірге болайық, — деп бір сипай қамшы айта салды да, ел амандығын, туыстарымды, алыстағы бауырларды асығыс сұрады да, — уақыт болып қалыпты ғой, жарайды, кеттік Ишекене», — деді. Ишекеннің бөлмесіне келсем, кең үстел жайылған қонақүйдегі ресторанның екі қызы бар айтқанын орындап жатыр. Сәбең кең креслода Көкшенің кербез шыңындай отыр екен. Сәлем бердім, амандық жайлы сұрай бастады. «Жаңа телефонмен айтып едім ғой», — дей бергенімде, Сәбең: «Қай телефонмен, мен сенімен сөйлескен жоқпын. Ә-ә-ә... түсіндім, мына Ишанбай мен келгенде трубкасын қойып жатыр еді ғой, бұл менің даусымды халық әртістерінше келтіреді», — деп күлді. Мен де түсіне қалып, күліп алдым. Ол Ишекеннің маған құрған қақпаны екен.

Мен ешқайда бармайтын болдым да, асықпай-саспай отыра бердім. Өйткені, тап осындай кездесуді арнайы заказбен де жасау оңай шаруа емес қой. Сәбең көп әңгіме айтты, бәрі қызық. Мен болсам, аса екпінділік жасамай отырсам керек, бір кезде Сәбең маған бұрылып: «Кәкімбек, қалқам, тірліктегі бір ғажап, өтіріктің үлкеніне адамдар тез сенеді, мен болып алдағаны сол ғой, көңіліңе ала көрме, біз Ишекеннің әзілін қара нанға жаққан сары майдай көреміз, мұның әзілі де құтты, тілі де мықты келеді. Олай дейтінім, өтірігінің аяғы жақсылыққа әкелсе, ол бір әдемі айла болып қалады. Адамды бір

күлдіру — үлкен өнер, Ишекең сол үлкен өнердің классигі, біз — акын-жазушылармыз, біздің поэмалар, романдар, қарулы қалың әскер ғой, ал Ишекеңнің бір сөзі — «Ворошиловский стрелок», көздеген жеріне дәл тиеді, міне, бұл да өнердің үлкені. Әзілін көңіліңе ала көрме, не туралы айтып күлдірсе де, бәрі шындыққа тіреледі. Бұл шындықты өз тәсілімен аз уақытта санаулы сөзбен жеткізеді. «Құлақтан кіріп бойды алар» деп ұлы Абай айтқандай, Ишекеңнің сөзі — жүректен шыққан уытты сөз. Қарап отыршы, жазып алып оқып отырғандай тап-таза сөйлейді, сендіреді, күлдіреді», — деп бір-екі қызық хикаяны айтып берді. Ишекеңді айтып отыр ғой, ал мен Сәбеңнің әмбебаптығына таңғалдым. Шырайы жанып, екі көзі жарқ еткен шағында бір күлдіріп тастайды екен. Ал Сәбеңнің ауызекі әңгімеге жүйріктігі туралы елде кең тараған әңгімелер аз емес. Меніңше, соның барлығы да акынжанды, адамға жақын жанды жаралған шалқар дарынның қай қырынан келсең де, Қырымға қарап самғап ұшар ақиық қыранға ұқсайды. Әңгімелерінің ішінде де жүйелі ой, сергек сезімге оралған бір әдемі мақсат жатады.

Қазақ әдебиетінің «алыптар» тобына» Сәбең барша еңбектерімен, ғажайып тұрақтылығымен жетті. Ғабит Мүсірепов Сәбең туралы бір сөзінде: «Сирек кездесетін қалам еңбекшісі», — деген екен. Шынында да, ол өз заманындағы құбылыстарға, болмыстарға романдарымен, өлең-поэмаларымен қоян-қолтық кіріссе, Ахмет Байтұрсынов, Сәкен, Бейімбет, Ілияс, Мұхтар, Мағжан сияқты әдебиетіміз бен мәдениетіміздің барлық салаларының дамуына атсалысқан алғы топқа аралас жақын жүрді, сол алыптар жайлы шындықтың бетін ашып, дер кезінде қалам тартты. Академик Серік Қирабаев: «Сәбит әдебиеттің жас кадрларын тәрбиелеуге, оларды әдебиет ісіне тартуға көп жәрдемдесті. Ғабит пен Ғабиденнің әдебиетке келулеріне оның ықпалы болғаны тарихтан белгілі. Әбділда, Қалмақан, Асқар, Тайыр, тағы да аға буын

өкілдерінің өзі Сәбитті ұстаз тұтатын», — дейді. Міне, осының бәрі қазақтың барша әдебиетшілерінің арасында С. Мұқановтың беделді болғанын дәлелдейді. Сыншылар да Сәбеңе риза көңіл білдіреді. Әйгілі сыншымыз академик Мұхамеджан Қаратаев Сәбит туралы еңбегінде даңқты дарындылығын айта келе: «Оның адалдығы, таза ары мен әділдігі, кішіпейілділігі, халыққа қанымен де, жанымен де жақындығы жастарға үлгі», — дейді. Аркалы академик пен адуынды сыншының бұл аталы сөздері Сәбиттің кім екенін аз сөзбен анық жеткізіп тұр. Шынында да, дарқан дарынның адалдығы барлық еңбектерінде, өмірдегі жүріс-тұрыс мінезінде молынан сақталып, Сәбеңнің кім екені паш етті.

Сәбеңді тек қана қазақ әдебиетшілері сыйлаған жоқ, өзге халықтардың озық қаламгерлерінің ыстық ықыласы арқылы сол халықтардың жүрегіне де Сәбит Мұқанов есімі жылы ұялады. Орыс халқының ұлы жазушысы Михаил Шолохов, өзбектің ардақты ақыны Ғафур Ғұлам, қырғыз ақыны Аалы Тоқамбаев, түркімен Берді Кербәбаев, тәжік Тұрсын Зада, Дағыстанның ұлы ақыны Расул Ғамзатов, украиндық Максим Рыльский, грузин Иракли Абашидзе сияқты кемеңгерлермен сыйлас болса, И. Шухов, Н. Анов, П. Кузнецов, М. Сидоренко, А. Брагин, Б. Собылев, Д. Снегиндермен қанаттас жақын жолдас болды. Шыңғыс Айтматовтың: «Интернационалдық, достық жаршысы бола білген қазақ халқының ұлы Сәбит Мұқанов қырғыз ауылына белгілі және сүйікті еді», — дегені — ұлы жазушының ұлағатты бағасы және өте орынды айтылған сөз. Әсіресе «Сүйікті» дегені тамаша! Сәбең өз ауылдастарына қаншама ыстық көрінсе, бауыр елдердің де сүйіктісі бола білді. Нүкістің қасындағы бір өткелдегі ауылдың кемпірі ескі ырыммен Сәбеңнің етегін немересінің мандайына басқаны ол елге аңыз болып кетіпті. Тап осындай зор құрметке жетудің өзі де Сәбит Мұқановты дара туған асыл құзарттай биік тұлға етіп баяндайды. Ташкенттегі зілзаладан зардап шеккен Ғафур

Ғұламның бала-шағасы Сәбене келіп паналауы нағыз достық емес пе?

Сәбеннің атағы зор қаламгерлігі мен көрнекті қоғам қайраткерлігіне қоса ашық һәм ақжарқын, кең құлашты бауырмал мінезі, тарихи өмір құбылыстарын, қазақтың шежіресін жақсы білетіндігі, әңгімеге әу деп сәлем бергенде жарытып жіберетіндігі кездескен адамның бір көргеннен жүрегіне ұялап қалатын. Өз басым алғашқы рет Бурабайда демалыста жүргенімде ол кісі Мәриям жеңгеймен «Оқжетпес» шипажайында жатыр екен. Дайындалып барып сәлем беріп, ел жігіттерінің қатынасуымен дәмдес болдық. Сонда байқағаным, атакты ағамыз бірден қайтыс болған үлкендерімізге көңіл айтып, халық ақыны Молдахмет Тырбиұлы атамызды жақсы білетіндігін білдірді. Мен жайлы да мағлұматы аз еместігіне таңғалдым. «Сәлем беріп, жігіттерді ертіп келгеніне рахмет. Сен, Кәкімбек, осы мені қайдан білесің, жоқ, әйтеуір Сәбит қой деп келдің бе?» — деп сұрақты тіктен қойды. Мен ол кісіге оқуға бармай тұрғанда-ақ, Ермек тәтемнің көмегімен латын әрпімен оқуды ерте үйреніп, кемпір-шалдарға, үйге келген қонақтарға әуелі «Адасқандарды», содан соң «Жұмбақ жалауды» көп оқығаннан жатқа білетінімді айтып, қара сөзін біраз төгілттім. Өлеңдеткен жерімді де ұмытпаппын, Сәбен: «Ермек тәтең қайда, ол кім?» — дегенде, ол Үкілі Ыбырайдың немересі акын Мұса Асайыновтың апасы екенін, ерте қайтыс болып кеткенін айттым. «Е, жақсы біледі екенсің, ал мен сен жайлы осы бөле ағаң Мұсадан естіп, көруге құмар едім», — деді. Отырыстан кейін далаға шықтық, Сәбен ере шықты, Мәриям жеңгей бөлмесіне кетті.

Жолдасбек Жақыпбеков деген кенші досымның жұбайы Үмітжан, бірінен-бірі үлкен бес қызымен және қастарында біздің екі бала бар, үбірлі-шүбірлі бір үйді ерткендей алдымыздан шықты. «Кәкімбек, бұл балалар өз балаларың ба?» — деді. — «Иә, менікі бәрі де», — дей салдым. «Ой, жарайсың, қалқам, келіндер фотокәртiшке-

ге түсейік», — деп ұсыныс енгізді де, Мәриямға рахмет айтып бетінен сүйіп, ең кіші бала Жөкендікі еді, соны алдына алып, ортамыздан отырып фотоға түсті. Бұл тарихи фотосурет елге тарап, аңыз болып кетті. Шынында да, қырыққа жетпей жүрген біздей жастарға Сәбендей нар тұлғамен дәмдес болып, суретке түсу арман еді ғой. Сондықтан да балалардың бәрі менікі дей салып, тап алдағандай да болдым. «Қазағым аз халық қой, тап осылай әр отбасы көбеюі керек», — дегені есімде. Қаншама әңгіме естідік, кеншілік жайлы өлендерімді тындап, ақыл-көнесін айтты, кейіннен Қазақстан Жазушылар одағының пленумына шақыртқызып, өндірістік тақырыпта сөз сөйлетті. Онда да төбем көкке жеткендей, Сәбит Мұқановтың кім екеніне көзім жете түсті.

Сәбен 70 жасқа толғанда, ел аралап, жолға шықпақтығын естіп қонаққа шақырдық. Мен Жезқазғанда қалалық партия комитетін басқаратынмын, Ұлытау ауданының партия басшысы Мәкен Төрегелдин ағамызбен бірігіп дайындыққа кірістік. Мәкен аға байсалды да бапты, ер жігіт болатын, Ұлытаудың етегіндегі «Алтын алқа» деген ақ қайындар арасына киіз үй тігіп той алаңын жасамақ болды, біз Мәдениет сарайында кездесу өткізіп, қалаша тойламақ болып өз сый-сыяпатымызды дайындадық. Ауа райының нашарлығынан қонақтар Торғайдан бізге келе алмады.

Сол өкінішім есте қалған ғой, 2000 жылы асыл ағамыздың 100 жылдық тойына қызу дайындалдым. Ол кезде Алматыда тұрушы едім, «Сәбит аға» деген жинағымды сол кездегі Солтүстік Қазақстан облысының әкімі Қажымұрат Нағмановтың демеушілігімен тойға тарту етіп шығардым. Тойға қыздарын ертіп Мәриям апай келді, оның өзі қандай қызық, барлық кездесулердің басы-қасында болып, Мәриямдай ел Анасының кеменгерлігіне көзім жетті. Сәбеннің жан серігі десе дегендей екен, 90 жасқа келсе де, тамаша естеліктер айтып баршамызды дән разы етті. 2010 жылғы 22 ақпанда Мәриям апай 101 жасқа қара-

ған шағында қайтыс болды. Соңғы жылдары Сәбит пен Қызылжарға байланысты өлеңдерім топтастырылған жинағымды «Дарқан дарын» деп атап, осы кітабымды ұлы тұлғаның 110 жылдық мерейтойына арнап дайындап жүрмін деп асыл анаға айта алмай да қалдым.

Қазақстанның халық жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың иегері, ақын, жазушы, драматург, тарихшы, ғалым, академик Сәбит Мұқанов — ресми түрде де үлкен құрметке бөленген өресі биік нар тұлға. Ленин орденімен екі рет, Еңбек Қызыл Ту орденімен екі рет, «Құрмет белгісі» орденімен және көптеген медальдармен марапатталды. Еңбектері 46 тілде жарық көрді. Жазушының туғанына 100 жыл толған мерейтойдың қарсаңында есімі Алматыдағы бір көшеге, туған ауылына, Қызылжар қаласындағы бір мектепке, облыстық драма театрына берілді. Қаламгердің қола мүсіні Алматыда өз атындағы көшеде орнатылды. Қызылжардағы облыстық кітапхана көптен бері Сәбит Мұқановтың атымен аталады. Жетпіс жасқа келген тойында осы кітапхананың алдына ескерткіш орнатылды. Сәбит Мұқановтың 100-жылдық тойы Халықаралық дәрежеде, ЮНЕСКО-ның тарапында өткізілді. Солтүстік Қазақстандағы туған ауылында өткен тойға Қазақстанның тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев келіп, тойды өте келісті баяндамамен, Сәбеңе деген зор құрметпен ашып бергені де салтанаттың самғауын биіктете түсті. Көптеген шетелдердің және Қазақстанның барлық аймақтарының өкілдері мен өнерпаздары, балуандары, жүйрік мінген шабандоздары қатынасты. Бұл той қазақтың ұлыларын сыйлап өткізетін ұлағатты тойлардың көріктісі де көрнектісі болғанын келген меймандар бірауыздан айтып кетті.

Сәбит ағаның туғанына 110 жыл толуына байланысты мерекелі межеге жеттік. Тәуелсіз Қазақстан әлемдік экономикалық дағдарыста өз күшінің молдығын көрсетіп, даму қарқынын өрістетіп келеді. Солтүстік Қазақстан облысы да соңғы екі жылда жедел дамудың

қарқынды үлгісін көрсетті. Кеше ғана Президентіміз Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі стратегиялық жоспарын бекітті, ол тарихи құжат Нұрсұлтан Назарбаевтың халқымызға арналған ағымдағы жылғы Жолдауынан туындаса, оған деген зор ықыласын білдіріп, бүкіл еліміз қолдап отыр.

Сондықтан да Қазақстан халқына Жолдауында Нұрсұлтан Әбішұлы айтқандай: «Таяудағы онжылдықта тұрлаулы да теңдестірілген даму жедел әртараптандыру және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру есебінен қамтамасыз ететін болады». Ендеше, құнар алған туған ел деген терең тамыры – Тәуелсіз Қазақстан осылай әлемдік өркениет жолында Құлагердей құйғыта өрге басса, тақап қалған Сәбит Мұқановтың да 110 жылдық мерейтойы сәтті өтер деп сенеміз. Сәбит ағаның өмірі – ауыр жүкті арқалап өссе де, ақжарқын, батыр мінезді дарқан өмір, елінің алдында ары таза абзал өмір. Таудай тұлғалы, дариядай кең ағынды, Сарыарқадай самалға бай шалқар, қазақтың аспанындай ашық өмір екеніне көзім жетті. Ол дарқан табысын қазағына беріп кетті, сол ерен еңбегімен болашаққа жол тартты.

Ұлы жазушының есімін мәңгілікке жеткізердей шаралар да қарқындай түсер деген зор үмітіміз бар. Осы орайда қолдарыңызға тигелі тұрған «Дарқан дарын» атты поэзиялық жинағым да сол тойдың жыр шашуы болсын, асыл тұлға, ұлы ағамызға қолымнан келген ескерткішім деп қабыл алыңыздар, қадірменді халайық! Той тойға ұлассын!

Кәкімбек Салықов

ЖЫРДЫҢ ТУЫ – ЖАРҚЫН ТҮЛҒА

АЛМАТЫДА СӘБИТТІҢ ЕСКЕРТКІШІ

Алматыда
Мұқанов көшесінде,
Төле бимен тоғысар төтесінде,
Сұлу мүсін жүзінде жұлдыз жанған,
Жарқырап тұр,
Бір көрмей өтесің бе?

Ақ жабудың сәлдесі ашылғанда,
Құрды халық салтанат асыл жанға.
Сәбит аға бейнесі қолаланды,
Сәлем алып барардай ғасырларға.

Бейнелепті дәлме-дәл шын арысты,
Барша қауым қол соғып құп алысты.
Ташкент, Бішкек, мәскеулік қонақтар да,
Қазақтармен бөлісті қуанышты.

Күй төгілті оркестр құдіретті,
Алатаудан Есілге дүбір жетті.
Тірі Сәбен тұрғандай көз алдында,
Қайталанбас бір мезет ғұмыр өтті.

Табиғатпен келбеті ұласқаны,
Ұлылықтың нұсқасын растады.
Көрініп тұр
Көз тастап баршамызға,
Аңқаландап бір қызық сыр ашқаны.

Қызғылт мүсін не деген сүйікті еді,
Осы екен ғой Сәбенді тірілткені.
Асыл досы Алматы жайнай түсті,
Бұрынығыдан Алатау биіктеді.

Сан зиялы сөйлеген назарға алды,
Шағын Алан кең құлаш базарланды.
Мәриям апай жанары бір жарқ етіп,
Сәбенді алғаш көргендей ажарланды.

Күлім қаққан мүсінге меңзеп көпті,
Қарай қалған дүйім жұрт мезет те өтті.
Сыры терең,
Әр сөзін салмақты етіп,
Алтай атты баласы сөйлеп кетті.

Алғыс айтты
Жиналған адамдарға,
Елбасына — бастаған заманды алға.
«Ұлылығы әкемнің өшпес, — деді, —
Елім барда, тәуелсіз панам барда».

Орнатылды ғаламат айқын белгі,
Сәбең елді, Сәбенді халқым көрді.
«Жұмбақ жалау» деп еді-ау ол кітабын,
Сол еңбегін дәл бүгін айтқым келді.

Ұлылыққа аптықпай жеткен кісі,
Роман оқытып қазаққа кеткен ісі.
Соның бәрін айғақтап,
Паш етіп тұр,
Алматыда Сәбиттің ескерткіші.

2000.
Алматы

* * *

Сыйла, қазақ, ардақта ақыныңды,
Одан артық таппайсың жақыныңды.
Сатылуды білмейді, түлкілікті,
Білсе-дағы жазасыз атылуды.

Ақынды сүй, сүйгендей кең даланы,
Ойла, ағайын, аңғал жан ненді алады?
Ақыны жоқ ауылдың қызығы аз,
Бір тілегі өмірде кем қалады.

Жайма-шуақ адамнан үзбе күдер,
Жақсылықты жар салып тергенін көр.
Жаман жазса ақынды ардақтамас,
Жақсы өлеңін Құдайдың бергені дер.

СӘБИТ ТОЙЫН БАСТАП БЕРДІ ЕЛБАСЫ

Жүз жыл толды
Сәбит Мұқанов туғалы,
Ел шалқыды тойлап асыл тұлғаны.
Осынау тойды бастап беріп Елбасы,
Әр көңілде қуаныш тайдай тулады.

Айдай ашық тез құлпырды сәніміз,
Самғай тартты дербес елде әніміз.
Мәриям апай, Қайсенов Қасым ағай бар,
Қарсы алдық біз, Сәкен сері бәріміз.

Жүрер жолға қойғандай-ақ гүл қадап,
Сарыарқада жарқыратты бұл ғажап.
Қырдан, Сырдан...
Шетелден де қонақ бар,
Тұрғандар жоқ енжар, бейқам құр қарап.

Дастарханда апамызды көрші етті,
Назарбаев үлкен сыйлық көрсетті.
Сәбитке деген бар қазақтың құрметін,
Той үстінде осынау мезет өлшетті.

Өзім көрмей жұрт сөзіне сенер ме ем,
Бір адам жоқ құшақ жаймай кезерген.
Ұлы тойға үлкен ұлық келгенін
Ардақтайды біздің қазақ ежелден.

Тойдың тойы қалды аңыз-дастан боп,
Талай сырды тәртіп сақтап ашқам жоқ.
Президенттің де қуанғанын біз көрдік,
Қош айтысып, жанарынан шашқанда от.

2000.

Қызылжар

ҰЛЫ ТҰЛҒА

Ұстаздық құрды, мектепте бала оқытып,
Көмекші болды, Мағжан аға дос тұтып.
Орынборда төрт жыл оқып жас Сәбит,
Газетке жетті жазуға ынтық жосылтып.

Сәкен, Мағжан құптады өжет батылды,
Жас таланттар тапты өзіне жақынды.
Ауылдағы шәкірттерін, Ғабитті,
Өзі оқыған оқуға кел деп шақырды.

Ленинград пен Мәскеуді де шарлады,
Шабыт сәтін «Сұлушайша» арнады.
Маяковский, Горькийлермен кездесіп,
Албырт күнде алғы топтан қалмады.

Қазағына қастыққа ол қас болды,
Ұлтын сыйлар достыққа ол дос болды.
Мәскеуде оқып, дәл Бальзакша тездетті,
«Адасқандар» керуен бастап көш толды.

«Жұмбақ жалау» — ол да сонда басталды,
Талай жұмыс толқып жатты астарлы.
«Балуаным», — деп сүйді Жамбыл ақсақал,
Жазушылар одағын көп басқарды.

Періштедей пейілі кең жан еді,
Сүйді оны үлкен-кіші, бар елі.
Қаныш, Мұхтар әр қадамын ұнатты,
Академик атады ғалым әлемі.

Драмалар, естеліктер, аударма,
Деректі дүние, шежіре тумас таң бар ма?!
Дарқан дарын, ел мұңын ұққан кемеңгер,
Қорған болды алдына келген жандарға.

Қырық алты тілде еңбектері басылды,
Жайлап өтті өзі көрген ғасырды.
Билікті де отты тілмен жасқантқан,
Ұлы тұлға дейміз дарқан асылды.

29.01.2010.

Астана

ОҢБАЙДЫ АҚЫНДЫ АТҚАНДАР

Қыранға оқ жұмсау қатерлі,
Жұмсаған... шын сұмдық әкелді.
Қай мәңгүрт қиды екен ажалға,
Адамзат сұңқары Сәкенді?!
Аз емес дауылпаз тартқан зар,
Тар кезең, көк тайғақ шатқалдар,
Аққуды атқандар сияқты,
Оңбайды ақынды атқандар,
Оңбайды ақынды сатқандар!

Сұм тағдыр сұқ көзі қадалды,
Тағы бір өр қазақ қамалды.
Қай сатқын атты Мағжандай,
Жондағы жолбарыс-адамды?!
Ел үшін, жер үшін сақтандар,
Ақынға жаман ат тақпандар.
Тұраның, ұраның сол еді,
Оңбайды ақынды атқандар,
Оңбайды ақынды сатқандар!

Қарақшы қалт етпес сақ па екен,
Қамығып қалды ғой шат мекен.
Қазақтың Құлагер ақыны
Ілиясты қай сотқар атты екен?!
Мерт болды тым оза шапқандар,
Тез сөнді шамшырақ жакқандар,
Тұлпарды соққыға жыққандай,
Оңбайды ақынды атқандар,
Оңбайды ақынды сатқандар!

Ақтарсам көкіректе бар дертті,
Дербестік дабылы дәл жетті.
Көгілдір туымнан көріңдер
Міржақып, Жүсіпбек, Ахметті.
Ауылдың иті боп қапқандар,
Сендерден тарқады тартқан зар.
Дүлдүлге өшіккен дүлейдей,
Оңбайды ақынды атқандар,
Оңбайды ақынды сатқандар!

1994.
Жезқазған

МАҒЖАННЫҢ БІР ӨЛЕҢІ

Үлкен өлең көңіл толар көлемі,
Мағжан аға «Сағындым» атты өлеңі.
Абақтыда Алла сыбыр еткендей,
Бой тастапты бостандықтың елеңі.

Межешамдай түнде төккен жарықты,
Алға тартты ақылы жеткен анықты:
«Мен өлсем де Алаш өлмес, көркейер!» —
Деп сақ қыран сендіріпті халықты.

Көкірек жарған түсінгенім ғажапты:
Сын сағатта шыңдап жатыр қазақты.
«Маған атақ — ұлтым үшін өлгенім!» —
Деп кешіпті жан түршігер азапты.

Дауылпаздың дана сөзін тірі аңыз,
Естіп жатты Қаратаулар, құба дүз.
Көріпкелдік, әулиелік болжамын,
Өлендегі өз сөзінен тыңдаңыз:

«Қалың елім, қалың қара ағашым,
Қайраты мол, айбынды ер Алашым!
Өзі-ақ құлар, сырың берме, сабыр қыл,
Ақымақтар байқамаған шамасын!»

Осы емес пе, әулиелік, даналық,
Тура келді, Мағжан сөзі бәрі анық.
Кешегі Одақ оқ шығынсыз құлады,
Өз қырсығы сұр жебедей қадалып.

Көріпкел ғой ақын сөзі өрелі,
«Пайғамбармын!» — дегені де сол еді.
Ғасыр сырын ашып кетті данышпан,
Бір романнан артық қой бұл өлеңі.

16.05.2008

СӘКЕН АҒА

Сұңқар шабыт аққу әнін жалғаған,
Сендей асқақ, Сәкен аға, бар ма адам?!
Кер заманның бас құрбаны болмасаң,
Білер еді-ау есіміңді бар ғалам.

Аңсағандай аңыз-арман асылын,
Қандай ару демес сені ғашығым?!
Жігіттіктің патшасы едің сал-сері,
Ақындықтың бастадың бір ғасырын.

Өлең сөздің гауһар тастай дарасы,
Сенсіз қазақ толмас өнер сабасы.
Саған мәңгі алғыс айтар сексен көл,
Көкшетаудың орман, тоғай, даласы.

Өрде киік өтсе сені еске алар,
Көлде аққу қимай қарап көз салар.
Ғашық әнің тау жаңғыртып, ел кезіп,
Жүрді сенен болмағанда еш хабар.

Самғай берші, ақын аға, самғашы,
Сарқылмайды асыл өнер арнасы.
«Жезкиігім» — өз күйігін баса алмай,
«Тау ішінен» шыққан әннің жалғасы.

1994

БИАҒАМА ТЫҢ ХАБАР

Биаға!
Әзіл сөзің жалт қаратты,
Тың хабар сөз қозғайық ақ қанатты.
Шіркін-ай, сенің ащы шымшыманды,
Кер заман дер кезінде аз таратты.

Баяғы «Көк сиырың» бұзаулады,
Жал бітіп «Қарагер ат» жүз аунады.
Бұл күнде ауылнай жоқ «қой, шәй» дейтін,
Ботадай бозбаланы қыз аулады.

Самғап жүр Мырқымбайың самолетпен,
«Ұшақ» деп оның атын атап кеткен.
Ұшақтан құшақ-құшақ пайда тауып,
Жер жыртып, шөп шабудан таза кеткен.

Тажалға ас болмайды арам бақыр,
Сен айтқан дәлду бастық арамда тұр.
Мал мен жер не боларын Құдай білсін,
Колхоздар Құдай оңдап тарап жатыр.

Тарқасын салмай, шіркін, талапайға,
Халыққа тиді тағы шала пайда.
Алақай салды шымқай алыпсатар,
Тоқымсыз жайдақ мініп ала тайға.

Жалауы жылпостардың желбіреді,
Байыған бұзақыны ел біледі.
Бар малды қант пен шайға құрбан еттік,
Кенседен жалақы алу селдіреді.

Кеше гөр, тың хабарда көп сөйледім,
Келді ғой деп сөйлегім төкпей сөлін.
Сандалып жұмыс таппай жүргендей көп,
Тоздырып ең ақырғы көк көйлегін.

Азайды күрек ұстар, айыршылар,
Оларсыз енді қайтіп ауыл шыдар?..
Орнына қаулап өсіп келе жатыр,
Жарысып коммерсант пен қайыршылар.

Қиындық әлі сынақ ете ме көп?!
Жатырмыз «азды», «көпті» жеке бөліп.
Дыбыссыз сыбыстайды кей білгіштер,
Жер кені жат қолында кете ме деп.

Дүрбелең, қайта құрыс буын бастық,
Ескінің түбін шаптық бұрылмас қып.
Бұрынғы партия жоқ,
Көп партия...
Буымен біразырақ шуылдастық.

Одаққа туды кеше заманақыр,
Генсек те қашып шықты таза тақыр.
Қалғаны Жазушылар одағы еді,
Ол-дағы тәлтіректеп бара жатыр.

1994

ҚАРАҒАНДЫ

Сарыарқа астанасы — Қарағанды,
Ежелден атақ-даңқың бағаны алды.
Жезқазған, Балқаш пенен Теміртауың
Әлемге әйгілі боп жаңаланды.

Мен үшін киелісің, Қарағанды,
Жас күнім өз қолында бағаланды.
Ұлытау жебегендей желе тартсам,
Тұяғым Жезқазғанда тағаланды.

Сен болдың сол кездегі бас қаламыз,
Екінші байтақ елде астанамыз.
Ардақты Қаныш, Фазыл ағалардан
Алғашқы алған сабақ дастан-аңыз.

Атасам Әбілқас, Ебіней ағаларды,
Ерекше көмір, темір бағаланды.
Өсірген Елбасымыз Нұрсұлтанды,
Өзге емес, ол да өзіңсің, Қарағанды!

МАХАМБЕТТІҢ ӘСЕРІ

Қазақтың қайсар акын, ерен ері,
Толтырды Мағжан кекке кенерені.
Атойлап Тұран үшін ұран жайса,
Сол шығар Махамбеттің жебегені.

Шындықтың сыры аз емес желігі жоқ,
Өтті ғой Сегіз сері серігі боп.
Исатай, Махамбеттен алған сабақ,
Қалды артта ән мен жырдың өрімі боп.

Бауыржан, жау тойтарған Рақымжандар —
Махамбет ұшқыны бар батыл жандар.
Рухы асыл дана ерте қонған,
Бәрі де асау тұлға, ақын жандар.

Жалықпай көл қорыған құстың үні,
Жайықтан естілгендей қыстың күні;
Қайсарлық берді акын Қасымға да
Махамбет жебесінің ысқырығы.

Жаз өтіп, жетсем-дағы кәрі күзге,
Құштармын атой салғыш анық ізге.
Әсері Махамбеттің ұлан-ғайыр,
Елім деп тыным таппас бәрімізге.

*06.03.2003.
Астана*

БІЛМЕЙДІ-АУ ДЕП ҚОРҚАМЫН

Ел байлығын талатқан,
Ішінде жүрміз ортаның.
Жалғыз ғой, шіркін, Жаратқан,
Көрмейді-ау деп қорқамын.

Қапылыс емес жаңылыс,
Қажеті сол ма адамның:
Сатылу, ұрлау, атылыс,
Бейнесі болды заманның.

Бір елді бір ел ойрандап,
Жазықсыз жатыр жайратып.
Қаруға сенген тайрандап,
Есерді қойды-ау сайратып.

Қалауын бермей халыққа,
Ептілер еркін жайлайды.
Жеткендер ірі байлыққа,
Ақшамен аяқ байлайды.

Әккі қу мың-мың асайды-ау,
Асырып айла-тәсілін.
Адам түгіл, жасайды-ау
Алладан да жасырын.

Жаратқан сыйлап нұрлы күн,
Ойласа ғалам мол қамын;
Жер беті кейбір сұмдығын,
Білмейді-ау деп қорқамын.

*18.08.2004.
Астана*

МӘРИЯМ АПАЙҒА

Жүзге жетті Мәриям апай дегенде,
Селдей тасып келді мөлдір өлең де.
Құтты болсын,
Ел анасы, Ұлы Ана,
Жылжи берсін алға қарай кемең де.

Сәбит аға жүз жылдығы кезінде,
Бұл тілекті орап едім сезімге.
Асыл ана, көрмегенді көрдіңіз,
Жалғыз қалып өкінгеннің өзінде.

Бір Алланың барына адам сенеді,
Ұлы адамның аруағы сізді жебеді.
Бергені көп, алғаны аз Сәбеңнің,
Әлі талай аты озып келеді.

Қызылжардай атамекен жері бар,
Мәңгі тірек — қазақ атты елі бар.
Жылдан-жылға мәңгілікке жол ашып,
Бүкіл әлем ұлы есімді кең ұғар.

Ұзақ жасау бұл жалғанда — зор өнер,
Жайсаң жансыз сол құрметке бөленер.
Өткен жылдар есіркесін,
Есен-сау
Жаңа өмірде жақсы қызық көре бер.

*2009.
Астана*

СЕГІЗ СЕРІ КЕМЕҢГЕР

*Ұстаздарым Сегіз сері, Нияз сері.
Біржан сал*

Көк теңізде желкен жайған кеме дер,
Сегіз сері — асқан талант, ерен ер.
Ұстазым деп ардақтаса Біржан сал,
Сол емес пе озық туған кемеңгер?!

Аз уақытта мол шарықтап үлгерген,
Жүрек қылын дәл табатын сұр мерген.
Баһрам ұлы ол Мұхамед-Қанафия,
Ақындығы, батырлығы мыңмен тең.

Сөзі сара, әні дара, асқақ-ты,
Оны жастай ұлтжандылық басқартты.
«Тентек қазақ ереуілін бұз», — деген
Губернатор жарлығынан бас тартты.

Үздік ақын, ұлы сазгер, хас батыр,
Онда көп қой ғашықтықтан басқа сыр.
Исатай мен Махамбетке септесіп,
Сан жорықта құрды бірге ақ шатыр.

Содан кейін Сыр бойына оралды,
Дертке дауа тапқандай тез оңалды.
Төтеп беріп Хиуа, Қоқан, ойратқа,
Қиын күнде қол бастаушы бола алды.

Бекер ғана Мақпал қызға тамсанбас,
Ғажап сол ғой сүймегенін қарсы алмас.
Мерт болды қыз ойраттардың оғынан,
Сонда туды ән төресі — «Гауһартас».

Отар күнге десек-тағы обалы,
Ел мұрасын жинап алған жоқ әлі.
Сегіз сері – батыр ақын, шын дарын,
Ол қайраткер серіліктен де жоғары.

14.04.2005

ҚАНАТ САУДАБАЕВҚА СӘБИТ ҮШІН АЛҒЫСЫМ

Тоқсан жылдық тойын билік шолыпты,
Естіген жан қуанышқа жолықты.
Алматыда Сәбитке арнап ескерткіш
Қола-мыстан қойылмақшы болыпты.

Тоқтағазы – Сәбеннің күйеу баласы,
Шын қуанды ұл тапқандай анасы.
Мүсінші еді, досымен бірге жасады,
Сәнді бейне келгенінше шамасы.

Көп қаулының арасында көмілген,
Сәтсіз қаулы айырды бар төзімнен.
Арман еткен өз еңбегін көре алмай,
Жас мүсінші өтті осынау өмірден.

Жүз жылдық той қарсаңында қолға алдым,
Ескерткішті орнатуға жол салдым.
Мәриям апай подвалда есен сақтапты,
Аруақтан шошып, есім кетіп толғандым.

Алматыдан Астанаға аттандым,
Премьерге барамын деп баптандым.
Даниял жоқ,
Саудабаев Қанатқа
Кеңсе басы деп сырымды ақтардым.

Қанат інім телефонмен асыға,
Храпуновпен тіл қатысты ашына.
Риза болдым.
«Масқара ғой бұларын», —
Деп лезде қаһар төкті басына.

Сыбап та алды, суыт мерзім жолдады,
Бұл — алғысым ерлігіне сондағы.
Мәриям апай бір өксігін басқандай,
Көп тостырған ескерткіш те орнады.

28.10.2010

АБЫЛАЙ ХАННЫҢ «АҚ ҮЙІ»

«Абылай ханның «Ақ үйі» —
Тарихтың тарлан белесі.
Айтылып жүрді тым жиі,
Сағынтып елді төбесі.

Жырына косты бұл үйді,
Үкілі Ыбырай бабамыз.
Содан соң бізге мұн үйді,
Болғандай көпке бәрі аңыз.

«Гәккушіл» ақын атылды,
«Ақ үй» де өшті кешікпей.
Күрсінтті алыс-жақынды,
Күтімсіз қалған мешіттей.

Кеңестің ісі жандайшап,
Кесірін кімдер айта алды?
Санаменен сарғайсақ,
Дербестік бәрін қайтарды.

Елбасына мың алғыс,
Киелі төрді жаңартқан.
Туғандай қайта құмар құс,
Тамсанып елді қаратқан.

Толқыды бітік егін де,
Ақ қайың шексіз орманы.
Шалқыды дала шебінде,
Орнатқан Абылай қорғаны.

Зер салсақ, достар, осында,
Тарихқа терең зерттеткіш.
Орнады «Ақ үй» қасында
Абылайға жаңа ескерткіш.

Жадына қанша наз түйді,
Шекара шебі алыстан.
Алатау, Алтай, Каспийді
Көрсетіп тұр данышпан.

Дегендей болды «Ә, Құдай,
Дұшпанға ызғар, сес берем».
Сиынды-ау сонда өз Абылай,
Түркістанға, Көкшемен.

Абылай ханның мүсіні,
Президент қостап жетілді.
Тебірентер көрген кісіні,
«Мыс салт атты» секілді.

Сілкінді «Ақ үй» белгі боп,
Абылайдай асыл еріме.
Сұқтанып қарау енді жоқ,
Телегей-теңіз жеріме.

Қуаныш шексіз халқымда,
Жыр төксем, айтар ән дайын.
Жарқылда жаңа қарқында,
Жайнасын, «Ақ үй», маңдайын.

Ұмытпас талай ғасырлар,
Ұрпаққа үлгі — ғұмырын.
Құтты болсын, Қызылжар,
Бүгінгі шалқар дүбірін!

АУЫЛДАҒЫ АҚСАҚАЛМЕН ӘНГІМЕ

— Халықтың ханы едіңдер әлі малай,
Ақынның осы күнде халі қалай? —
Деп сұрақ қойды ақсақал Көкшетауда,
Жауапты берген тыңда әрі қарай:

— Кедейдің пана болар қосы кімге,
Ақынның халі мүшкіл осы күнде.
Той еді жыр жинағы жарық көрсе,
Айналды «қаламақы» тосын үнге.

Не шара көргендерге басқа сыйды,
Зілзала тас көтермес басқа тиді.
Арқалап кітаптарын сатуменен,
Достарым ел аралап ақша жиды.

Соған да тәубе десе апыл-ғұпыл,
Қалтасы қалғандардың бәрі шұқыр.
Кейбіреу күн көріп жүр әрең ғана,
Есектей пайдаға мәз кәкір-шүкір...

Бұл сөзге қарттың буы тарқап қалды,
Көнетоз сипай берді тар қапталды.
«Сенгенім сендер болсаң...» дегендей боп,
Жан-жаққа басын үнсіз шайқап қалды.

Ақсақал күрсінгені есімді алды,
Байқадым саясатқа жетік шалды.
— Сәбиттер енді қайтып келмейді ғой,
Тірі бол, бауырым, — деп кетіп қалды.

2004

ЕСІЛІМ

Беу, туған жер!
Торғын тоғай Есілім,
Өр толқының — бала күнгі бесігім.
Ел ордасын құшақтаған құтты өзен,
Бар қазаққа ортақ асыл есімін.
Ақ қайындар алқалаған Есілім,
Жағалауда тал қалаған Есілім.
Аққу-қазы «гәккулеткен» құтты өлке,
Сал-серілері «қалқалаған» Есілім.

Күміс күлкің сылқыл қақса қызбайсың,
Атамекен ескі арнаңды бұзбайсың.
Сарыарқаны төркініндей сайрандап,
Салтанаты сарқылмайтын қыздайсың.
Сегіз сері сайран құрған Есілім,
Мағжан аға майдан құрған Есілім.
Ақан сері, Үкілі Ыбырай ән шырқап,
Ата-бабам жайлау қылған Есілім.

Есілді айтсам жаңылғандай есімнен,
Бала болам бір сүңгуге шешінген.
Көк толқын мен құба талдың сыңғыры
Естен кетпес ән төгілтіп көсілген.
Әлемге аян ұлылығың, Есілім,
Жан анамдай жылылығың, Есілім.
Аққұба қыз ақ қайыңнан аумаған,
Сен таныттың сұлулығың, Есілім.

СЕС БІЛДІРДІ НАР ҚАЗАҚ

Фазыл Кәрібжановқа

Жарылыстар жарқырап құлақтанды,
Бастан кештік атомдық сынақтарды.
Өлген малдай Сарыарқа даласында,
Ракеталар қалдығы сұлап қалды.

Семейліктің жайламас күлкі реңін,
Жан біткенді, сұм атом, сілкіледін.
Фазыл аға, сол кезде сес білдіріп,
Күңіренген күн болып күркіредін.

Мешел туған көрдік қой сан туманы,
Сұмдық болды-ау сор тандай татығаны.
Сол айқаста жан аға жан қиғаның
Құпия боп халыққа айтылмады.

Сескендірсе Мәскеуді күшті лебін,
Қайраткерлік ісінді білсін елім.
Ерте кеттің, шіркін-ай,
Біздер көрдік
Көп жұлдызды сұм заман тұлкілерін.

Ашық жерде жарылысты нарлығыңмен
Тоқтатуға айқастың барлығымен.
Елді қорғап
Айқаста жүремін деп,
Сес білдіріп, талайды таңғалтып ең.

05.01.2010.

Астана

АСЫЛ ҚАЛА — АЛМАТЫ

Алматы — алмағайып әсем қала,
Қазағым басын иген көсем қала.
Атқан таң бір сүйеге аңсап жетсе,
Батқан күн қимай жылжыр бәсең ғана.

Қасында қарлы Алатау жарқыраған,
Көшкен бұлт ақ жаңбырмен ән құраған.
Өзі алма, жүзі де алма,
Сырнайлатып,
Шұлы өзен жағасында сарқыраған.

Қыз мінез әр мезеті құбылмалы,
Ерке өскен ол еркіншіл ғұмыр мәні.
Қара көз тік қарауға жасқандырған,
Осында әлемнің ең сұлулары.

Жұлдыздай көш бастаған үркердегі,
Алматы — махаббаттың үлкен төрі.
Жұмақтың бір апортын ала келіп,
Адам ата, Хауа ананың түскен жері.

Жан құштар жемісіне баққа келіп,
Таптық па махаббаттан басқа желік.
Салса да қанша тыйым тәтті екен ғой,
Біз-дағы сол алманы татқан едік.

Бал үйген тау гүліндей ашық қала,
Жан-жаққа жатыр нұрын шашып қана.
Мұхтар мен Сәбит, Ғабит ізі қалған,
Алматы — даналарға ғашық қала.

ФАЗЫЛ КӘРІБЖАНОВПЕН ҚОШТАСУ

Поэмадан үзінді

Мағжан ағам айтқандай:

«...саналыға

Айналды өмір өлімнің қамалына».

Ашық жарылыс кездесті зобалаңы,

Жан қиғандай ауыр дерт амалына.

Тереңірек үнілсек кешегіге,

Жете алмаймыз тірліктің есебіне.

Ол мерт болды

Атомдық жарылыстар

Ұрынғандай сұрқия кеселіне.

Ауыр қаза күңіrentті аспанды да,

Тебіrentті қарттарды, жастарды да.

Ол жерленді Панфилов паркінде,

Ақтық жолын Тәшенов басқарды да.

Ел ұрынса зар заман сұмдығына,

Еске салар кеселін туды мұра.

«Мәңгі алау» — соғысқа мәңгі ескерткіш,

«Фазыл бейіті» — белгі атом сұмдығына.

Қоштасарда ел мұнын ұластырды,

Болды айтқандай халыққа ұзақ сырды.

Өтті өмірден қазақтың заңғар ұлы,

Қаныш, Мұхтар, Сәбиттер жылап тұрды.

Бастан кешкен кер заман межелерін,

Еңбегінді, Фазеке, сезер елім.

Мәңгілікке сақтайды есімінді,

Жер бетінде жарылысты тежегенін.

Өтті-ау күндер оранған улы шаңға,
Бәсеңдеді кесапат мал мен жанға.
Жер астында жарылыстың тоқталуы,
Ел басқарған бұйырды Нұрсұлтанға.

2010

КҮЙ ТАРТАМЫН...

Күй тартамын танертен,
Тыңдай қалшы, жан еркем!
Толқып-толқып құшағыңа қайтамын.
Күй тартамын інірде,
Күйді жаным бүгін де,
Көргенімді саған ғана айтамын.

Күй тартамын түсімде,
Жанған оттың ішінде,
Алаулаған ақ жалынға шырмалған.
Күй тартамын кештетіп,
Күйді көкірек ес кетіп,
Қайда ғана бара жатыр сұм жалған?

Күй тартамын оңаша,
Қалың тұман ораса,
Ауылдардың абайладым тозғанын.
Күй тартамын өрімтал,
Күйді жүрек сезімтал,
Ойран салған қайдағыны қозғадым.

Күй тартамын ертемен,
Тарқамады шер-шемен
Қырда көрдім құлқыны тар түлкіні.
Күй тартамын қанша күн,
Тарта-тарта шаршадым,
Қоңыр күмбір бұзып кетті ұйқыны.

СӘБЕНДЕР – ШЫНДЫҚ ҚҰРБАНЫ

Қайғысын кімнің шақтаймын,
Қатты айтып кімді жүдетем?
«Сақтансаң ғана сақтаймын», —
Депті ғой бізге «Күдекең».

Жол таба алмай бірлікке,
Жоғалтқандар асылын,
Жабығар қалған тірлікте,
Жегі жеп іштен жасырын.

Кейде ақын ойлы данадай,
Тағдырға тәубе қылады.
Ол кейде жетім баладай,
Жарыла жаздап тынады.

Сондайға қатты күйінсек,
Дүние — дүрмек жүдеткен
Жүрекке батқан түйіншек,
Кетпей ме бірге сүйекпен?

Сүйекпен бірге кетеді
Демеске қанша хақым бар?
Жасырмай бірақ өтеді,
Шындықты асқақ ақындар.

Сәбит десем есіме
Қызық-ау бір сәт келгені:
Пленумда ашық көсіле
«Обещалкиндерді» сынап бергені.

Тоғытар ойды тас өткел,
Десеңдер қайда жыр мәні,
Патшаның мінін паш еткен
Сәбендер — шындық құрбаны.

СЫРБАЙҒА

Досым деп мені
Бөліпсің көңіл, жан аға,
Жайнады жаным
Сондай бір жылы бағаға.
Толқып та кеттім,
Жарар-ау деп дөп шықсам,
Ақтай алсам,
Айтқаның келіп шамаға.

Өлең бір кейде
Төгіле кетсе құйылып,
Мен отырам
Қалам тартпай бұйығып.
Ойланып қалам
Дұрыстап жаз деп желкемде,
Сен тұрғандай
Абайла деп түйіліп.

Мен достыққа қарсы емеспін,
Жан аға,
Әнтек бір бассам
Көңіліме де қарама.
Тек қана шіркін,
Халқымыз сүйер, сүйсінер,
Қарлығаш жырлар
Қалықтай берсін арада.

1970

АҚ БҰЛАҚ

Ауылымның ырыс-құты — Ақбұлағым,
Тереңнен телегей боп сарқырадың.
Кеудесін қара жердің тесіп шығып,
Жыр болып жүрегімде жарқырадың.

Бұл күнде сенен шалғай жүрсем де алшақ,
Бір жұтым ынтығамын суыңды аңсап.
Кетпейді көкірегімнен тәтті күйдей,
Ойнақы, наз еркелі күлкің сақ-сак.

Қымбат қой туған жердің топырағы,
Жасыл бел, тау саясы, көл құрағы.
Бірақ сен тірі жандай тіл қатушы ең,
Содан ба, ішім саған көп бұрады.

Сағынып келіп кейде сайрандаймын,
Бойыма өршіл қуат алғандаймын.
Сарқылмас өміріңнің сырын ұғып,
Өзіндей бола алсам деп армандаймын.

БІР ЖАҢАРТЫП ӨТЕТІН

Кей қаланың аты әншіл үн берді,
Ақмоламыз Астана боп үлгерді.
Кей қалалар атын жиі өзгертіп,
Әр заманға сай боларлық күн көрді.

Ескі Ермак Ақсу болып оңалды,
Ата жұртым нұры жанған оң алды.
Шетте жүріп елге жеткен секілді,
Тараздарым өз атына оралды.

Ал Павлодар мызғымай тұр шертиіп,
Сыйлық емес, «дар» дегені — шер-күйік.
Ақ патшаның бекінісі емес пе,
Намыс қозғап тұрған өңсіз мелшіп.

Сан ойланып,
Сана мұңын кешесің,
Өтпеді ғой ұлыққа айтқан неше сын.

Мазалайды Петропавловск дегені,
Басқан кезде Қызылжардың көшесін.

Тағдыр осы өңменіне жететін,
Әудем сәтте мәнгүрт етіп кететін.
Салт-санама сыйыспайтын аттар бар,
Кезі келді бір жаңартып өтетін.

Гәптің бәрі түпкі негіз затында,
Затын ойлар бар ғой берік хақым да.
Екі қала тұрса деймін жарқырап,
Сәтбаев пен Уәлиханов атында.

МАҒЖАН – АҚЫНДЫҚТЫҢ АБЫЛАЙЫ

Абайды ақындықтың күні десем,
Ай керек жарқыратар түнін көшем.
Қазағым, соның бәрін ойлар ма едің,
Тәуелсіз ел боп қайта тірілмесең?!

Ғарышқа жетер еді оқ алмаса,
Қиянат атын ерте доғармаса.
«Абайдан кейінгім» деп Мұхтар айтты,
Сұм тағдыр жөнге көшті, көп алдаса.

Ұмытпас Наурызбай мен Кенекемді,
Көтерген асыл дастан берекемді.
Ақындық төрінде тұр «Батыр Баян»,
Төресі өлең сөздің ере келді.

Ақындық әлемінің нағыз айы,
Ақжолтай, сиқыр сөздің Ағыбайы.
Тұранды ұран еткен қыран қазақ,
Мағжан – ақындықтың Абылайы.

2000

АҚЫНДЫҚ ШЫҚТЫҢ БИІК БЕЛЕСІНЕ

Ғалым Жайлыбайға

Елу жас құтты болсын, Ғалым інім,
Естілді шартарапқа ағынды үнің.
Сағынып Қарағанды қалған екен,
Басталған құшағында жалынды үнің.

Сен кеше ауыл ұлы Ғалым едің,
Кең жайлау қызығына қанып едің.
Алатау арайында жүргенінде,
Сағынып қалған екен қалың елің.

Қошмет, сый-құрметтен аянбады,
Алдыңда ұлғайды гүл-маяндағы.
Сұлулар сыр жасырмай беттен сүйіп,
Көзімен сағынышын баяндады.

Інілер, мақтан етті ағалар да,
Жырға орап жарқыл қакты балалар да.
Көркейтті той-думанды әнші Қайрат,
Ақынға одан артық баға бар ма?

Жыр құйдың орап асыл тілектерге,
Нұр құйдың аңсап күткен жүректерге.
Өзіне деген адал ықыласпен
Ән-күйлі салтанатын үдетті ел де.

Елу жас — жастық шақпен қоштасқаның,
Керуенің кемел жүкпен көш бастадың.
Қылт еткен қызарғанға қызығушы ең,
Ғарышқа жұлдызы көп көшті аспаның.

Ақындық шықтың биік белесіне,
Ағалық сәт тілеймін келесіге.
Жырыңды талай елдер ардақтаса,
Қарышта адамзаттың өресіне!

Ақынсың арманы зор санасында,
Бой берме оза тартқан қарасынға.
Заулатып Құлагердей құлшынып қал,
Жеткенше арман еткен дара шынға.

03.10.2008.

Астана

НАҒМАНОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Нарықтың болсаң басын құрай келген,
Жігіт көп құтты өлкеге шырай берген.
Әкімдер келіп жатыр,
Кетіп жатыр,
Мызғымас Қызылжарда Құдайберген.

Қазағым — тәуелсіз ел, ұмтылды алға,
Молайтсын жылдан-жылға құтымды Алла.
Арманың, Құдайберген, орындалсын,
Баянды бақыт орнап Қызылжарға.

25.10.2000.

Қызылжар

* * *

Көкірекке көп көрініс толғанын,
Шертер сырым менің-дағы мол, қалың.
Қара қылды қақ жарғандай дәл айтты,
Абай атам қалай болыс болғанын.

Жүрек бар ма осы күнде жарасыз,
Дым шешілмес төлемақы — парасыз.
Соның бәрін қалай білген данышпан,
Алматыда өсті ме деп те қаласыз.

Құлық-сұмдық нарыққа еріп беттеді,
Ақиқаттың ағайыны шеттеді.
Мені көріп айтты ма деп тебірентер:
«Ішім өлген, сыртым сау», — деп кеткені.

Әкімдікке таласпайтын болғаным —
Жаным сүйді Абай ата толғағын.

2006.
Астана

ЗАМАН ДЕРТІ

Арал кетті... Адамдар, Арал кетті,
Аймақтағы ел алапат заман шекті.
Онсыз-дағы онша емес қайран халқым,
Жүдегені ұлғайтты-ау маған дертті.

Қарсы алатын қақ жолда сүйіп мені,
Көрінбейді Сарыарқа киіктері.
Басқа жерге келгендей басым қатты,
Басылмай тұр жанымның күйік-шері.

Қай қияда, қай апат, бүлік жеттің,
Сахарада Мәжнүннің күйін шектім.
Кең далада бір киік көрмеген соң,
Бірге құрып кетердей күйік шектім.

Көп жұлдызға қараймын биіктегі,
Елестейді біздің ел киіктері.
Өріп жүрген секілді жерге қарап,
Кездесуге үзілмей үміттері.

Көк аспаннан алмаймын көз қиығын,
Әнге қосып арнаушы ем сөз биігін.
Қалай шыдап жүр екен күйіп кетпей,
Арасында жез қанат жезкиігім?

Заулап келіп алқа бел, қырдан асып,
Күндер қайда сырласар мұң тыңдасып?
Қаптап жүрген киіктер ғайып болды,
Кетті ме екен Аралдың құмы басып?

1995

ТОҚТАМАЙДЫ ЖҰМЫР ЖЕР

Есіме алсам өмірдегі әр ізді,
Қарақалпақ елі — жолым маңызды.
Кремльдің солдаттары ол кезде,
Мен барам деп бергем жоқ қой арызды.

Сол өлкеге арнадым дәл бес жылды,
Арал үшін айқас бастап көш кірді.
Ең ғажабы жаны ашымас теңізге,
Негізі бар кей есерге ес кірді.

Арал десе қыза түсіп үдеймін,
Егделікті тез ұмытып түлеймін.
Тоқтамайды, Жер айналып барады,
Көк теңізге ұзақ ғұмыр тілеймін.

Жұмыр жердің өтер талай қонағы,
Аралға да бақ жұлдызы қонады.
Бұрынғыдай болмаса да көлемі,
Жылдар өтер, Арал қайта толады.

Жоқ десек те бүгін бізде зор табыс,
Болашағым етер үлкен қолғабыс.
Нақұрыстардың тым надұрыс ісіне,
Табиғаттың өзі берер тойтарыс.

АҚСҰҢҚАРДЫ КӨРГЕНДЕ АЛҒАШҚЫ РЕТ

*Кеңес Одағының Батыры
Жәлел Қизатовқа*

Батыр Жәлел жасымда,
Пар атпен келді Есілден.
Ұқсады отты жасынға,
Ешқашан кетпес есімнен.

Көбейтті бүгін ырысын,
Жалғызтау көркем сауыры.
Қарсы алды үлкен туысын,
Үкілі Ыбырай ауылы.

Отырды батыр қақ төрде,
Сыпайы күліп өрленбей.
Табылды қызық біздерге,
Қой сояр қонақ келгендей.

Қияға көзім сайланған,
Ақсұңқар сүйгіш бала едім.
Аты аңызға айналған,
Көруге жүзін зар едім.

Білмейтін әсте тежеп сыр,
Көкірегі ашық жан екен.
Дембелшен, шымыр, көзі өткір,
Ер Кебекке пар екен.

Басында шашы толқындап,
Желпінген талдай еседі.
Атамды отыр ол тындап,
Өмірді айтқан кешегі.

Көрінді қария қарлы күз,
Жас батыр — жасыл көктемдей.
Сымбатты екен нұрлы жүз,
Қабағы ашық өткелдей.

Кей кезде жылдам оқталып,
Жыр етті қызу майданды.
Шумақтар жеңіл топталып,
Сұлу сөз жылдам байланды.

Атағын естіп кең жүрсек,
Аз екен берген бағамыз.
Батыр ғана деп білсек,
Ақын да екен ағамыз.

Найзағай бұлтты тілгендей,
Ақтангер көпті меңгерді.
Жыр ұшқынын ілгендей,
Жас жүрек сонда желденді.

Тандандым өжет адамға,
Жар салардай жер-көкке.
«Ұқсай гөр, деді анам да, —
Осындай ғажап перзентке».

Елестеп құзарт баратын,
Байқадым құштар жерімді.
Әрі батыр, әрі ақын,
Межешам болып көрінді.

24.03.2000.

Алматы

АҚ ҚАЙЫҢДАР АРАСЫНДА АУЫЛЫМ

Бірінші өлең

Жасыл жайлау, Сарыарқа төсін кернеп,
Аппақ орман әшекей кесілді өрнек.
Ақ маралдар тізбегі секілденіп,
Ақ қайыңдар барады Есілді өрлеп.

Жан толқытқан
Ақ қиял, сылқым елес,
Таусылар ма шертсе де мың күн кеңес?!
Ақ қайыңдар ішінде туған адам,
Жүрегі аппақ болмауы мүмкін емес.

Осы араға келіппіз адам болып,
Мекен құрды аймақты бабам қорып.
Жасыл қамзол, ақ көйлек
Мама қайың
Елестейді көзіме анам болып.

Талай тарлан осы өңір туған жері,
Қыздар сұлу жаралды-ау, ұлдар сері.
Тұнып жатыр тұңғиық ақ көлдерде,
Мағжан аға көкірегін буған шері.

Аппақ нұрға кеткендей әлем толып,
Ақ қайыңдар келбетін келем шолып.
Шоғырмағы әдемі әжімделген,
Көрі қайың көз салды әжем болып.

Ашық жатыр ақшаңқан бәрі таныс,
Сағынышым ақ жаңқа кетті-ау алыс.
Алыпұшып барады асау жүрек,
Жас күндегі сезімдер жасап жарыс.

Көріністер еткенде қысым-қыспақ,
Бала қайын тұр жасыл жүзім ұстап.
Мені көріп, ажары арайланған,
Кетті біздің көршінің қызына ұксап.

Мойыл көзі мөп-мөлдір зіл артатын,
Зіл артатын, ішінен құмартатын.
Туған ауыл дегені осы екен ғой,
Құпиядан құтты өлең шығаратын.

Екінші өлең

Ақ құбақан ақ қайың аппағын-ай,
Жерге күміс төгіп тұр, тасқа шырай.
Ақ інгеннің қасына шөккен нардай,
Көз ұшында Жалғызтау жатқаны-ай.

Ақ білектер жалғасып, біріктеліп,
Ақ балтырлар бұлқынып іріктеліп.
Шоқ қайың тұр
Көрші ауыл қыздарындай,
Сыбырласқан бірдеме біліп келіп.

— Қасындағы кім? — дейді секпіл қайың,
Тез өзгертіп тоқыған кетті жайым.
— Бізден артық жоқ екен ештемесі, —
Деп біреуі күрсініп етті уайым.

— Ауыл қызы — ет жақын қарындасым,
Көрші ауылда ағайын, бауырласым.
Қызылжарлық қазақтың қызын алдым,
Беу, құрбылар! Бастарың ауырмасын.

Студенттік күндердің әсері еді,
Ол Мәскеуде бар қыздың әсемі еді.
Ақ қайындай, аумайды өздеріңнен, —
Дегенімде біреуі: «Бәсе», — деді.

Үшінші өлең

Орман көрсем сағынған тауға барып,
Ақ қайындар қарсы алды таңғаларлық.
Біреуі тұр қыз қалпы өзгермеген,
Есі кетіп балдырған қалғаны анық.

Жас қайынның азайтсам басты мұңын,
Зілін ұқты әзіл сөз астарының.
Бәрі жақсы-ау біздің ел қыздарының,
Мәңгі етер өмірдің қас қағымын.

Айтар сөзін тұр екен қамдап алып,
Кездесуге қуанып қалғаны анық.
Ақ білегін бір сілтеп күлім қақты,
Ертегі-қыз секілді алмағайып.

Құрбыларым көрінсе бала сынды,
Әзіл-күлкі бәрі де жарасымды.
Кемпір болып қалса да бір соғамын,
Ауылымнан үзбестей қарасынды.

Ақ қайындар, тамаша көрінісін,
Көркейе бер туған ел өмірі үшін.
Осы ауылда көз ашып жаралыппын,
Аппақ дүние қызығын көру үшін.

ОПЕРАНЫҢ ДҮЛДҮЛІ

Еркеғали Рахмадиевке

Туған күнің құтты болсын, Ерекем,
Елдің тойы — бұл межелі мерекен.
«Абылай» атты операмен жеткенің,
Құбылыс қой,
Етек-жеңің кең екен.

Болды ғажап тұсаукесер күн себеп,
Жадымда мол жар салуға мың дерек.
Увертюраң нысананды дәл айтты,
Ойын терең, сарын ерен, үн де ерек.

Сан сайысқа тосын ырғақ тапқаның,
Дүрбелендер дүбірін нық сақтадың.
Абылай құрған алтын ғасыр қазаққа,
Өңін аштың күйлі ағынмен ақ жалын.

Кең көсілді қырлы, сырлы, тақталы үн,
Бұқар бабам ән-әуезін жаттадым.
Шарықтаттың Жер шары аунап түскендей,
Әбілмәнсүр Шарыштың басын шапқаның.

Жаңғырып тұр жоңғар салған бар сұмдық,
Күлпәш айтқан әннен алды жан сыйлық.
Хан мінген ат алтын жалы жайнаса,
Құлагердің атасы ғой Шалқұйрық.

Опера ұнап,
Ұққаныма сенем де,
Сүйінші сұрап, мақтан етем мен елге.
Беу, Ерекем, заңғар шынға шын жеттің,
Қарқын қосып, ұлттық ұлы өнерге.

Асыл үндер салса нұрлы еленге,
Мезеттер-ай, күн тулаған денемде.
Айтарым сол:
Операсын қазақтың
Сен көтердің заманға тән белеңге.

Аспаныма жұлдыз болып байландың,
Абылай қолдап, айқастарға сай жандың.
Симфония атасы деп мақтаушы ем,
Операның дүлдүліне айналдың.

Солай дейді
Алатау, Алтай, кең дала.
Бір мен емес, берер дәлдеу ел баға.
Министр болған өзіндейлер баршылық,
Бас опера жазған қазақ сен ғана.

05.05.2005.

Астана

АРАЛ ҮШІН АЙҚАСТА

Бір кешпедім Әмуді, екі кештім,
Сағынышқа, аңсауға жетік өстім.
Өкінбеймін Аралға келгеніме,
Жер-ананың ең ауыр дертін кештім.

Әму мен Сыр қинаса тартылғаны,
Сарқылғаны тіршілік қарқын мәні.
Күйзелгенін көргенде бауыр елдің,
Қиянатқа ыза-кек қарқындады.

«Алды ыстық, өмірдің арты суық», —
Деп айтқаны Абайдың жетті қуып.
Соны сезіп апаттан елді сақтар
Арпалысқа кірістім белді буып.

Сұлу Көкше, шомылсам таң нұрына,
Қайтқан Арал табыстым тағдырына.
Жәмиғатқа табиғат реніші,
Көптеу кіріп барады ән-жырыма.

Ойсыз адам апатты байқасын ба,
Көргенім бар, бастарын шайқасын да.
Мағжан, Сәкен, Қасымдар тірі болса,
Жүрмес пе еді Аралдың айқасында.

Бір кешпедім Өмуді, екі кештім,
Қиындыққа белшемнен жетіп өстім.
Сара жолын іздеуге жалықпаймын,
Жеті ағайын жұт шалған жеті көштің.

1986

ҚҰРДАС ЖЕҢГЕМ ҚЛАРАҒА

Күнде көріп жаксы ғой тамсанғаным,
Дастархандас көрші боп қарсы алғаның.
Бәрінен де, шіркін-ай, асып кетті,
Сегіз сері тойында ән салғаның.

Мейлі ұстасын сол сәтте керейлігің,
Бабамызға үйлесті мерейлі үнің.
«Гауһартасты» тамаша жарқыратып,
Туды өнерге сән берген ерен күнің.

Күйсандықта өзі ойнап құрдас ағам,
Аунап түсер сері атам туды заман.
Ерекем-ай, жасырмай құштарлығың,
Ғашық болып қайтадан тұрды саған.

Алғысым мол әнші інім Серікке де,
Сегізді айтып, кетті әні беріктене.
Күлім қағып сахнаға сіз шыққанда,
Конгресс-Холл да құлпырды көріктене.

Асыл кештің қызығын ерекше еттің,
Өзің өз боп, бір қиын белесті өттің.
Құрдас жеңгем, мың жаса,
Сол мезетте
Көзімізге Күләшті елестеттің.

Құшақтаттық, төгілттік гүлдің гүлін,
Дидарыннан біз сездік күннің нұрын.
Қлара атың жұлдыздай бір жарқ етті,
Аруақ қолдап көрінді дүлдүлдігің.

Тұлғаң ғажап, таңдантты бітім сұлу,
Ішің сұлу арусың, түсің сұлу.
Сандуғаштай сайрасаң Есілдегі,
Керегі жоқ өзгеше түсіндіру.

Құлшынар ма ең Ерекем қолдамаса,
Күйсандықта маэстро ойнамаса.
Кем түспей ме бір қызық тап осылай,
Шын жүректен дананы тойламаса.

* * *

Жазбай жүр деп,
Тіл тигізбе өнерге,
Мақсатым жоқ масаттанар көлемге.
Тамшы судың тамшылығын сезердей,
Татым іздер жүк көбейді өлеңге.

Арал салған жүректегі беріштің
Қайсыбірін кемітем деп керістім.
Оңай сөз жоқ...
Астаң-кестең заманда,
Тар кезеңдер
Бастан кешкен маған да.

Үйірлесіп ақыл, сезім, ой жеткен,
Толғандырып ел тағдыры сөйлеткен.
Кей мезеттің жыр сыбырлар кезі бар,
Сол — бақытым тіршілікте қол жеткен.

1989

ЖИЫРМА ЖЕТІ ТЕРБЕЛІС

Желмая желді адырға жортып шығар,
Жорғалаң жиырма жеті толқыны бар.
Күйшідей перне қуған дәлдеп басып,
Ырғақты жүрісіне болдым құмар.

Жануар ел шетінде желсе бүгін,
Ашамын сырын талай ертегінің.
Қарашы бипыл-типыл қайырымға,
Жасаған кең далаға еркелігін.

Көргенді жеткізбесе сөз келтелі,
Пай-пай-пай! Әсем қимыл көзді өртеді.
Қайтарып жиырма жеті «Айгөлегін»,
Ақ бура, әне, жүріс өзгертеді.

* * *

Өзім үшін жасамадым жанпірім,
Жалғасымын ата-баба салтының.
Өзгелерден бұрынырақ жетермін,
Басың ауырып, сыздағанда балтырың.

Бақыт тапсам жыр жазып, кен үюден,
Шабыттансам адам сырын білуден;
Барлық ұлттың шарласам кең бақшасын,
Жалықпаймын қазақ тілін сүюден.

Реніште күйреуіктік етпедім,
Қуанышта кеуде қағып кетпедім.
Қай биікке жетсем-дағы есімде
Бала күнде сан тауқымет шеккенім.

Адал досым домбырам бар — сенерім,
Аяз бидің шапаны сол дер едім.
Туған жерді сағынғанда, елді ойлап,
Немереме бір күй тартып беремін.

Күндерім бар көшкен бұлттан ән салған,
Шабытты шақ сақтайды тез шаршаудан.
Жүрген жерді түрлендіргім келеді,
Көкшетаудың кербездігін аңсаудан.

1987

ЖЕЗКИІККЕ

Сені ойлап жеңіл қалқып айтар ән,
Көңіл өсер қызығым көп байқаған.
Жүйткіп өтші көз алдымнан, жезкиік,
Арал шалқып, толқыр ма екен қайтадан.

Бақыт үйір жолы құтты асылға,
Сүйе білген іңкәр кезді жасырма.
Өрге тартшы өршеленіп, жезкиік,
Әму мен Сыр баяғыдай тасыр ма?!

Сені көрсем жастық жалын оралып,
Шер тарқатып қалар ма едім оңалып.
Жез қанатың құм төсінде жарқ етсе,
Бір табар ем кеткендерді жоғалып.

1986

МҰСАҒА

Қайғылы сөзге
Көндім бе от боп жануға,
Жетті ғой хабар
Күтпеген мұңға салуға.
Жалғызтауда жоқ дейді жалғыз бауырым,
Ауыл жаққа жасқанып жүрмін баруға.

Үзбеуші ем үміт
Сенгендей қолда қаруға.
Барушы ем аңсап,
Ән-күйден сабақ алуға.
Сексен көлде жоқ дейді сері бауырым,
Ауыл жаққа сескеніп жүрмін баруға.

Ақиық еді
Қаймықпай кірер дауылға,
Құлагер еді
Жаралған оза шабуға.
Айыртауда жоқ дейді ақын бауырым,
Ауыл жаққа бата алмай жүрмін баруға.

Жүйрік қой тағдыр
Аяқтан оқыс шалуға.
Күтпеген жерде
Жақсыны таңдап алуға.
Көкшетауда жоқ дейді кербез бауырым,
Ауыл жаққа қиналып жүрмін баруға.

1976

* * *

«Көрем деп өлем» дегенге,
Ауыр сөз айтпа, сыншылар.
Тірі жан бар ғой денемде,
Тұншығып кетпей кім шыдар?

Тұтанып сөзден нәзік от,
Бір сүйсем, лаулап шын күйем.
Осыған жаным разы боп,
Сүйгенім десем, шын сүйем.

Шынымды айтып жан телім,
Жиылған назды саркамын.
Түсінбей кетсе, қайтейін,
Азабын үнсіз тартамын.

Құштарлы жанға қалайша
Құлшынып көңіл бөлмессің?
Сағыныш уы молайса,
Дертінен қайтіп өлмессің?

Қалтқысыз бірлік орнаса,
Шаттыққа мен де тояйын.
Осының бірі болмаса,
Кездеспей-ақ қояйын.

1976

ЖІГІТСІҢ ЗОР
АПАТТА АМАН ҚАЛҒАН
Құдайберген Қалиевке

Келіпсің, Құдайберген, елу беске,
Біз үшін ол — көктемгі сең емес пе?!
Аралдың айқасында арпалысқан
Дауылпаз, асау күндер келеді еске.

Елу бес — егделіктің бастамасы,
Оның жоқ өжеттіктен басқа бәсі.
Елу бес — жас күндердің елесіндей,
Есілдің көрінесің жас баласы.

Есіме түсіп кетті-ау қиядағым,
Өткен күн, ой-хой, заман, қиял-ағын.
Көргенде сексендегі ағаларды,
Айтуға дәл жасымды ұяламын.

Інімсің талай қиын қамалды алған,
Аймаққа басқан ізің тәмамдалған.
Жылма-жыл тойласаң да мол хақың бар,
Қазадан зор апатта аман қалған.

25.10.2000.

Қызылжар

ОЙ ТҮБІНДЕ ЖАТҚАН СЫР

Жаз жаңбырсыз, қыс қарсыз,
Жел айнымал, бұлт арсыз.
Осындай жер көрдім мен,
Қай шерімді тындарсыз?..

Бұлттың арсыз болғаны —
Ащылы жанбыр төккені.
Айнымал жел толғағы —
Тұзды құм сеуіп өткені.

Күн мен Айды сынарсыз,
Бірақ, ойлан, кім арсыз?
Арал құрғап барады,
Кімнен жауап сұрарсыз?

Кім білімпаз, кім надан?
Кім қадірлі, кім жаман?
Қолда бардан айырған,
Кездесті нешік бұл заман?

Ақ көңілмен сырласам,
Жөн түзелер тыңдасаң.
Оңдырмайсың өңірді,
Аралға сыйлық қылмасаң.

Ауырлап атты ақ тандар,
Қиналды ақ құм татқандар.
Аралды қиды апатқа,
Көп жұлдыз төске таққандар.

1991

ЖАЛЫНДАЙ КӨККЕ АТЫЛДЫ

Ғафу Қайырбековке

Аузына Құдай сөз салған,
Жолбарыс еді өр тарлан.
Шымырлап өрген жырлары –
Ғұмырлап өтер сәтті арман.

Пұшайман емес соққы алған,
Сандалкөк сол ғой топжарған.
Сағынып жүрмін Ғафуды,
Аталы сөзге тоқтаған.

Сырбаздығы Ғабиттей,
Өршілдігі Сәбиттей,
Бұлқынысы Баукеңдей,
Сырбайды өскен дәріптей.

Абайша да толғайды,
Байронға да қол жайды.
Қырандай етіп зорайтты-ау,
Шырылдап қалған Торғайды.

Өлеңнің өргек татымы,
Қанатты құстың жақыны.
Еш адамға ұқсамас
Ғафекең — қазақ ақыны.

Тұманбай өссе ағалап,
Сыйлады Қадыр бағалап.
Бәрі де бірге жүрді ғой,
Қазақтың жырын тағалап.

Оқыған адам елтиді,
Қыздарға қанша зер тиді.
Тап одан артық кім айтты,
Сұлулар елі ЖенПИ-ді?

Адуынды, ағынды,
Бұрқанған ерке дарынды
Жалғыз ғана мен емес,
Қазақтың елі сағынды.

Жеңеше-ау, ерке шалынды,
Мандайға біткен бағынды,
Тәтелер де сағынды,
Кафелер де сағынды.

Нарыққа кірсе ысқыртып,
Содырды соқты ықтыртып.
Газетте бүгін...
Ғафу жоқ,
Бұзықты берер шықпыртып.

Табатын алқа жол төрден,
Арпалыс көп қой ол көрген.
Сахналарда...
Ғафу жоқ,
Үлкен мен кіші жол берген.

Арыстанмен алысты,
Акиықпен жарысты.
Үйретіп кетті Ғафекең,
Бермеуді қолдан намысты.

Қоздырар жырға бүйірін,
Іздейді әркім үйірін.
Сағынтып жүр ғой бұл күнде,
Ғафуша туған иірім.

Іздемей көктен шатырды,
Найзағай отын сапырды.
Жалындап тұрған кезінде,
Жарқ етіп көкке атылды.

2000

ҚЫЗЫЛЖАР

Ақ қайың елі жайдары,
Сарыарқа алтын айдары.
Абылай «Ақ үй» орнатқан,
Қазақтың ғажап аймағы.
Әнші де ақын ғұрпыңнан,
Көркіңе терең сыр тұнған.
«Гауһартас» сенсің құлпырған,
Қыраны елдің — Қызылжар,
Жұмағы жердің — Қызылжар.

Орман-көл толы айналаң,
«Гәккулі» өлкем жайнаған.
Сандуғаш сайда үніне
Інжу мен маржан байлаған.
Мағжандай қайсар жаралған,
Ұлдары арыс сан алуан.

Атадан мирас нәр алған,
Қыраны елдің — Қызылжар,
Жұмағы жердің — Қызылжар.

Аққұба туған үлбіреп,
Гүлден де сұлу гүлдірек.
Ұлпанға тартқан ұлтжанды,
Қыздары шымқай Қыз Жібек.
Анамдай жылы жүрегі
Есілдей көпшіл тілегі,
Достықтың берік тірегі,
Қыраны елдің — Қызылжар,
Жұмағы жердің — Қызылжар.

ӨРНЕККЕ

Мақтан етіп атап жүрер жер-көкке,
Ағам, інім болды біздің Өрнекте.
Әр кездесу аңыз-дастан туғызған,
Ғажап еді-ау екеуі де көрмекке.

Ағам еді Тұрсынбайы Кәкімнің,
Бірі болды өзім көрген асылдың.
«Аңшының әнін» Үкілі Ыбырайша айтқанда,
Құпиясын қопарушы ек ғасырдың.

Бірге оқыдық, бірлік, достық орнайтын,
Маған тиген талай бала сорлайтын.
Шәкірт болды Молдахметтей атама,
Хатшысы боп айтыстарда қолдайтын.

Інім еді кеше жүрген Есләм,
Айбарлы ақын, тентек десе қосылам.
Алматыда Есілге тіл тигізбес
Мінезінен талай ақын шошыған.

Еңбек атты көрші жатыр ауылым,
Бірге өткіздік талай қызық тәуірін.
Аға сыйлар ерекше еді мінезі,
Мен сүйсіндім деп өзімнің бауырым.

Сәлемімді ал, асыл аймақ Өрнегім,
Дәм жазбады-ау, бұрын сені көрмедім.
Есләмнің жетпіс жылдық тойында
Бой көрсетіп, сағынышымды мөрледім.

Ұлықтады ол асыл атамекенді,
Туған жерге ер парызы өтелді.
Өрнек, оны жер бетіне әкелсең,
Есләм сені Алатаудай көтерді.

Әңгімемді келе берсе тындағың,
Өзіңнің де күш беріп тұр тың бабың.
Атағыңды айғақтады Өрнегім,
Тұрсынбай мен Есләмдай ұлдарың.

АСТАНА АСЫЛ ТОЙЫ АШЫЛҒАНДА

Өрінде жаңа заман Астанамыз,
Ол біздің аруақ қонған Бас қаламыз.
Меймандар, қош келдіңіз!
Ел төрінде
Ақ жүрек лүпілімен қарсы аламыз.

Біріміз бірімізге ғашық жанға
Ұқсармыз гүлмен шашу шашылғанда.
Бар қазақ қарсы аламыз,
Тұсаукесер,
Астана салтанаты ашылғанда.

Тойласақ тәй-тәй басқан баланы да,
Ораймыз зор думанға қаланы да.
Ежелден салтым осы,
Қуанышпен
Жамаймыз ескі ауыр жараны да.

Көз салып кейінгіге, ертеңіме,
Қараймыз өркениет көркеміне.
Әлемде барлық елмен сыйласамыз,
Бағыттас жел тілеген желкеніме.

Кел, төрлет!
Меймандарым, көңілді бір,
Көтерсін қызу бәйге, еркін дүбір.
Серілер серке тартып,
«Қыз қуамыз»,
Қара көз, қуып жетсем бетінді бұр.

Күй толқып, домбырадан әндетеміз,
Сарыарқа арай таңын сәнді етеміз.
Бір күнді
Қос ғасырдың аясында,
Кетпестей есімізден мәңгі етеміз.

Келгендер алыстан да, жақыннан да,
Ұқсайық дария толқып, тасынғанға.
Мәңгілік дос боп кетер
Кездескендер,
Астана асыл тойы ашылғанда.

1998

ҚҰТ ОРНАР ҰМЫТПАСАҢ АУЫЛЫҢДЫ

Жарасбай Сүлейменовке

Жарасбай, құтты болсын алпыс жасың!
Бұл алпыс — тірліктегі алтын ғасыр.
Жас та емес, кәрі де емес қызық дәурен,
Жасай бер өзің сүйген салтынды асыл!

Сен де бір жүйрігісің солтүстіктің,
Мәжілістің шапағаты мол түсіп тұр.
Қасында магнаттардан өзгешесің,
Сол үшін халқың сыйлап қол қысып тұр.

Жерің жоқ елден ерек жайлайтұғын,
Малың жоқ қырда мындап байлайтұғын.
Сенде бар ақ жүрек пен жүйрік қалам,
Ешқашан ар-намыстан таймайтұғын.

Жүйесіз сөйлемейсің ескі бише,
Бақыт қой жазғаныңды елің сүйсе.
Біз сені ардақтаудан жалықпаймыз,
Жас әкім Серікке зор себің тисе.

Құт орнар ұмытпасаң ауылыңды,
Зерлеп көр аласапыран дәуіріңді.
Балуан, Енбек атты туған жерлер,
Күтіп тұр қорған болар дабылыңды.

Ағалық айтары осы ақын қарттын,
Өзімнің бауырым деп базына айттым.
Пушкиндей сөз «пушкасын» атқылар деп,
«Евгений Онегинді» сыйға тарттым.

10.07.2009.

Қызылжар

АНА ТІЛЕГІ

Төсекте ауыр науқас жанға батып,
Жатыр ана қиындық дәмін татып.
Теңіздей терең ойлы,
Балғын мінез,
Үн қатпай,
Тек қабағын кендеу тартып.

Жарық жок,
Жылдан асты көз кеткелі,
Ауыр дерт айықпастай меңдеп пе еді?..
Мейірімді
Нұр жүзінде жазулы тұр
Мені ойлап,
Қасірет бойлап,
Мұң шеккені.

Мінгендей қиял құсы әр кемені,
Армандап жатыр ана әлденені.
Қыршын жас —
Жалғыз ұлы алдындағы,
Ойлай ма бір көруді әлде мені?..

Анашым,
Соншама ерте өткенің бе?
Артыңа мені тастап кеткенің бе?
Айырып арамызды мәңгілікке
Япырым-ау, қоштасар шақ жеткенің бе?

«Менің ал жылуымды,
Ана жаным!» —
Дер ме едім
Ұстап әлсіз алақанын.
Етімнен ет кесіп те берер едім,
Егер мен көбейте алсам көрер таңын.

Білді ана пәк жанымның егілгенін.
Ыстық жас ыршып көзден төгілгенін.
Ақырғы демін жиып
Білдірмейді
Көз жұмар кездің таяу көрінгенін.

Исікеді маңдайымнан
Ана бір кез
«Айтайын, құлыным, — деді, — саған бір сөз,
Барасың жалғыз қалып, жүре көп бол
Ақ ботам,
Ақ тілегім, ойлан, біл, сез».

Өтіпті жылдар, бүгін танданамын
Достарым көп — жарқын ну, сәнді алаңым.
Өсиеті, тілегімен анашымның
Ақ ниет жүректерге жалғанамын.

Қуаныш-ренішті кездерімде
Жан жадау жалғыздықты сезбедім де.
Достарымда
Анамның тілегі бар
Анамның жылуы бар көздерінде.

1957

ЕСКЕРТКІШІМ ІНІМЕ

Сапарғали Салықовқа

Тақап қалды сексенге менің жасым,
Жүзге апарар деп жүрмін, тегім асыл.
Әттең, дүние-ай,
Өмірден інім өтіп,
Есік пен төр көрсетті шебін ғасыр.

Қапияда жоғалттым бауырымды,
Ерке өскен, ер мінез дауылымды.
Елден жырақ мен жүрсем,
Ол қорғады
Шаңырақ пен ардақты ауылымды.

Тірлік көркін кең жерде құрушы еді,
Күрт тоқталды өмірлі сүру шебі.
Ұя салған қырандай тау басына,
Жар басында Есілдің тұрушы еді.

Көкірегін жоқ еді буған мұңы,
Қыздан жайлау, бар еді ұлдан шыңы.
Ойда-жокта өмірден өтіп кетті,
Шөбересі алтыншы туған жылы.

Қапылыста қақ жолда сүрінгендей,
Өліміңе, Сапаржан, жүрмін сенбей.
Саған ұқсас немерең жарқ еткенде,
Селк етемін сен қайта тірілгендей.

Оқыс қаза адамды қинайды екен,
Сұм ажалға мен сені қимай кетем.
Өлеңменен ескерткіш орнатайын,
Онсыз қайғым жүрекке сыймай кетер.

29.08.2009

ҒАШЫҚ СЫРЫ

Тағдыр ісі — махаббат жеңгендігі,
Қайран жүрек сол тандап терген гүлі.
Үнсіз құшып, ұялшақ рахат тапса,
Ол — арудың біржола сенгендігі.

Жан екенсің жаралған ерен-ғайып,
Дей көрмеші ең ғажап дегенді айып.
Бота көзің мөлт етіп, бой балқытса,
Сұлулыққа кетпей ме әлем байып?!

Мауқын басып қос жүрек бірлескені,
Қас қағымдай сәт екен түн кешкені.
Мың дастанға сыйғызу мүмкін емес,
Ләззат алған жан тойын бір кештегі.

Құс айналған секілді қара суды,
Тіл білмейді ернінен адасуды.
Ақ төсекте жатыр ғой ақ келіншек,
Тентек жүрек қайтадан аласұрды.

ЖАҢА ДЕРЕК

Кеш келудің сұрағанда себебін,
Жиналыс қой
Ең қуатты дерегім,
Осы жолы бәйбішем де танытты,
Саясатқа иманшарттай зерегін.

— Жалған айтпа, — деді, — бекер абдырып,
Партияң жоқ. Жиналысың сандырақ. —
Сасқанымнан дерек тауып тезірек:
— Митингілеп келдім, — дедім, — қалжырап.

АУРУХАНАДА ЖАЗЫЛҒАН ӨЛЕҢ

Сұқтанып, тағдыр, тарынба,
Аулаққа құлаш сермеймін.
Шалқыған шабыт барында,
Ажалға тізгін бермеймін.

Сертім бар дауыл, ақ боран,
Толқынды бөгет санамас.
Ұмтылсам алға дос-жаран
Түңіліп жерге қарамас.

Іздегенге таяныш,
Болуға жастай батылмын.
Жорықта етпес аяныш,
Мінезі қонған ақынның.

Түйілме, ажал, сен сырттан,
Аз боп тұр парыз ақталған.
Айырма ерте ел-жұрттан,
Дер кезім еді бапталған.

ҚАБАҚТАР БІР-БІРІНЕ ШЫТЫЛМАСЫН

Жүрегім сөнбей тұрған нұр тілейді,
Болғанда түн ортасы күн тілейді.
Сағынып ақ жаңбырды көктемдегі,
Көкірегіме өз-өзінен күркірейді.

Болғаным сонда менің кімге құмар?
Қаңтарда қарпылмайтын гүлге құмар.
Қызығы басылмайтын жырға ғашық,
Ғасырлар тындай берер күйге құмар.

Махаббат ғадауаттан ұтылмасын,
Тал түсте аспанда күн тұтылмасын.
Тілегін тірліктегі тілегім сол,
Қабақтар бір-біріне шытылмасын.

ЕЛ ТОЙЫНА СЕП БОЛАР

Жұбайы ұл тапса да,
Қыраны түлкі қақса да,
Той жасайды қазағым,
Жалғыз атын сатса да.

Бәйгесін күтсе өріміз,
Әндетіп жатса төріміз.
Той дегенің — қашанда
Театрланған көрініс.

Ақымақ айтар бергенін,
Ақылды айтар көргенін.
Өленге қостым тойларда,
Жүректің екшеп тергенін.

Мақтаншақ айтар өз басын,
Зерлі адам айтар жолдасын.
Қызғыштай қорып шындықты,
Кеншідей тердім қорғасын.

Сұлу сөз жинап жүйелі,
Іздегіш дәстүр киелі.
Асабаның алғырын,
Алқа той тойлап, сүйеді.

Қағытпа сөздер шөкітер,
Дегізбес бекер төкті тер.
Бәрі де ұлттың өрісті,
Таспалап өріп бекітер.

Жүйріктер талай жетілді,
Дүлдүлдер бар ғой не түрлі.
Әрбір той маған ой салды,
Жап-жаңа кітап секілді.

Көргенді жаздым көз тояр,
Ұғынсын ұрпақ оқ жонар.
Үйдегі тойлар жақсы өтсе,
Ел тойына сеп болар.

08.04.2001

БӘЙКЕН АҒА, БАҚҰЛ БОЛ!

Таймаған ел мүддесі тапшы жолдан,
Мейірбан кәрі-жасқа жақсы қорған.
Сұм ажал Ел абызын алып кетті,
Он төрт жыл Үкіметке басшы болған.

Өмірі – аңыз-дастан, кілең күрес,
Бірге өтті Димекенмен үзеңгілес.
Токсанды еңсерсе де топтан қалмай,
Егемен елге қосты үлкен үлес.

Қырандай Алатауда самғайтұғын,
Жан еді-ау тер төгілткен алмай тыным.
Әкетті тоқсан үште Бәйкенді де,
Қара жер қанша жұтса тоймайтұғын.

Мықты еді, түсті тағдыр шалғысына,
Жетті ажал Бақыт атты жан құсына.
Қырық күн өтпей жатып оқыс кетті,
Шыдамай жан жарының қайғысына.

Көкшетау жоғалтқандай сандал керін,
Байтақ ел ұмытар ма абзал ерін?!
Бақұл бол, туған елің бақұл саған,
Жан аға, торқа болсын жатқан жерің.

05.02.2010

«ЖҰМБАҚ ЖАЛАУ»

Мол болатын кең жүрекке сыйғаны,
Сол болатын — тілі, діні, иманы.
Ел мен жердің айтты бейнет-зейнетін,
Сәбит аға том-том етіп жиғаны.

Аласапыран күндерде ой тотыққан,
Елендедік, көп тебірендік толқып қан.
Сәбең еді
«Жұмбақ жалау» желбіреп,
Бар қазаққа қалың роман оқытқан.

Асау тайдың терін ерте төкпек пе,
Інісіне жанашырлық етпек пе?
Сәбит жазған «латыншаны» үйретті
Ермек тәтем бармай жатып мектепке.

«Жұмбақ» сырын өз таңдайым тата ма,
Рахмет айтам көп оқытқан атама.
Есен жүрсем жер бетінде
Жарыдым
Сол күндерде талай алғыс-батаға.

Оқып бердім салқын үйде неше қыс,
Түтін жұттым отбасында неше күз.
Ұшқыр жерін жатқа айтып тамсантам,
Жарты кәмпіт сыйлаушы еді шешеміз.

Тап осылай ашқан ұлттың санасын,
Сәбит аға тарлан еді жаны асыл.
Атам, әжем
«Жұмбақ жалау» сырымен
Толтыратын бес намаздың арасын.

Алдымызда басталардай бір тойы,
Қарт атамның жақсылықта жүрді ойы.
Оқытатын сыйлы қонақ келгенде,
Шайы корек,
Бір мызғу жоқ түн бойы.

Сәбең шеккен білдік «Өмір мектебін»,
Көкіректерге көктеп пісер екті егін.
Байқап жүрдім
Жаным ашып біртүрлі,
«Жұмбақ жалау» «Ботагөз» боп кеткенін.

«Адасқандар» Алматыда жүргендей,
Мың толғандым көргеніме бір сенбей.
Елестейтін Ботагөз бен Асқар да,
«Оқжетпеске» жаңа жалау ілгендей.

Қызыл ала шарпып өтсе жолды алау,
Қиянат қой сөз қисынан қолдамау.
Құдай салған дана Сәбит аузына,
Шын мәнінде жұмбақ екен сол жалау.

29.02.2000

ҰЛЫЛАРДЫҢ ТАҒДЫРЫ

*Жер астына қашып кірдім надандардан,
Әлкім ашып, дұға тілеп, мірландардан.
Қожа Ахмет Иассауи*

Өту қиын бұл фәниден жасқанбай,
Еш кінәсіз тиер басқа тас қандай?
Қожа Ахмет Иассауи де аттанды,
Топастардан жер астына қашқандай.

Мақтан етер алты Алашым ту қылып,
Сан арыстар кешті сұмдық, мың бүлік.
Мағжан аға, Сәкен, Лияс, Бейімбет
Оққа ұшты ыза-кекке булығып.

О, заман-ай! Ала қолды пәлең де,
Перде жапты көз бояғыш мәнерге.
Тоқтата алмай жарылысын жүректің,
Кең жалғанға сыймай кетті Сәбең де.

Талмаураса ақ қағазға түйіліп,
Жан баураған жыр гауһары үйіліп;
Тірі жанға еш жамандық тілемес
Мұқағали өтті өмірден күйініп.

Сергек денем осындайдан суыған,
Тебіренемін өлең өртеп, буып ән.
Тым тарылтқан ұлылардың тағдырын
Сұм жалғанның сырын қалай ұғынам?

2.03.2000

АРЫСТАРДЫ ЕЛ АҢСАЙДЫ ҚАШАНДА

*Әр заманға керек екен бір Сәбит.
Мұзафар Әлімбаев*

Сөз маржаны жасай білмес шұбалаң,
Тауып кетті-ау айтар жерін Мұзағам.
Сәбең жайлы жарым ырым кездесе,
Алғыс айтып, құшақ жайып құп алам.

Наркомдарды мінбелерден соққанда,
Өткір еді-ау ұшқыр сөзі оқтан да.

Жалтақтамай
Қара қылды қақ жарса,
Брежневтер келуші еді тоқтамға.

Біз қайтпаймыз жаңа қарқын жолынан,
Әттен, бұлтақ, бұралаңға жолығам.
Тап сондайда айтылмай жүр ашық сөз,
Бұл күнде де бір Сәбиттің жоғынан.

Туған елім тың асудан асарда,
Сәбит мінез,
Қайда кеттің, бас алға.
Шын жүректен қолғабысын тигізер,
Арыстарды ел аңсайды қашанда.

26.04.2000

ТАУМЕН ЖАЗҒАН ШЕЖІРЕ

Түсіне білсек Сәбит деген биікті,
Туған елді ол ерекше сүйіпті.
Көкшетаудың төбесінен қараса,
Шежіре шертер қазақ жері сыйыпты.

Қыр мен Сырын бүгін дәлдеу түсінем,
Тани кетем тауларды түр-түсінен.
Сәбең сөзін өлең етіп алып ем,
Бала күнде «Жұмбақ жалау» ішінен:

«Азат тауы жеткіншектей кекілді,
Сырымбет тұр сылқым сырық секілді.
Жыландыға бітті әсемдік не түрлі,
Жалғызтауым жалғыз ұлдай жетілді.
Бұқпа жатыр көл шетінде семіріп,
Имантау тұр екі иығы керіліп.

Ақан тауы тұла бойы серілік,
Зеренді тұр ғашық назға беріліп,
Оқжетпес тұр тастан текше өріліп.
Торайғырым — Көкшетаудың тұстасы,
Ерейментау — ерке киял ұстасы.
Баян — туыс, қыз алысқан құдасы,
Қарқаралы — аршасы көп мұрасы,
Ақтау — бірге жауға шапқан андасы,
Ортау — оның жаны жалғас қандасы,
Жекебатыр — ел қорғаудың таңбасы.
Ақшатауым қойны қазына жетіліс,
Бектау-Ата — жау өтпейтін бекініс.
Ұлытауым — елдің ортақ ордасы,
Қаратауым — ауыр күнгі жолдасы,
Алатауым — аға тауым салмақты,
Алтай-Ата — барлық тауға ардақты...»

Міне, біздің тау шежіре қастерлі,
Сәбең айтқан терең сырмен әстелді.
Бәрінің де түбінде оның ізі бар,
Жасағандай өз қолымен тас белгі.

Асыл аға! Мен де тауға зершімін,
Кеткен де жоқ тектен-текке тер шығын.
Жас шағымнан осынау таулар аңсатқан,
Жезқазғандай ордасы бар кеншімін.

16.04.2000.

Алматы

СӘБЕҢНІҢ «ТАРҒЫЛ ДАУСЫ»

*Таныс үйге келдім, есік қақтым.
Көп күттірмеді. Сәбеңнің көпке таныс
тарғыл дауысы шықты.
Сафуан Шаймерденов*

Осы ғой ойлап шолуға
Деректің керек желдісі.
Өз дауысы болу да
Мықтының айқын белгісі.

Ағаға бақыт сол шығар
Інісін көрсе биіктен.
Ініде бақыт мол шығар
Ағаны қатты сүйінткен.

Ғақылын жисақ әлемнің,
Ақылдың үлкен тауы — сын.
Сафуан ағам Сәбеңнің
Сақтапты «тарғыл дауысын».

Әмбеге таныс ол дауыс,
Кемеңгер үні табынтқан.
Сол еді-ау «тарғыл» жолбарыс,
Талайды үні бағынтқан.

Куәлік берсе толғана,
Жігіт деп үміт күттірер.
«Тарғылдан» алған жолдама,
Аз емес «тарғыл» күштілер.

Арғымақ туған арқырап,
Сәбеңе ұқсас арыс көп.
Алаңда тұр ғой жарқырап,
Батырлық белгі барыс боп.

Ізгілік деген — кең ұғым,
Жаксының жалғар ғұмырын.
Осыдан ұқтым мен бүгін
Сафуандықтың тұғырын.

КІРЕШІЛЕР ӘН САЛСА

*Аязға бетін жалатып,
Арқасын желге қаратып,
Кіресіге әнге басады.
Сәбит Мұқанов*

Сәбит деген — өмірдің суретшісі,
Сонда жатыр ақындық құдірет-күші.
Кіре тартқан көп арба, өгіз аян,
Ұмытылмас атамның ізетті ісі.

Өткен күндер сан қилы белестері,
Тамаша ғой өлең боп кеңескені.
Атамменен ауылдан Көкшетауға
Кіре тартқан күрең күз елестеді.

Әжеме нық дауысын төмендетіп,
Отыратын қарт атам өлеңдетіп.
Көне тарих кететін шалғайына,
«Жүсіп пенен Зылиха» елендетіп.

Кей қиссаның көтерсе жеңіл шетін,
Қыза-қыза жанбырдай себілетін.
Қарт Қожақ боп,
Салт атпен жарқ еткендей,
Кейде ащы әуен ырғағы төгілетін.

Күзгі шуақ қызартып екі бетін,
Өзге өмірді есінен кетіретін.
Мен божыны отырсам мықты ұстап,
Бір құшақтап көңілі жетілетін.

Кіре десе атама сиынамын,
Мен де бірге барам деп қиыламын.
Ерке жиен едім ғой,
Көш түзелсе,
Өлең айт деп атама бұйырамын.

Сыйлап өттім ән-күйге бөлегенді,
Жаксы жырды көкірек тере берді.
Кіресінің күзгі әні тебірентіп,
Жастай сүйдім кіл таза мен өленді.

Астық тартқан күндерде қала жаққа
Атам әні берешек, алашақ та.
Немереме үйретіп мен де келем,
Сол өлеңдер жетсін деп болашаққа.

КӨКШЕДЕ ТУҒАН СУРЕТ

Демалып тақау жүргендік,
Шақырды ғажап шеруге.
«Оқжетпеске» біз келдік,
Сәбеңе сәлем беруге.

Ұлым, қызым, бәйбішем,
Әзірледік дәм-тұзды.
Атына құрмет сай түсер,
Салтанат жасар сән қызды.

Ауылым жақын нәрлі етіп,
Қозының сойдық марқасын.
Дастархан қызды, әндетіп
Балқыттық Көкше әр тасын.

Қолпаштап жүрген жолдас боп,
Кеншілік берген жасымда,
Көп балалы Жолдасбек
Сол күні жүрді қасымда.

Сұрады Сәбең сүйініп,
— Бәрі де сенің балаң ба? —
— Иә, — дедім бұйырып,
Біткендей «қулық» маған да.

— Құтты болсын, қарағым,
Келінді алтын құрметте.
Ішімнен ғана санадым,
Түсейік, — деді, — суретке.

Сәтті болды бәрі де,
«Тапқырлығым» ақталды.
Фотосурет әлі де
Дін аман үйде сақталды.

Сол балалар бұл күнде
Үй-жайлы боп түледі.
Мақтанып қосып нұрлы үнге,
«Өтірігіме» күледі.

08.03.2000

КЕНШІЛЕРДІ ЖЫР ЕТКЕН

*Сонша еңбекпен алғаның,
Тонна тастан бір мысқал.
Біліп баға-салмағын,
Қымбатты көріп ел ұстар.
Сәбит Мұқанов*

Шын ақынның жаны үйір арпалысқа,
Туған елде ол ортақ бар табысқа.
Жолбарыстай жұлқынған кенші күндер,
Сәбендерден қалмапты-ау қалтарыста.

Алтын қазған мақтасақ ер жігітті,
Тау қатпарын маңдайда тер жібітті.
«Тонна тастан бір мысқал» ілінерін,
Мамандармен майталман тең біліпті.

Еске түсті кен кеулеп терлегенім,
Тасытып ем Жезқазған елге кенін.
Бала күнде оқыдым
Сәбит аға
Алтынға бай алқапты зерлегенін.

Тағы да оқып құмарым тарқады шын,
Текке кетті демеспін шалқар күшім.
Бір көргенін өзіндей дәл түсірген,
Кемеңгерді, жас кенші, байқаймысың?

Жырлай-жырлай ол өтсе бір ғасырды,
«Құдық қазған инемен» білді асылды.
Ел құндайтын еңбегің өлең болды,
Мен мақтаймын ескі дос, құрдасымды.

Жер теңселткен өр тұлға, ерен ісін,
Көзбен көрген дананың дерегі шын.
Бір көшесін кеншілер арнаса екен,
Мұқановтың сол мықты өлеңі үшін.

ШЫНДЫҚ СЫРЫ

Ел Сәбитті атаса тарланым деп,
Жәрдем тілеп алдына барғаны көп.
Жаны мырза жаралған мінезі үшін
Бір ескерткіш тұрады арнағым кеп.

Қара бастың ол қамын ойламады,
Қуанышын асыра тойламады.
Кейіпкері күріш пен тары өсіріп,
Бидай егіп, ауылда қой бағады.

Әділдіктің әйгілі шын қорғаны,
Өткір сөзбен саяси тілді орданы.
Бар жазығы — шындықты тура сілтеп,
Қасіретімен халықтың бір болғаны.

Ол шошытса тигендей тасы қатты,
«Дөкейлердің» қатесін бадырайтты.
Көзге құлу дегенді білмеуші еді,
Сөзде тұру дегенді басым айтты.

Бой ұрғызса жалтармас ол егеске,
Сын көтермес кер заман кезі емес пе,
Шымбайына батқандар арнап бақты,
Өнерлерін «құпия ерегеске».

Ниеттерін жария етпегені,
Тік кетуге ел-жұрттан сескенеді.
Көп ақиқат жасырын жатса тынып,
Адалдықтың сол күнде жетпегені.

СӘБИТ АҒА КІМ ДЕСЕҢ...

Бірінші өлең

Батыр көсем
Күшпен жауын табынтқан,
Ақын көсем
Әділдігін танытқан.
Сәбит аға сондай еді-ау әмбебап,
Дара туған қарапайым халықтан.

Жыры – азық ой саларлық сезімге,
Сыры нәзік терең ойлы сөзінде.
Аға тұтты елдегі бар қаламгер,
Шын кемеңгер көш бастаған кезінде.

«Адасқандар» елендетті ел ішін,
«Жұмбақ жалау» жеделдетті желісін.
«Шоқанымен» биіктеді шоқтығы,
Өлең-бақша төкті алуан жемісін.

Әділдігін батылдығы баптапты,
Құлан атса қасынуын нақ тапты.
Атақ-даңқы Айға жеткен күндерде,
Үкілі Ыбырай бабамызды ақтатты.

Өткір тілі бас жармады, тас жарды,
Жан-жүрегін әділет жолы басқарды.
Арыстарды «халық жауы» деп сөккен,
Ақтау жолы Сәбендерден басталды.

Үкілі Ыбырай ауылының ұлымын,
Қамығып ем өспей тұрып тұлымым.
Анам маған ақ сүтімен дарытты,
«Гәккулеткен» ән мектебі ғылымын.

Сәбит аға! Алғысымды үйемін,
Әз бейненді көкірегіме түйемін.
Үкілі бабам қайта оралса қазаққа,
Есімінді өз баландай сүйемін.

Екінші өлең

«Сұлушашы» көңілімді күйлі еткен,
«Балуан Шолақ» қайтпа деді бір беттен.
Сәбит сөзі
Бармай жатып мектепке,
Роман оқып, қазақ тілін үйреткен.

«Жұмбақ жалау», санамда от тұтаттын,
Көркем сөзге жаным ынтық, құт арттын.
Оқи-оқи атам менен әжеме,
Жаттап алдым талай жерін кітаптын.

Қыршын күнде қан қыздырып денемді,
Қозғау салды ұқтырып кей белеңді.
«Малды құртты», — деп ызамен боқтайтын
Атам сонда Голощекин дегенді.

Сәбең сөзін дәмді сүрдей сақтайтын,
Қастерлейтін әманда бір тақпай сын.
Ырыс берген дұрыс қарап қазаққа,
«Мырзаян» деп Мирзоянды мактайтын.

Көрші досы ұзақ кеңес құрайтын,
Сәбең де оған,
Роман да ұнайтын.
— Бәрі де жөн, жұмбағы не жалаудың? —
Деп сыбырлап,
Сәл жыбырлап сұрайтын.

Атам сонда дейтін:
— Сыры көңілдің,
Ауылнайға сен де жұмбақ көріндің.
«Мен бір жұмбақ адаммын» деп өтсе Абай,
Өзін емес, ашты сырын өмірдің.

Көкшетаудың көк мұнарын ұқтың ба,
Көз арбаған жұмбақ-тұман тұттың ба?
Әне, сондай бәрі жұмбақ жалғанның,
Жолы жұмбақ келер жұт пен құттың да.

Түрпі тілден сұрқын бұзар қымбатты ой,
Шындығым сол, шыр бұздырмай тыңдап қой.
Өз досың да әсіре мақтап көзіңше,
Қызбалақтап сырттан жатса жұмбақ қой...

Осылай ұқ менің жауап кәдемді,
Жұмбақ жайлап тұр ғой барша әлемді.
Ашық айтқан жалауды ұқ «жұмбақ» деп, —
Дана деп ұқ сыры терең Сәбенді —

Санамды ашса аталы сөз құндағы,
Құлын едім —
Хас тұлпардың жұрнағы.
Ойға салсақ — бүгін ғана ашылды,
Бодан күндер тіккен жалау жұмбағы.

Ағыны зор Сәбит алған қарқынның,
Түптен тартқыш мақтан етпес салтын кім?
Ол — Құлагер ерте шауып, кеште озған,
Тулы тұлға, кемеңгері халқымның.

Абайды айтсақ еске аламыз Мұхтарды,
Шоқанды айтсақ Сәбит бірге жұпталды.
Абылай десең Мағжан аға елестер,
Осылармен ұлттық іргем мықталды.

Міне, достым,
Нар қазақты кім десең,
Сыры — мұхит, терең зерле, білмесең.
Мен Сәбенді сөз етерде әу бастан,
Өз атамның аруағымен тілдесем.

16.04.2000.

Алматы

СӨЗДЕРДІҢ ӨЗІ СӨЙЛЕЙДІ

Теренде сөздің жақұты,
Түсердей алу қиынға.
Адамның ол бақыты,
Жататын балқып миында.

Қызыл тіл қыздай салтын сез,
Құлшынар икем шақ бойға.
Біле де білсем алтын сөз,
Оралар айқын жақсы ойға.

Ұға да білсек зер салып,
Сөз — үнінде күйлердің.
Қойғандай айқын мең салып,
Сөз — тілінде билердің.

Сөздіктерде әзір деп,
Бекерше іздеп жатасың.
Сөз қонады қадірлеп,
Сыйласаң арғы атасын.

Межешам етіп жаққандай,
Көк тұманда өрлейді.
Рәбиға апай айтқандай,
«Сөздерді өзі сөйлейді».

Ну орман етті жайқалтып,
Абайым тілдің негізін.
Алмайықшы шайқалтып,
Мұхтар-сөз шалқар теңізін.

Жолықсам қауіп-қатерге,
Мағжанда жатыр керегім.
Махаббат жеңсе Сәкенге
«Тау ішінде» еремін.

Сексен көлге қарауды
Сағынсам шабыт тұтанып,
«Оқжетпеске» жалауды
Іледі Сәбит Мұқанов.

Боз інгенді боздатсам,
Әбішті іздеп кетемін.
Аралдың назын қозғалтсам,
Әбдіжәмілге жетемін.

Игерсем сөздің төресін,
Көңілдің төрін күйлі етті.
Кеншілік тіл өресін
Кен қазған күндер үйретті.

Сұрапылды дауылдан
Тік өтсем саспай бүгін де,
Момышұлы Бауыржан
Сөйлейді соғыс тілінде.

Жер-су, аңдар атауын
Ілияс ағам үйретті.
Мұнаралардың қатарын
Төлеген інім өрлетті.

Үйеңкі сүйгіш зеренге
Күйеңкі жұқпас қашанда.
Сөз алдым, сәулем, сенен де
Махаббат тілін ашарда.

Өз анам сөздің төркінін
Ақ сүтімен дарытты.
Намыскер күннің өр тілін
Үкілі бабам танытты.

Атасам сөздің иесін,
Таптым ғой тетік тілден де.
Киесі мен жүйесін
Сөз сөйлейді білгенге.

МҰХТАР МЕН СӘБИТ

Мұханды айтсақ, Сәбең еске келеді,
Сәбеңді айтсақ, Мұхаң кеңес береді.
Ұлттың рухын қос кемеңгер көтеріп,
Тереземді озық елмен теңеді.

Әсем әзіл олар жайлы көп мейлі,
Естіген жан ерсі көріп сөкпейді.
Көркем сөздің жасап алтын дәуірін,
Өтті екеуі десем тарих жөптейді.

Кейбіреулер үрлеп қойып сөз желін,
Үкім жасар сайлап сиқыр безбенін.
Дау-дамайға мінгестіріп кетеді
Мінбелерден айтқан жарыс сөздерін.

Ауыл аулақ Алматыда «пыш-пыштан»,
Менің де жоқ осындайға ішқұстам.
Тіл тигізу қос қыранға жараспас,
Арпалыста Айға ұмтылып бірге ұшқан.

Дүлдүлдердің барлап алтын іздерін,
Арнай алсақ жырдың айқын тізбегін;
Таршылықтағы тайталасқа малтықпай,
Жақсылықтарын келе берер іздегім.

Екеуі де өтті талай қысымнан,
Екеуін де күндер болды ысырған.
Сәбең еді даралығын Мұханның
Марапаттап зор атаққа ұсынған.

Бірі — Алатау, бірі — Қаратауымдай,
Әр күндері өтті тынбас дауылдай.
Сәбенді де Мұхтар аға сыйлады,
Бір майданда білек қосқан бауырдай.

Дүлдүлдердей тізгіндесіп жарысқан,
Бейнелерін елестетсем ғарыштан
Екі саңлақ көрінеді көзіме
Қос жұлдыздай кең аспанда табысқан.

Екі мұхит толқын жалғап тасыды,
Тереңдерден терген шексіз асылды.
Мұхтар, Сәбит мұрасымен көрікті,
Қазақтардың жиырмасыншы ғасыры.

КӨКТЕМ КЕЛДІ

*Бұлақ ақсын, бұлақ қақсын тауларды,
Сағым бөлеп, бір буылдыр бассын нұр.
Сәбит Мұқанов*

Күн қыздырып, сәуірлі көктем келді,
Көкшіл кілем жасартты бөктерлерді.
Күрке талға көп қарап мен де отырмын,
Көргім келіп сені алғаш өпкен жерді.

Көзін ашты көк терек бүршік жарған,
Сайда естілді сандуғаш үн шығарған.
Ақ қайың тұр әжемдей: «Бұзау емді,
Қайда ғана кеттің?» — деп тынымды алған.

Құлын қашса шұрқырап қайырылмай,
Жалтармадым жауапқа дайын құлдай.
Қозы-лақ жамырап, шуласа да,
Мен тұрушы ем өзіңнен айырылмай.

Көрсен, шіркін, көкпенбек көк пен көлді,
Елестетер баяғы көктемдерді.
Өзің бе деп өзеуреп жалт қарадым,
Ақ самайдан бір сипап өткен желді.

Көксемейді көктемде сезім нені,
Тарта берді ғажапқа көз ілгері.
Кең төскейде Айыртау бұлқынып тұр,
Қос анардай балдырған төсіндегі.

Су шетінде малшынған ақ шуаққа,
Жаутаң қағып қараймын жас құраққа.
Баяғыдай сызылып суға келші,
Ат шалдырып өтейін ақ бұлаққа.

03.03.2000.

Астана — Алматы

СӘБИТ — ҚАЗАҚ БАЛЬЗАҒІ

Сәбеңді ұрпақтар ұмытпақ емес.

Бұл — қазақ Бальзагі.

Мұқағали Мақатаев

Ауыр күндер өткеннен соң кездестік,
Ашық сырды
Ұқты өткен жел де есіп.

Мұқағали Сәбенді үлкен сөз етті,
Арамызда жүрмеуші еді сенбестік.

– Қайтыс болды он сегізінші сәуірде,
Қарайлады құрдасына дәуір де, –
Деп бастады алғыр ақын айтарын,
Қимастық бар
Әр сөзінде, әр үнде.

– Жиырма екінші сәуір күні қоштастық,
Мың-мың гүлшоқ,
Халық сансыз, көп бастық.
Кенейгендей тар жолдары Кеңсайдың,
Табиғатпен мұң бөлісіп достастық.

Сарыарқаны әрең жеткен сан қырдан
Жел құтқарды
Тым жылауық жаңбырдан.
Қаралы күй жан-жүректі жайлады,
Орман-тоғай дауыс қосты жаңғырған.

Баки жолын бастап кетті ол енді,
Топырақ салдық басып талай еленді.
Кей «дөкейлер» мұқатқанмен
Мұқанов
Мұқалмастай зор құрметке бөленді.

Батыр тұлға естен кетпес нұр жүзі,
Қалды артында сөздің нәркес құндызы.
Ол төсіне жұлдыз тақпай кетсе де,
Болды өзі барша қазақ жұлдызы.

Қоштасарда Мәскеу сөзін мөрледі,
Өзбек достым өз тілінде шерлі еді.
Сафаров та аталы сөз арнаса,
Біздің Ғабен тым сыпайы сөйледі.

Уақыт солай...
Ол да тұрды-ау қамығып,
Жатты Сәбең тірлік сырын жаны ұғып.
Үлкен жүрек күрт үзілсе шаршаған,
Тірілерге тіреледі бар үміт.

Мұң шайқалтып,
Кетірсе бар бабымды,
Пыш-пыштаған жігіттер де табылды.
Кермелеген «Бақастық пен топастық»,
Өрмелеген кештім бұлдыр сағымды.

Не десе де о дей берсін пақырлар,
«Сәбит — үлкен дүние» деуге хақым бар.
Нар тұлғамен қош айтысты нөпір жұрт,
Тап осылай аттанады-ау асылдар.

Азаматтық ар-намыстың заңғары,
Ұлтжандылық ұлылығы бар тағы.
Шежіресі жиырмасыншы ғасырдың,
Қазынасы мол
Сәбит — қазақ Бальзагі. —

Осы сөзі қалай бойға тарамас,
Тындап тұрған секілденді бар Алаш.
Қос жанары жарқ еткенде
Алатау
Төңкерілді ақша бұлттар аралас.

*29.02.2000.
Алматы*

ЖЕБЕДІ СҰЛТАНМАХМҰТ, ДИХАН, СЕНІ

Тоқсанға келдің, Дихан,
Бәз қалпыңда.
Тоқсан күз, тоқсан көктем қалды артыңда.

Думан-той құтты болсын!
Сөз бергенде
Тебіреніп тұрмын іште назды айтуға.

Сәбитім осынау жасқа жете алмады,
Өзімен бірге кетті неше арманы...
Мұхтармен қатар жүрген нар еді ғой,
О, тәубе! Алған атақ жетер бары.

Қалайша осындайда сағынбайын,
Сағыну емес мұңшыл сары уайым.
Сәбитім сені көріп елестеп тұр,
Айтар сөз, берер бата — бәрі дайын.

Асыл той, мол дастархан құтты болсын,
Жырқұмар шапағатың жұртты шолсын.
Хат алдың Президенттен құттықтаған,
Жүзге жет, сүйенішің мықты болсын.

Ризамын,
Ықлас-қылас бәрі ұнады,
Ниеті еш пенденің тарылмады.
Жебеді Мұхтар, Сәбит, Ғабит пенен
Ғабиден арыстардың аруағы.

Жебеді Сұлтанмахмұт асыл ағаң,
Биігің сол тірлікте тасқындаған.
Абайдай атың көпке жете берсін,
Жамбылдай сүйсін сені ғасыр, ғалам.

Дүлдүлсің асымаған, тасымаған,
Тойың да болды жайлау — жасыл алаң.
Көркейтіп төрімізді Бәйкен отыр,
Димашпен үзеңгілес асыл адам.

Бетімнен сүйсе Сәбит өпкендей боп,
Шаттандым төбем көкке жеткендей боп.
Қуандым тіреу бол деп ағаларын,
Сендерді маған тастап кеткендей боп.

Алдымнан алыс күндер қалықтады,
Түс емес, тап кешегі, анық бәрі.
Жүз жылдық Сәбит тойы келе жатыр,
Арман сол
Көргім келсе жарықты әлі.

Халайық,
Дихан, Бәйкен, сөз кеселік,
Нұрланжан,
Көсем болдын сен де есейіп.
Сәбиттің туғанына ғасыр толып,
Сол тойдың қызығында кездесейік.

30.01.1998

МӘРИЯМ АПАЙ, МЫҚТЫ БОЛ!

Есілдің сыбдыр қақты қамыс-талы,
Сәбеңнің дүние салды Арыстаны.
Бір жұлдыз
Таң алдында ағып жетті
Қияда бір жұлдызға алыстағы.

Алысқан сұм ажалмен арыс жаны,
Жұлдыздай сөне қалды, қарыспады.
Сынығы алтын тұяқ
Той алдында
Сызықтан қылдай кері қалыспады.

Сәуірдің күніренткен түн түндігін,
Ойлады дейсің туар бұл күнді кім?..

Қайырымсыз қаза келіп,
Аза болдық
Сәбеннің атар кезде жүз жылдығын.

Қайырын бұл қазаның тілеу керек,
Бермейік, беу, ағайын, үрейге сеп.
Шақырды-ау
Үлкен ұлын осы жолы,
Болғандай оған да үлкен сүйеу керек.

Арыстан алты перзент үлкені еді,
Күмбезі зор әулеттің күркелі еді.
Үш ұлды алған ажал дауылдатты
Айдында мың шайқалтып бір кемеңі.

Қара жер мүмкін енді шөлі қанды,
Екі қыз, бір ұл артта төлі қалды.
Жылама, Мәриям апай,
Сәбит ағам
Екіге бар баласын бөліп алды.

Қалдырмас үмметіңмен сені зарлы,
Ұмытпас Мұқановтай елі нарды.
Мықты бол,
Саған батқан зор қайғының
Бар қазақ азын емес, көбін алды.

Тәубе де,
Ортамызда жүрсің көппен,
Аруақ та риза болар үнсіз жеткен.
Сәбеннің жүрегінің лүпілі ғой
Шатырды жаңбыр болып дүрсілдеткен.

Алатау тәжім етті жерге үңіле,
Көз сүртер Көкше желі келді, міне.

Сабыр ет,
Той үстінде ойға салса,
Бір Алла өзі әмірді бергеніне.

Келді үні көңіл айтқан жыл құсының,
Тік көтер қиындығын бұл қысымның.
Алдынан жарылқасын Арыстанның,
Топырағы торқа болсын тұңғышыңның.

18.04.2000.

Алматы

СӘБИТ АҒА

Сәбитті айтсақ
Есілдей кең көсіліп,
Мадақтасақ Алатаудай көсіліп;
Мақтан етсек,
Бәрі өзінің еңбегі,
Өзін-өзі кетті ерекше өсіріп.

Толқып жатса
«Сырдария» бір жолда,
Шоканы тұр жарқыл қағып бір қолда.
«Балуан Шолақ» сексен көлден қарсы алса,
Жетісудан шыға келер Нұрмолда.

Айта білсек
Сәбит сыры сан алуан,
Ел күш алды жалындаған алаудан.
Орыс шықса «шинелінен» Гогольдің,
Барша қазақ шықтық «Жұмбақ жалаудан».

Мәңгі сөнбес
Кең жүректің жарығы,
Ол — телегей шексіз мұқит анығы.

Елу томдық еңбегі бар Сәбенді,
Дер едім мен алыптардың алыбы.

Мұхтар, Сәбит — көркем сөздің көшіне
Әкелгендер мәңгі ортаймас несібе.
Тенеу іздеп қиналғанда түседі
Пушкин және Лермонтов есіме.

Демесем де бар сырына машықпын,
Сәбенді оқып өлеңге жол ашыппын.
Беу, ағайын!
Ақ жарылсам бұл тойда,
Ботагөзге ес білгелі ғашықпын.

Сол бейнеде шын сұлулық мол еді,
Жан мейірі бал ләззатқа бөледі.
Аққу құстай
Асыл туған қыз-қиял
Бір дәуірдің Қыз Жібегі сол еді.

Қызылжардың қызы, маған өрт салдың,
Бір мені іздеп
Мәскеуге де кеп қалдың.
Алғашқы рет, Мәриям, сені көргенде,
Астапыралла!
Ботагөз бе деп қалдым.

Мәриямдарды алғандарды жақтаймын,
Бар жаһанда артық есім таппаймын.
Мәриям апай,
Жан серігі Сәбеңнің,
Бәйбішемді сізге аттас деп мақтаймын.

Төрт ұл және екі қызды тапқаның,
Ол бір төбе — ұлы адамды баптадың.
Токсаныңда он саусағың сүйріктей,
Сәбит сүйген ажарыңды сақтадың.

Жүзге жетсе Сәбендердей ойшылым,
Бұл сіздің той,
Бізге ақтарар мол сырын.
Бұл — ұлы той,
Тойы бүкіл қазақтың,
Президенттің де, кеншінің де, қойшының.

Дүбірлетсе Есіл, Көкше, Алатау,
Парижде де күтіп отыр зор атау.
Тойлап жатыр
Өз әлінше әр аймақ,
Атап жатыр өз есімін әр отау.

Міне, солай мерейлі той селдеді,
Көтеріп тұр бәрін ерен еңбегі.
Алматыдан, Қызылжардан көш созған,
Құтты болсын Сәбит тойы елдегі!
Ұлы думан Сәбит туған жердегі!

ЕСІЛГЕ ҚОНҒАН АҚҚУЛАР

Есілге қонды аққу-қаз,
Ақ қанат сылқым сусылдап.
Жағада тұрып болдым мәз,
Аңсаған әннен сусындап.

Айдынның беті жайнады,
Естіліп ерке саңқылдар.
Жүрекке жалау байлады
Есілге қонған аққулар.

Толқытып құстар оралған,
Құба тал кетті желбіреп.
Оянды сезім жоғалған,
Сағынған жүрек елжіреп.

Жанарың қонды жанарға,
«Гәккуге» салса аққу-қаз.
Өзіңнен жеткен хабарға
Жалғанды жаным айтып наз.

Қарағай, қайың желпінді,
Құстарға қарап анталап.
Биледі менің еркімді
Жер-көкке қонған махаббат.

Ән туды еркін төгіліп,
Тулады жүрек бір демде.
Ажарың кетті көрініп,
Аққуды аққу сүйгенде.

24.04.2000.

Қызылжар

СӘКЕН АҒА ЕСКЕРТКІШІ АЛДЫНДА

Кемеңгер Сәкен аға, сәлемімді ал,
Алдында бір тұруға жан едім зар.
Отырсың кербез тұлғаң сүйсіндіріп,
Қасында таңғажайып әлемің бар.

Астана Ақмола боп бүгін менің
Тарқады бой жазылып, бүкіл шерім.
«Ескерткіш Алматыда бұйырмады...»
Деп қатты ойға түсіп жүруші едім.

Құтты көш келсе алыс Алатаудан,
Аз емес алған асыл жаңа сауған.
Ішімнен тәубе деймін
Егемен ел
Секілді бар назары саған ауған.

Кең сарай өз атында кітапхана,
Үйің деп мұражайды ұқпақ сана.
Отырсың ортасында екеуінің,
Тың шабыт толқытқандай мықтап қана.

Бөленген байтақ елдің алғысына,
Кенелдім келбетінде жан құсына.
Егемен қазағымның қуанышы
Мұртыңның ілініпті шалғысына.

Мұражай айтты ерен еккенінді,
Қолжазбаң елестетті төкпе күнді.
Сөреде «Тар жол, тайғақ кешу» де бар,
Жеткізген қанша шер-мұң шеккенінді.

Ұстаған өз қолыңмен қызыл қалам,
Тапсырды жас ұрпаққа ізінді аман.
Мерт болған Құлагердей сұлық жатыр,
Айырса иесінен бұзық заман.

Кез болды-ау, сіз ұстаған көкте Күнді,
Самғатты «Көкшетауың» өктем үнді.
Еске алдық «Тау ішінде»
Шырқап, толғап,
Сағынып қызды ауылға жеткенінді.

Жадымда мәңгі өшпес жылу қалды,
Жез қанат жезкиікшіл нұрым жанды.
Әлемнің жеті түрлі ғаламаты
Деп ұқтым сіз құмартқан сұлуларды.

Түлкісін түгел ілген қыр үстінің,
Жөптеймін әр ісіңнің дұрыстығын.
Өте алмас бір иіскемей әйел заты,
Әлі де бұрқырап тұр иіссуың.

Мұражай әр дерегін үзбей тердім,
Рухы бізге ғибрат сіздей ердің.
Сүйсініп суретіңе қарай-қарай,
Өзіңді бір көрсем деп іздей бердім.

05.04.2000.

Астана

ӘНШІЛІК ӨНЕРІНІҢ ҚҰЛАГЕРІ

Қайрат Байбосыновқа

Қайратжан, айналайын асыл інім,
Жаңғырттың бар қазаққа ғасыр үнін.
Аққу-қаз айдын көлде саңқылындай,
Сұлу саз, әсем әннің ғашығымын.

Қырандай қос қанаты үдемелі,
Даусыңнан өріс тапты қыр өлеңі.
Қалың ел есімінді білді, Қайрат,
Басыңа бақыт құсы түнегелі.

Ән салсаң жақындайды аспан бері,
Алатау тоқтай қалар аққан селі.
Оянар шырт ұйқыдан алғыс айтып,
Біржан сал, Үкілі Ыбырай, Ақан сері.

Ой жатыр терең толғау мәнісінде,
Сен айтқан айналады ән мүсінге.
Бір сипап қара мұртты бебеулетсең,
Елестер Сәкен ағам «Тау ішінде».

Домбыраң ақ үкісін желкілдеткен,
Тынысың «Сырғақтыға» еркін жеткен.
Шырқасаң «Жамбас сипар», «Гәккулетіп»,
Қыздардың қақтың талай бөрікін көктен.

Кең сарай әу дегенде селк етеді,
Жан толқып, кам көңілден шер кетеді.
Адамды жас баладай елжіретіп,
Қоңыр ән бал құндақта тербетеді.

Мергендей тапқан тәсіл түлкі аулауын,
Құлшынтың екі ішектен үн самғауын.
Жүректі тесіп өткен асау ырғақ,
Қойғызар құдашаның қиқандауын.

Сал-сері бабалардың мұрагері,
Өзіңсің барша қазақ бұлан ері.
Өжетсің қызған сайын өршеленер,
Әншілік өнерінің Құлагері.

23.05.2000.

Алматы

АЙНАЛАЙЫН БӘРІҢНЕН!

*Мәриям апайдың СҚМУ-де
айтқан сөзі сарынымен*

Сәбит менің болса өмірлік серігім,
О, туған ел! Ол — өзіңнің ер ұлын.
Қайсар еді халқым десен қасқайып,
Жалаулатқан көкейкесті өр үнін.

Қиналғанда кесіп беріп қоң етін,
Өзгелерден көш ілгері жететін.
Қайырымдылық — қолында зор қаруы,
Халқым десе есі шығып кететін.

Сырым көп қой жас ұрпаққа ұғынтпақ,
Айта берем қалдырмастай бір ұнтақ.
Күш-қуатын маған тастап кеткендей,
Үзілмейді көңілдегі суыртпақ.

Кештік тағдыр шуағын да, мұнын да,
Көрдiк заман шөл даласын, шынын да.
Барымызда аспадық та, жоғында
Сыр бiлдiрiп саспадық бiз ырымға.

Қырық жетi жыл iшiнде алтын қосынын,
Бiрге естiдiк дұшпан зiлiн, дос үнiн.
Еш адамға бас имедiк, бiрақ та
ГПУ десе жас баладай шошыдым.

Пәле-жала сұм сыбысты ескерiп,
Сәл саңылаудан сығалаушы ем сескенiп.
Зәрем ұшса Сәбиттi алып кетер деп,
Ол құшақтап қойдыратын ес берiп.

Сексенiн де, тоқсанын да өткiздiм,
Тәубе, тағдыр, жүзiне есен жеткiздiң.
Жанашырлық кажет екен оған да,
Болмаса да шаңырақ тойы тек бiздiң.

Әбдiлдәжан, асыл ұлы қырғыздың,
Қарт денемде ыстық жылу жүргiздiң.
Сәбең, шiркiн, сүюшi едi елiндi,
Бауыр басқан егiзiндей үш жүздiң.

Алғыс айтам Қажымұрат iнiме,
Бiсмiлләдан Қызылжар басты iрiге.
Барып қайтам ауылдағы тойыңа,
Тағзым етем туған елмен бiрiге.

Нар тұлғалы Сәбит елдiң ұлы ғой,
Бақытым сол — көрсеткенiм тiрi бой.
Елбасына ең зор алғыс айтамын,
Ықпалымен өтiп жатыр ұлы той.

Сөз бергенде келгені осы әлімнен,
Бала десе боздамай ма ақ інген?!
СҚМУ бүгін тойлап жатыр, ризамын,
Көп-көп рахмет, айналайын бәріңнен!

11.05.2000

САҒЫНЫШ СЕЛІ

Рейхстагқа ту тіккен қазақ солдаты
Адамзатқа үлгі болар бар заты;
Қошқарбаев Рахымжансыз азайды-ау
Көп қызығың, сұлу қала Алматы.

Елге оралдым,
Түстім ойға не түрлі,
Тыным бермес көп өкініш жетілді.
Сырбайы жоқ Алматыға сыймаймын,
Ебінейі жоқ Қарағанды секілді.

Айта берсем қаусап қалған хал-жайды,
Сағыныш селі ет жүректі жаулайды.
Жолдасбексіз, Балғабайсыз, Серіксіз,
Жезқазған да жау шапқаннан аумайды.

Сең соқты ма біздің асыл қатарды,
Беу, Сарыарқа! Жеткіз дұға-батамды.
Жәйрем жетім қалыпты ғой Садықсыз,
Бір алапат жұт соққандай жапанды.

Жүрегімді кім емдейді дәрілеп,
Ордабайдай сағынарым әлі көп.
Қойшыманов Ақан қайда десеңші,
Ерте кетті-ау дүлдүл әнші Жәнібек.

Есіне алмас сексен көлдің қай құсы,
Мәлік аға мың мақтауға сай кісі.
Көкен кетіп көп күрсінтті Көкшетау,
Аз болғандай ақын Мұса қайғысы.

07.04.2000.

Кокшетау

ЖАСА, ЕЛІМ, МӘРКЕНДІ АРДАҚТАҒАН

Маңғаз еді ел-жұртын кең ойлаған,
Сарбаз еді ауылым сені ойлаған.
Алпыс жасын тойласаң,
Туған елім,
Алатауға жеткізді желі ойнаған.

Нар еді ғой молайтқан ырысыңды,
Көрген жанға ақжарқын нұры сіңді.
Мектебіне есімі беріліпті,
Құттықтаймын,
Құптаймын бұл ісінді.

Шаттық селін жеткізді атар таңым,
Көп толқыған көңілді тазартамын.
Ахметбеков көшесі атаныпты,
Маңдайына жазғандай Сарыарқаның.

Орындалды ойдағы асыл мұрат,
Тілеп едік алыстан ақыл құрап.
Құт әкелген солтүстік өңіріне,
Алғысымды ал, жаңа әкім Қажымұрат.

Іс тыныпты мәнерлі мәнісімен,
Келісіп тұр берісі-әрісімен.
Ата-баба аруағы қолдап жүрер,
Бүкіл елдің санассаң намысымен.

Күлім қакты екі көз мөлдіреген,
Желбіреді ақ шашым селдіреген.
Жан толқыды жетпіске тақағанда,
Ағындады ағаңнан мөлдір өлең.

Хабар жетсе шарқ ұрып жан-жақтардан,
Ойым осы, ағайын, салмақтаған.
Ұмытылмас ер жігіт елі барла,
Ел тозбайды арысын ардақтаған.

25.04.2000.
Қызылжар

ОЛ ЕКІНІҢ БІРІ ЕДІ

*Жүз жылдығы жақсы өтсе,
Мың жылдығы кем өтпес.
Темірхан Медетбеков*

Сәбит аға тектірек қой текіден,
Мырза мейір, ойда барын төкті кен.
Жүз жылдығы жетсе Париж төріне,
Мың жылдығы кем өтпейді деп білем.

«Жұмбақ жалау» құт-ырысын мен көрдім,
«Адасқандар» алғы шебін меңгердім.
Бір дәуірдің бастаушысы Сәбеңді
Әлемдегі алыптармен тең көрдім.

Алда жүрер тірілерден тірірек,
Кім айтпайды Сәбитті асқан ірі деп?!
Ұлан-ғайыр романдарын бағалап,
Мен айтамын ол – екiнiң бiрi деп.

16.04.2000

СӘУІРДЕГІ КӨКШЕТАУ

Көкшетауды аңсап келіп тапқандай,
Ақша бұлттар ағындайды ақ маңдай.
Елестейді пейіштегі Құлагер
Тау үстімен шауып бара жатқандай.

Ақша бұлттар — желбіреген ақ тулар
Алып келген
Айналамда шалқу бар.
«Гәккулеткен» дәуір туды сәуірде,
Сексен көлге қонып жатыр аққулар.

Бұлттар келсе басылады тау мұңы,
Ақ жаңбырдың ақ күмістей жауды үні.
Көзге оралды
Жеңіс күнгі ауылда
Жан анамның шашу шашқан жаулығы.

Ақша бұлттар тау үстінде аунаған,
Көктем дертін алып келді сау маған.
Қырқа бойлап бара жатыр қызғалдақ,
Қызыл көйлек киген қыздан аумаған...

ШАЛҚЫМА

Тамаша күндер не деген,
Айтарлық шаттық құштық деп;
Періштем болса жебеген,
Айтармын биік ұштық деп.

Арманым — биік асқарым,
Ұлғайтқан дәуір санасын.
Әдиям — алтын дастаным,
Ақ құсым менің — Данашым.

Білемін, мәңгі тұрмаймын,
Жарысқа намыс қайрады.
Шарықтап, шалқып жырлаймын,
Желбіреп жүрек байрағы.

Көрінсе кейде күн келте,
Жыр төгем қалар жатталып.
Ата-анам кетсе тым ерте,
Қазық боп қалдым сақталып.

Ұл-қызым — мерей-мерекем,
Көңілді қалай өсірмес?!
Немерелерім — берекем,
Атымды менің өшірмес.

03.05.2000.

Жезқазған

ҚЫЗЫЛЖАРДЫҢ МЫҚТЫСЫ

Қаттай Кеншімбаевқа

Қаттай деген — Қызылжарда нық кісі,
Ол — елде бар сушылардың мықтысы.
Қайсар жігіт Мағжан аға секілді,
Аумай туған қос жанары, түр-түсі.

Көпшіл, сепшіл топқа кірер ұраны,
Бұл жігіт те Сарытомар ұланы.
Есіл суын ен далаға жеткізген,
Дәлдеу айтсам: Сарыарқаның қыраны.

Су бар жерде берекеңді кім ұрлар,
Су бар жерде — ну бар, тасқын ғұмыр бар.
Кім екенін бұл жігіттің паш етер,
Шартарапқа су тасыған құбырлар.

Егістерде, шалғындарда, бақтарда,
Күн күйдіріп, шілде қызған шақтарда;
Әр тамшыдан көрінеді бейнесі,
Су сепкіштер кәусар бүркіп жатқанда.

Айта білсек берер нешік баға көп,
Таң-тамаша талай ісін табар ек.
Мен сыйлаймын
Сонау... қиын кездерде
Ауылымды жөндеп берген аға деп.

Рахмет айтты ағайлар мен жеңгейлер,
Аз емес қой алғысы көп мендейлер.
Қаттай аға, құтты болсын жетпісің,
Сексеннің де сенгіріне өрлей бер.

Шымыр бойлы, ширақ біткен алмассың,
Жұлдызға да аспандағы жармастың.
Кітабында Гиннестің есімін бар,
Келер ғасыр көшінде ұмыт қалмассың.

Ел ағасы болдың, осы сөзім шын,
Тойға тіккен жыр жалауы сезілсін.
Мен білетін сушылардың мықтысы
Қазақстан деген елде өзіңсін.

18.12.1999

АУЫЛ КЕШІ КӨҢІЛДІ

Хайдолла Тілемісовке

«Ауыл кеші көңілді» боп самғады,
Абай әнін Нұрғисалар жалғады.
Сол ән жинақ қазақ үшін басы ашық,
Хайдоллаға ескерткіш боп қалғаны.

Жігіт екен жұпар кіндік, тұнба сыр,
Кең таратты сұлу сазды нұрлы, асыл.
Бек толқушы ем елден шалғай жүргенде,
Ауыл көшіп келердей-ақ жылма-жыл.

«Айдап салдым жылқымды ақ қауданға», —
Деп шырқаушы ек жетердей кең жалғанға.
«Жамбас сипар» кететін еске түсіп,
Құрбыларға еркелеп қол салғанда.

Ақан сері «Құлагері» арқырап,
Шәмші әні боп Сыр толқыды сарқырап.
«Жезкиік» те жүйткіп жүрді ел кезіп,
Сол жинақта жез қанаты жарқырап.

Ширек ғасыр басқарғанда «Қайнарды»,
Баспагердің төріне құт байланды.
Ауыл кеші, тірлігі мен тынысы
Тағдырының талғамына айналды.

Жұлдызы ыстық дос-жаранға адал жан,
Мейірімді еді қолғабысы сан алуан.
Ол түскен жоқ әуресіне атақтың,
Тойымды еді Тобылдай тоқ жаралған.

Қаламынан тапты аңсаған тілегін,
Сұлу сазбен емдеп жүрді жүрегін.
Қазақ әні Қадір түнін молайтқан,
«Қайнардағы» Хайдолла деп жүр едім.

Ауқымды еді құштар құсын кең ілген,
Қазанат қой желіс бұзбай жегілген.
Отырғандай бүгінгі ауыл тебіrentіп,
Тілге келмей жүріп кетті өмірден.

Үйлестірген жаңа менен ескіні,
Бірлестірген дарақы мен естіні,
Мығым жүрген, жердің бетін нық басқан,
Есте қалды ойлы, маңғаз кескіні.

ҰРАН ЕТКЕН АЛАШТЫ

Нағашыбай Шайкеновке

Тынысы жоқ жұмысы көп адамның,
Ардың ісі — жүгін тартса заманның.
Мәңгі бірлік арыстарға жасайды,
Мәңгі тірлік қозғалысы ғаламның.

Сондай еді біздің абзал Нағашыбай,
Өсті ешкіммен тақ пен төрге таласпай.
Атамекен Ата Заңын жасасты,
Тірек етіп түп-тамырын Алаштай.

Жақсы адамға қара жер де жүдә зар,
Бір-ақ сәтте солғын тартты нұр ажар.
Шаңқай түсте жайдың оғы түскендей,
Ортамыздан алып кетті сұм ажал.

Ел тілегін, күн талабын тез ұғар,
Зерек еді көкірегінің көзі бар.
«Ұлт дәстүрі Заңнан биік», — деп түйген,
Зерделі еді мәңгі жасар сөзі бар.

Дербес елге өшпес белгі орнатты,
Жан шырағын жағып әділ жол тапты.
Елбасының еріп жүріп қасына,
Тура сөзін төңірегіне қолдатты.

Ерен тұлға, ерте кеттің өмірден,
Токтамай тұр көздің жасы төгілген.

Қош, Нағашыбай,
Серік болсын иманың,
Асыл бейнең шықпас біздің көңілден.

28.03.2000

ЕГДЕЛІК

Есі ауысып кеткендей сүйген пенде,
Жалықпаймын көркінді мың көрсем де.
Сені кемпір дегенге келіспеймін,
Шал дегенге өзім де үйренсем де.

Ағаларым түзетер қате десе,
Мәселе көп бас қатар әлденеше.
Оқ тигендей желкемнен шошып кетем,
Көзім түскен келіншек «ата» десе.

Торға түсіп жастық шақ сағынтқасын,
Аңғырт басым салады бар ынтасын.
Тоқалды айтып құр бекер тоқылдаймыз,
Бәйбішеден Құдайым жарылқасын.

14.03.2000.

Алматы

ӨЗГЕРІС

— Ішпендер, — деп бастықтарым зарлады,
Тәртіп сақтау — саясаттың бар мәні.
Ал, өздері аз ішкен жоқ бірақ та,
Туған тілді талапайға салмады.

— Ішпендер, — деп «дөкейлерім» қақсады,
Адал еді алдындағы ақ дәмі.
Ал өздері аз ішкен жоқ бірақ та,
Ел байлығын ерсіл-қарсылы сатпады.

Қиямет еді ол заманның жолдары,
Қатал бастық, қатал тәртіп қорғады.
Лебінен аңқыса да ащы иіс,
Қия баспас таза болды қолдары.

Ал қазір ше? Байқап созар көмейді,
Ішпей ғана, көп жейтіндер көбейді.
Өзгеріс сол: ішу аздау, бірақ та,
Қанша жесең «тоқтатындар!» демейді.

* * *

Ауылда қалған қара көз,
Өзіңсің ғажап мен білген.
Есімде алғаш сүйген кез
Балауса, балғын ерніннен.

Тосып тұр бізді өткелде,
Күрке тал таныс жасыңнан.
Танырмын шөлдеп жеткенде,
Қара көз, қара қасыңнан.

Киіктей сайда керілген,
Баяулап жетсең шалғайдан.
Құшайын қыпша беліңнен,
Сүйейін айдай маңдайдан.

Ән байлап ұшар қанатқа,
Ұмсынтып тағат кетірген;
Сүйейін сәтті сағатта
Жүзімдей тәтті бетіннен.

Не десе соған көнейін,
Лүпілін жүрек санатқан.
Рахатқа батып өбейін
Талмаурап тұрған тамақтан.

Алайын дәру үніннен,
Сағыныш көкірек жарғанда.
Татайын зәмзәм тіліннен,
Жетейін мен де арманға.

ҚҰТТЫ ӨЛКЕ

Жер патшасы — Солтүстік Қазақстан,
Саған ғашық ұмтылған таң алыстан.
Кербез Көкше, ерке Есіл, асау Тобыл
Сұлулыққа малшынған жаралыстан.

Ырысты жер тасқыны қалмас тоқтап,
Даналарды еске алар талай соқпақ.
Торғын тоғай, ну орман — бәрі осында,
Майы қалың, құйқалы қара топырақ.

Қыр-қарағай шақырып қыр асып ем,
Ақ қайыңдар жайнап тұр кіл ашық өң.
Тіл тартады уылжып жидек, шие,
Қытықтайды жусаны, жуасымен.

Үкілі Ыбырай тербелткен сексен көлім,
Ақан, Біржан жайлаған сеңсең белім;
Сал самырсын, көк шырша, күміс терек,
Қыз-бозбала секілді өңшең керім.

Қостанайым іргеде арайланды,
Дана Ыбырай білімге сарай салды.
Сәбит, Ғабит сөйлесіп отырғандай,
Қос өркешті Айыртау қарай қалды.

Ақындарға ежелден даламыз бай,
Ғалымдарға бұл күнде қаламыз бай.
Оқшау өрде көрінді Жалғызтауым,
Дара туған Мағжан ағамыздай.

Иісі райхан саф ауа жұтып кана,
Жадырайсың самал жел күтіп сана.
Сай-салалар Шоқанның ізі жатқан,
Өзі дана екен ғой мұхит-дала.

Ахмет пен Міржақып егіз бе еді,
Сырбай ағам жартас қой теңіздегі.
Молдахмет, Нұрқандар қатар шықты,
Ақ батасын бергендей Сегіз сері.

Құлагерше құлшындық жасымызда,
Әнші, ақын ерте өстік заты қызба.
Ебіней, Мұрат, Манаштар қандай еді,
Кеше жүрген көш түзеп қасымызда.

Бұл үшеуін біледі әлем тегі,
Өмірзақ пен Аманжол мәнерледі.
Кенжеғали мүсінші Төлегенмен,
Түрлендірді Ермек пен Сәкен сері.

Ата мирас жалғасқан ел арасы,
Бәрі ортақ өзен, көл, кең даласы.
Тұтас өлке Солтүстік Қазақстан,
Бөле алмайды облыстар шекарасы.

Ауылымыз көршілес қадам басқан,
Атамекен осында бабам жатқан.
Даналардың ығында жаралдым мен,
Осынау жерге шын ғашық махаббаттан.

Дархан аймақ, қызығам өміріңе,
Жаңа қарқын ой салды көңіліме.
Ел Ордасы орнықты «Бәйтерегі»,
Абылай хан ту тіккен өңіріме.

Жер патшасы — Солтүстік Қазақстан,
Көлдерінді қайтқан құс санап ұшқан.
Беу, Астана! Елімнің кіндік төрі
Бұйырыпты өзіңе жаралыстан!

ЕБІНЕЙДІҢ ІНІСІ

Қамзабай Бөкетовке

Кімдер кімнен асырса да талантты,
Шын саңлақтар сан биіктен қаратты.
Өзіңе ұқсас адал жандар болсын деп,
Алла жерде арыстарды жаратты.

Сол сенімін Ебіней аға ақтады,
Тағдыр оның әр қадамын жақтады.
«Мақтағаннан өлмейді адам, оқыс сын...
Жүрек қозғар», — деген ғибрат сақтады.

Жатқа айтатын «Қыз Жібекті» әнімен,
«Евгений Онегинді» өз сәнімен.
«Қыз Жібектің» сарынымен қоса айтып,
Пушкинмен де бауыр басты әріден.

Ойы терең, бойы да адам ірісі,
Көп жұмыстан аз еді ғой тынысы.
Селені мен өлеңіне жалғасты,
«Атан қомын» ардақтаған тың ісі.

Абайдай пәк, Есениндей адалға
Қарқын косты Қаныш қилы заманда.
Алла оларды өзіне ұқсас еткенде,
Жақын жүрсін деген екен ғаламда.

Інісі де Қамзабайдай періште,
Кіршіксіз жан туған дерлік пейіште.
Ебіней аға бар еңбегін паш етіп,
Ел алдында жетті үлкен жеңіске.

Қайтты ағаның әке орнында баққаны,
Төрт інісін төрт тіректей баптады.
Ерте кетіп өзгелері...

Қамзабай

Қалам ұстап, үміт-сенім ақтады.

Сырып тастап үстірт келген қайғыны,
Естеліктер жазды көрсең қай күні.
Беу, ағайын! Біле білсек Қамзабай –
Ебекеннің тірі жүрген байлығы.

Тойлы күні көтере алсам бағасын,
Білмеген жан білікті ерге қарасын:
Қамзабайға мың-мың алғыс айтамын,
Медеуменен нық бекіткен арасын!

Ұлы іс тынды. Қайтем басқа теңеуді,
Нар жолында білді аруақ жебеуді:
Ебіней аға атын жайған әлемге,
Құттықтаймын ардақты інім Медеуді!

Беу, Қамзеке, мол ісіңе құмарттым,
Телегей термен ғұмырыңды ұзарттын.
Сексен жаста селкілдеген шал болмай,
Ебекеннің сегіз томын шығарттын.

Сұлу тандап отау құрсаң жасында,
Құдай қосты Есілде бар асылға.
Сексен жасың құтты болсын! Жүзде де
Бикен жеңгем бірге жүрсін қасында!

Аз мақтасам, Қамзекем-ау, кеш мені,
Пайғамбарға теңемедім мен сені.
«Ебінейдің інісі» болу зор бақыт,
Сол үшін де сыйлап жүр ғой ел сені.

06.03.2008.

Астана

ШӨБЕРЕМ ӘДІЛГЕ

Шөберем келді өмірге,
Шаттыққа толды айналам.
Орнады жайлау көңілге,
Сексен көл толқып жайнаған.

Бүлдіршін қызық гүл шағы,
Сезімге мөлдір қанғаным.
Өмірде қысқа бұл-дағы
Орындалған арманым.

Есен бол, Әділ қарағым,
Ғалым бол, әйдік батыр бол.
Мүлт баспас әрбір қадамың,
Сертіңе берік батыл бол.

Әділ деген атыңа
Сай болсын бүкіл ғұмырың.
Ұқсасын деген затына
Аллаға жетсін сыбырым.

*24.03.2007.
Астана*

* * *

Кеңгірдің кербез өріне,
Шыға келсек серпіліп,
Манаурап қанған шөліне,
Киіктер тұрды желпініп.

Қақ жолды кесіп бір кезде,
Құйғыта бәрі жөнелді.
Сұлулық тұнып тұр көзде,
Сауықшыл жаным кенелді.

Қара көз кетті қарайлап,
Соңынан саяқ қаптады.
Жұмақ па дерсің бұл аймақ,
Аңсаған сәтті ақтады.

1979

СӘБИТТИҢ МӘРИЯМЫ ДЕГЕН АТЫҢ

Мәриям Мұқанованың 90 жылдығына

Төрінде өздерінмен өрелестің,
Дауылмен, Мәриям апай, көп егестің.
Айтайын бірін ғана көңілдегі,
Бейненді ойға салар көп елестің.

Ежелден елгезексің көпшіл пенде,
Тұнып тұр біздер жаттар көп сыр сенде.
Көрсеттің білгендіктің қасиетін,
Сәбеннің ұлы тойын өткізгенде.

Қашанда тойдың қызық «боладысы»,
Жоғалды солтүстікке жол алысы.
Аруағы Президентті де алып келген,
Сәбеңе болды елдің мол алғысы.

Сан рет дайындыққа ат салып ең,
Ел айтқан дөп шешімге тоқталып ең.
Жүз жылдық той жақсы өтті,
Енді өзінді
Ел болып құттықтайық тоқсаныңмен.

Тоқсанды мықтап соқсаң сауырға да,
Тоқырап бірақ әнтек ауырлама.
Жүз жасқа есен жетіп Мұқановтар
Бір көрсет асылдығын қауымға да.

Көңілді келешекке бөлуменен,
Болғай-ақ сабаң толық, төрін ерен.
Сол шығар барша қазақ арасында
Сәбеннің көрмегенін көру деген.

«Өзінді таны» депті Сократ хакім,
Киелі ақ кептердей асыл затың.
Жұлдыздай арамызда жайнай берсін
Сәбиттің Мәриямы деген атың.

15.09.2000.

Алматы

КЕНШІЛІК – ӨМІР МЕКТЕБІ

Паш етсем биік мұратты,
Кеншілік — өмір мектебі.
Шахтада жанған шырақты
Жырлаумен көңілім көктеді.

Тас қопарып, тау бұзған
Батыр мінез салтым бар.
Сан қамал талмай алғызған
Кеншілер деген халқым бар.

Жер астында тым-тырыс,
Бұрылыс жоқ басқаға.
Жүйесін табар мың жұмыс,
Біткендей ақыл тасқа да.

Қатерді талай байлаттық,
Кен тілін кенен білгендей.
Забойдың ішін жайнаттық,
Кең сарайда жүргендей.

Мақтасам асыл барымдай,
Өзгенің іші тарынбас.
Жезқазған шахталарындай
Әлемде шахта табылмас.

Зәулім биік қондырғы,
Қалқанға ұзақ қараймын.
Шахтада өткен он жылды
Ең құтты жылдар санаймын.

10.04.2010.
Астана

ҚАЗАНАТ ТУҒАН АЗАМАТ

Молдаш Мұқатовқа

Беу, Молдеке!
Күш-қуат сақтағаның,
Токсан толып жүз жаққа аттағаның.
Көкшетаудың «көк бөрі» арланы деп,
Көпке созбай аз сөзбен мақтанамын.

Көкше, Нұра, Алатау — бас қадамың,
Токсанда да қызметті тастамадың.
Молдаш ағам — қазанат азамат деп,
Абыздықтың ақ жолын ақтарамын.

Төккен тердің төлеуін жоқтамадың,
Ел қорғасаң қолдады оққағарың.
Ақыл болды жеңіспен елге оралып,
Зейне сұлу алдында тоқтағаның.

Балапан қаз секілді баптағаның,
Женешем де сыйластық тапты амалын.
Жас жұбайдың жаныңа жаққаны ғой,
Өзге әйелге оңаша соқпағаның.

Бойшаң жігіт, сыптығыр көп талабың,
Шырақ еттің жеңгемнің от жанарын.
Бала десе, жаныңды үзіп берсен,
Көрдің үміт олардың ақтағанын.

Ата-анадан алсаң сен жан самалын,
Ес білгеннен дес келді мал табарың.
Еңбекқорлық, естілік, есепқорлық,
Бала күннен нарықтан бар хабарың.

Қайда жүрсең пан, кербез, шат қабағың,
Кең мінезің жақсы мен жатқа мәлім.
Бәйкен, Сұлтан, Ебінеймен сыйлас болдың,
Айтпасам да өмірдің басқа жағын.

Жан жарыңа азырақ тоқталамын,
Сұлу жанды паш етпес жоқ амалым.
Беу, жеңеше! Күлкіңмен жан шыдатпас,
Жас Молдашты құртты ғой ақ тамағың.

Сұр дайындап ойласаң достар қамын,
Қай заманда кең болды дастарханың.
Сансыз доспен сау етіп бара қалған,
Ерке күннен қалайша бас тартамын?

Жөні осында, ағайын, «ақ-қараның»,
Ақ келіншек алтыны жақса ағаның.
Өзге сөзді көп созбай құттықтайық,
Махаббатты жас кыздай сақтағыны!

Осындайды мадақтап жар саламын,
Тілдің балы байқатты аңсағанын.
Құшырлана бір сүйіп Молдекемді,
Тар құшақта бастың ғой шаршағанын.

Арай тапты Гауһар той аптағаның,
Жас ұрпақтар жалғасты артты қалың.
Тоқсан бес пен сексен бес құтты болсын!
Аға-жеңгем мықты деп шаттанамын.

05.03.2010.

Астана

ҚАЗАҚТЫҢ ҮШ АСЫЛЫ

Сәбит, Ғабит, Ғабидендей алыптар,
Қазағымның сөз кестесін анықтар.
«Жұмбақ жалау», «Қарағанды», «Ұлпандар»
Жер-жаһанды мәңгі бақи шарықтар.

Қайырмасы:

Сәбит, Ғабит, Ғабиден,
Жанға намыс, ар үйген.
Қазақтың үш асылы,
Қатарласқан костары.
Мұхтар аға достары,
Жайлаған бір ғасыры.

Сәбит десең Есіл, Көкше желі есер,
Ғабит десең асыл бейне кеңесер.
Ғабиден мен Қарағанды егіздей,
Үлгі-өнеге осы салтпен ел өсер.

Қайырмасы.

Үш теңізім, үш дариям, үш тауым,
Басылмайтын үш бұрқасын, үш дауыл.
Ата-баба аруағы қолдаған
Үш жайлауым, үш ардақты қыстауым.

Қайырмасы.

* * *

Мен көрдім кербез ғажапты,
Биязы, нәзік жаралған.
Жанымды нұры тазартты,
Аққудай көлде таранған.

Лебізі інкәр керемет,
Жем тосқан қараторғайдай;
Құмартқан ләззат себелеп,
Іздеген бақыт қонғандай.

Көзге көз түсіп кеткенде,
Тіл қатпай үнсіз қаласың.
Толғанар сәттер көп менде,
Сау күнде естен танасың.

Абайлап сөйлер жан-жақты,
Әсемсіп, мәнсіп сызылмай,
Тілің де сенің тәп-тәтті,
Біздің ауылдың қызындай.

Көркіңе жөндеп қарайын,
Сөйлей бер, сөйле, ақ маңдай.
Ерекше шабыт алайын,
Ауылға барып қайтқандай.

*16.10.2009.
Астана*

ӨЗІМ ЖАЙЛЫ

Жебеп мені жырдың дүлдүл парнасы,
Өлең-дария ашылды кең арнасы.
Осы қазақ кім десеңдер
Мен болам
Сәкен, Ілияс, Бейімбеттің жалғасы.

Дархан өмір жасқаншағы емеспін,
Тура қара келсе айқын кеңескін.
Ақын десін,
Әкім десін,
Әйтеуір,
Елді үшке бөлді демес мені ешкім.

Өзін ойлап
Елдің мұнын елемес,
Ашқарақпен жасап өттім ерегес.
Кең қопардым, Арал үшін айқассам,
Шен-шекпенді қиялдаушың мен емес.

Туған елім ақын-кенші атаған,
Көңілі қаяу үзілмейтін хат алам.
Жойқын Каспий топан суын тежесем,
Бекет ата аруағынан бата алам.

Құлагердің дүбірінен жаралдым,
Ақан, Біржан, Ыбырайдан таралдым.
Абай атам ақындыққа шақырса,
Кенші күнде мен Қаныштан нәр алдым.

Ақындығым емес жеке ермегім,
Тым көп арттым дүние жалған кермегін.
Төгіп келем қара терді аянбай,
Қатар қазып жер кені мен сөз кенін.

Өмірбаян шет-жағасын қоса алам,
Гүл терсем де көп жабысты ошаған.
Ұйықтап жатыр
Есіл жақта қос әкем,
Көкшетаудың топырағында — қос анам.

Жер төресі, атамекен, киелім,
Жезқазғанды дәл өзіндей сүйемін.
Ата-баба аруағы дарыған
Ұлытау мен Жездіге бас иемін.

Аз тарихты әс етпеймін сөзге үйіп,
Шалғай кетсем,
Етті тағдыр көз күйік.
Өзіме де қан қақсатып оқ тиген,
Жүрек сырын елге жайса «Жезкиік».

Алыс жолда жүрген ауыр шақтарда,
Өлең өрдім ерте тұрып ақ таңда.
Сағынышты сәлемімді арнадым,
Еділдетіп құстар елге қайтқанда.

Алыстардан есен жеттім еліме,
Дүбір қостым дербестіктің деміне.
Азаттықтың Мағжан мінез құлымын,
Сол бағыттан көрер қазақ мені де.

«Әй, кәпір» деп айта алмайды еш пенде,
Тіл табамын кейде сырттай өшпен де.
Соның бәрін айғақ етер өмірім,
Жүзге бөлгіш сұмбайылар өшкенде.

Айтар сырым.
Осы ашық тілегім,
Ұлтқа бөлмей, жұртқа бөлмей түледім.
Жүрегімнің лүпілінен естіңдер
Сәкен, Ілияс, Бейімбеттің тілегін.

ҒАЛЫМДАРДЫҢ СӘБЕҢ ЖАЙЛЫ АЙТҚАНЫ

ЗЕЙНОЛЛА ҚАБДОЛОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Сәбит деген — кең арналы дария,
Шеңбер емес оған шағын, тар ұя.
Жүзге келсе елдің ұлы перзенті,
Бұл ұлы той болды әлемге жария.

Сәбит жолын ақиқат де, аңыз де,
Зер саламыз ол өткерген әр ізге.
Қызылжардан бастау алған бұл дүбір
Тасқындайды Алматыда, Парижде.

Сөз зергері шыққан ерке Есілден,
Ғылымды да болды тынбай дес білген.
Шындық осы:
Жазушы аз қазақта
Дәл Сәбиттей кең құлаштап көсілген.

Ол өткерген мектептің зор пайдасы,
Елдің мұңы ерен еңбек арнасы.
Ойлы жырмен, романдар көшімен,
Болды Сәбит бір дәуірдің айнасы.

Сол айнаның әр жарқылы төккен нұр,
Сәбең сөзі — көркі, иісі өктем гүл.
Ең көбірек оқылатын жазушы,
Неге десең, махаббаты мәп-мәлдір.

СЕРІК ҚИРАБАЕВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Жастар білсін ұлылардың ғұмырын,
Үдетейік сәбиттану ғылымын.
Келешекке жетер жерін ашайық,
Саясаттың сілтей бермей құрығын.

Дарыны мол ұлы жерде жаралды,
Ақан, Шоқан, Біржандардан нәр алды.
Сегіз сері, Шал ақынның аруағы,
Өз анасы ақ сүтімен таралды.

Жерде тұр ғой Алатаудай асқар да,
Ерке Есілден ол жаяулап басты алға.
Болды ақыры қара нары қазақтың,
Жазушылар одағына басқарма.

Үлгісі көп тағылым етер нарыққа,
Шыдамдылық қажет бүкіл халыққа.
Не іздесең табылады Сәбиттен,
Соның бәрін, беу, әріптес, анықта.

Қажет емес ұлан-ғайыр сөз-көше,
Егемен ел талабы да өзгеше.
Сәбиттану туды жаңа дәуірі,
Іс тынбайды оны жастар сезбесе.

Той да ертең думандатып өтеді,
Сәбит аға оған данқы жетеді.
Тірілерге уағыздайық мұрасын,
Сонда бұл той дегеніне жетеді.

24.04.2000.

Қызылжар

ТҰРСЫНБЕК КӘКІШЕВТІҢ АЙТҚАНЫ

Сәбит сөзі айбынды да шерлі еді,
Дабыл қақса жалаулы да мөрлі еді.
Қазақ үшін болды үлкен құбылыс
«Ботагөздің» дүниеге келгені.

Елу томдық еңбегі бар асылдың,
Келе берер сол заңғарға бас игін.
Дана Мұхтар өлшеміне жүгінсек,
Тұрды Сәбит «көш басында» ғасырдың.

Жеткілікті жетпіс жылдың қатасы,
Кетті өзі де кегін алып бақасы.
Бірақ ол кез бергені де аз емес,
Өшіре салсақ өлер шындық атасы.

Қайта жасау жоқ тарихты, ағайын,
Туғызды ол кез дүлдүлдердің талайын.
Мұхтар аға, Сәбит, Ғабит, Ғабиден
Салып кетті көркем сөздің сарайын.

Әдебиетті Армияға балаған
Кезім болса сөзім осы қалаған:
Абай — маршал десек, жөн ғой Сәбитті
Генералдардың біреуі деп санаған.

Зор еңбегі, Сәбеңнің іс-қимылы
Атандырды бір ғасыр шын дүлдүлі.
Қазақ иісі жазғанынан аңқып тұр,
Бар тарихы, шежіресі, тіл, ділі.

Әйел сыры жасатыпты бас қадам,
Әйел десе төгілтті өлең жас қалам.
Соның бәрі дайындық қой шын ғашық
Мәриям апай құшағына бастаған.

Ақтангерге бітті ерен шын намыс,
Ол бастаған озды талай тың жарыс.
Халқын сүйген шын кемеңгер жазушы,
Сәбит деген — ұлттық ұлы тұлғамыз.

ЗӘКИ АХМЕТОВТІҢ АЙТҚАНЫ

Мәңгі сәнбес жұлдызы ерте тұтанып,
Қонды оған мәңгі ортаймас құт анық.
Маяковский, Горький де емес, ол — біздің
Кең жалғанды дүр сілкінткен Мұқанов.

Ұлттық сезім Сәбеңдерде тым ыстық,
Ойлағаны: достық, бірлік, туыстық.
Соған қоса ол дауылпаз атанды,
Айқастарда көрмей өткен тыныштық.

Шеншіл емес, шежірешілдік құрды әдет,
Ата-бабаң кім болғанын тыңда деп.
Жеті атаны желкен еткен Сәбитті,
Тану керек ұлттық ұлы тұлға деп.

АҒАЛАРДЫҢ СӘБЕҢ ЖАЙЛЫ АЙТҚАНЫ

МҰХТАР ӘУЕЗОВ

*Ақын, романишты, драматург және әдебиет
зерттеушісі ретінде Сәбиттің есімі қазақ
оқырмандарының арасында зор атаққа ие
болды. Оны бүкіл Одақ оқырманы
құрметпен қабылдады.*
Мұхтар Әуезов

Мол болса да терлеп-тепшіп тапқаным,
Сұлу сазбен төксе сырып пәк жаным;
Мен бәрібір ұран етем ұрпаққа,
Мұхтар аға Сәбең жайлы айтқанын.

— Сөз кенішін Сәбит терең қазушы,
Кең жолында ел мүддесін танушы, —
Депті дана, — ол көш бастар буында,
Ең алдыңғы қатардағы жазушы.

Көкірегінен шықса ыстық қайнап шер,
Әр ұғымын терең зерлеп, байқап көр.
Сол мінезбен кәрі-жастан қашанда,
Қолдың ұшын аямаған қайраткер.

Жедел жәрдем берсе аз бен молын да,
Іске қосты ерген оң мен солын да.
«Үнемсозар етті үрдіс әрекет»,
Көркем сөзді жетілдіру жолында.

Сертті жерде жоқ Сәбиттен қалған сөз,
Ол — күрескер сан айқасқа барған тез.
Тарих үшін, қоғам үшін жалтармай,
«Ыстық отпен жалын кешкен» тарланбоз.

Ақын десек
Жаналық көп үнінде,
Жаңғыртты өлең сапасын да, түрін де.
«Баяу басқан желпінтті ескі ырғақты»,
«Майға сәлем» беріп тұрса бүгін де.

Сәбит сөзін естіген жан тоқтады,
Неге десең елдің мұнын жоқтады.
Уәдеге «созбашылды» соққылап,
Кей шекеге қатты тиді тоқпағы.

Ақындық пен қара сөзді меңгерген,
Ол — нарымыз егіз жүгі теңделген.
«Ақ аюын» оқып көрші абайлап,
Шығып тұр ғой біздің ұлттық менберден.

Сәбит ойшыл кең ғылымға беттеді,
Онсыз толмас біздің тарих беттері.
Туған елдің мерейіне жарайтын,
Абай, Шоқан даналарын зерттеді.

«Жұмбақ жалау» желбіреген кезін көр,
Ойын зерле, терең ұғын сөзін мөр.
Есіп тұр ғой қай жазғанын оқысаң,
«Дәуір таңын тосқан асыл сезімдер».

Соғыс жылдар оқтай сөзі заулаған,
«Гвардия алғысын» ел тыңдаған.
Бейбіт күнде бәрімізді билетті,
«Қазақ вальсін» алдық көне зурнадан.

Сәбит кірсе талай заңғар ірі іске,
Қазанат қой көнген тынбас жүріске.
Фольклордың қыр мен сырын жайнатса,
Сом алтындай қысқа сөзі кіріспе.

Сәбит сөзі бүкіл халық хақында,
Аласапыран дәуір жатыр затында.
Баяндады елдің мүдде, өрісін,
Бапты тілмен шыншыл әрі батыл да.

Тұнған тарих Сәбит сыры мәні де,
Көз тастады бері менен әріге.
Сондықтан да кірді мәңгі белгідей,
Қазақта бар оқулықтың бәріне.

Сегіз қырлы, бір сырлы жан салмақты,
Міне, солай тарлан бізді таңдantты.
Сәбит деген — жазушымыз ең ірі,
Ең өнімді, кең тынысты жан-жақты. —

Міне, сөзі Сәбит жайлы дананын,
Не болмақшы мен шығарған жалаң үн?
Пушкин менен Лермонтовты көргендей,
Қос данадан қатар ғибрат аламын.

17.04.2000

ҒАБИТ АҒАНЫҢ АЙТҚАНЫ

*Жазушы Сәбит Мұқановтың қаламынан
туған еңбектер өз алдына бір энциклопедия.
Ғабит Мүсірепов*

— Сәбит деген — энциклопедия, тағылым,
Түптен тартты ол тарлан тарих ағынын.
Барша қазақ татқан миуа жемісін,
Ол — бағбаны әдебиет бағынын.

Елді аралап тапса қанша жақынын,
Қоспасы жоқ үдетті сөз татымын.
Бар жазғанын «бүгіліссіз өлшесек,
Қалды ізі сан миллион шақырым».

Қажу білмес қаламынан маздаған,
Ойлы өрнекке шын сүйсінді маң далам.
Бүгін ғана тына қалған оң қолы
Жазып кеткен миллиондарға таңғалам...

Десе Ғабен сырым осы андаған,
Тағылымға тағзым мол арнаған.
Ұлылардың достығы да ұлы ғой,
Сыйластық пен қимастыққа таңданам.

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫНЫҢ АЙТҚАНЫ

*Сәбит аға бір жақсысы — екеу,
екеуі -- төртеу болса екен деп ойлайтын.*

Бауыржан Момышұлы

Мұқановқа жақындығың қанша деп,
Біреу айтса сөз созбас ем сонша көп.
Қамқоршы боп, жақсылықты жақтайтын,
Бір жақсы — екеу, екеу — төртеу болса деп.

Жеткізетін жақсыларды жайсаңға,
Қыран қанат бітіретін қайсарға.
«Өнерліні өнерпазға қосатын»,
Жалғап жүрді шын гауһарды кәусарға.

Соның бәрін борышым деп ойлайтын,
Нық сақтады кемеңгерлік зор қалпын.
Қайтпайтұғын тұрдым деген жерінен,
Хас батыр сол ақиқатты қолдайтын.

Басып кетсем мен де ашы гөй-гөйге,
Бір жымыып үндемейтін ол кейде.
Алатаудай асқар ала шың еді,
Өмір бойы өткен биік деңгейде.

ҒАБИДЕН МҰСТАФИННИҢ СӨЗІНЕН

Не жазса да кең толғап,
Жеткізді меже шебіне.
Ескерткіштей қалды орнап,
Жасаған Сәбит — шежіре.

ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВТЫҢ СӨЗІНЕН

*Біз Мұхтар Әуезовтен, Садриддин
Айниден, Ғафур Ғұламнан қалай үйренсек,
Сәбиттен де солай үйрендік.
Шыңғыс Айтматов*

Сөз қуып тусақ анадан,
Барлауға талай барғанбыз.
Ой теріп Мұхтар ағадан,
Сәбиттен сабақ алғанбыз.

Ол өтті шөкім шегінбей,
Тебіrentіп жанын ел мұңы.
«Өзінің туған жеріндей,
Қырғызға Сәбең белгілі».

Есіңнен мәңгі кетер ме,
«Ботагөз» жаққан шырағы?
Қос қанат жайған екі елге
Ол — Алатау қыраны.

ЖҰБАН МОЛДАҒАЛИЕВТІҢ СӨЗІНЕН

Ұрпаққа қанат жалғаған,
Сүйсіндік біздер ғажапқа.
Сәбеннен сабақ алмаған,
Жас ақын аз қазақта.

ҒАЛЫМ МАЛДЫБАЕВТЫҢ СӨЗІНЕН:

Шын досқа жол қашықтық жасамайды,
Хат жазып тұрушы еді аса жайлы.
Сәбиттен сағынышты келген хаттың,
Жүрегім әр сөзіне тасалайды.

Мен жүрген ол да бірге жолда жүрді,
Көкірегім көп мінезін сонда білді.
Солдаттар соғыстағы кезек оқып,
Жырлары, романдары қолда жүрді.

Майдандас болды бізбен жан талабы,
Ол бізден кең блиндаж талғамады.
Керек пе артық бақыт қаламгерге,
Оқыдық отты күнде Нарвадағы.

Бұл сырды ауылымдағы балаға айттым,
Сүйсінттім талайларын дана қарттың.
Жырларын серік болған соғыс жылдар,
Жеңістің жалауындай ала қайттым.

ӘБДІЛДӘ ТӘЖІБАЕВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Ел ішінен талант іздеп табуға,
Оны баптап алқа топқа салуға,
Жан жетпейтін қолғабысшыл Сәбитке,
Ұмтылсақ та қанша ғибрат алуға.

Ол патшадай көрінсе де тақтағы,
Қарапайым кең мінезін сақтады.
Бірақ, шіркін, «қарыздарсың» дегенді,
Ешқашан да еш адамға айтпады.

Қамқоршылдық ынтасымен тамсантты,
Сол ізгілік жақындатты алшақты.
Бір жақсыға жәрдем етер жолында,
Бес наркомға салушы еді салмақты.

Үлкен-кіші қорған тұтып сағалай,
Келсе білді қадір тұтып бағалай.
Көмек беру болды ол үшін шын қажет,
Ішкен ас пен жұтқан таза ауадай.

СЫРБАЙ МӘУЛЕНОВТІҢ СЫРЫ

Сәбит деген аңыз-дастан,
Жұлдыз болып жаныпты.
Зор құшағы бауыр басқан,
Елді құшып қалыпты.

Жылдан-жылға еселенер
Атақ-даңқ, межесі.
Сәбит атты көшеменен
Жүргенде оны сезесің.

Ол асқар шың сияқтанды
Алатаулар сілемінде.
Аты-жөні тұрақталды
Барша қазақ жүрегінде.

Ұлан-ғайыр сыры тынбас,
Дүбірлеп те жаңғырып.
Мұқановты ұмыттырмас,
Ел жүрегі — мәңгілік.

МӘРИЯМ ХАКІМЖАНОВАНЫҢ СӨЗІНЕН

Бір мен үшін атқарды ғой мың міндет,
Құрметтеді «Сұлушашты» білдің деп.
Ардақтадым мен де туған ағамдай,
Сыйлап өттім Мәриямді сінлім деп.

Сәбеңе де, Мәкеме де алғысым,
Мол ғой, шіркін, бірге өткізген жаз-қысын.
Сол екеуі жебеп жүрді аянбай,
Десем артта қолдан келген қалды ісім.

Бос мақтауға болды ежелден құлқым жат,
Өрге ұмтылды қолда қалам — ұшқыр ат.
Өлең деген өнер жолын игерсем,
Сұлушаш пен Алтай берді күш-қуат.

ӘБДІЖӘМІЛ НҰРПЕЙІСОВ АЙТҚАН СӨЗДЕН

Тірі пенде тілейді бәрі септі,
Сол дәстүрді Сәбит те дәріс етті.
Жүдеу күнін жабыдан шыққан тұлпар
Ұмытпады. Кең мінез арыс етті.

Бола білді заманның жәдігері,
Жәрдемшілдік ақжолтай заңы да еді.
Мірден сірді айыра білді Сәбең,
Тілдескенде ақ жүрек қалың елі.

Аты шықса әу баста өлеңімен,
Тарлан тарих бой жазды белеңінен.
Талай ақын тар күнде тарпаң басты,
Талғажаулап Сәбиттің көмегінен.

Қазақ — арық, Ай — жарық күндердегі,
«Жұмбақ жалау» желбіреп Күнге өрледі.
Атақ-данқы шарықтап тұрған кезде,
Зор тұлғаның қол ұшын кім көрмеді?!

Солдаттардың соғыстан оралғаны,
Айтшы, қане, қашан ол қол алмады?
Естен кетпес маған да Сәбит аға
Өз әкемдей ардақты бола алғаны.

«Вокзалдарда түнегіш» күйін кештім,
Әуресі еді жатар жер дүйім кештің.
«Пақыр бала» деп бірге ертіп барған,
Мен Сәбиттің сол күнде үйінде өстім.

Аппақ төсек көргенде тана көзім
Оттай жанды. Өзгерді сана-сезім.
Мәриям апай алдында бас иемін,
Екеуінің жетінші баласы едім.

Айтып жүрмін. Әлі де айтармын да,
Мен кім болдым, көлмін бе, шалқармын ба?
Ойлайтыным...
Шіркін-ай, үміт артқан
Биіктерден еліме байқалдым ба?

Сәбит те бір,
Мен үшін халық та бір,
Жалғастырды тілегін алып дәуір.
Алғыс айтам данаға,
Болса бүгін,
Солдат күннен, иншалла, халім тәуір.

Тағылым еткен алдымда молда күшті,
Биік арман өзегі сонда пісті.
Айтатыным, ағайын,
Сәбендердей,
Бір-біріңнен аяма қолғабысты.

ЖЕРЛЕСТЕРІНІҢ СӘБЕНДІ ЕСКЕ АЛУЫ

ҚАЖЫМҰРАТ НАҒМАНОВТЫҢ СӨЗІ

Сәбит орны — биік төрде,
Сәлемдесіп жүрер Күн.
Халқы сүйген білікті ерге
Бітті зоры жігердің.

Ай Сәбенді аялайды,
Түнгі аспанда қалқыған.
Рухы елді аралайды,
Өткен талай талқыдан.

Есіл-Көкше төл баласы,
Сарыарқа сақ қыраны.
Сәбең — бүкіл ел данасы,
Ынтымақшыл ұраны.

Романдарда, дастандарда
Ұлтым деген зор үні.
Ол айбынды айқастарда
Ана тілін қорыды.

Дәл Сәбендей кім біліпті,
Шежіресін қазақтың?
Сол тамаша ізгілікті
Жалғастырды азат күн.

Елдің мұны тебіrentсе,
Найзағайдай күрт жанды.
Болды айқаста өмірі өтсе,
Ұлтшыл емес, ұлтжанды.

Шенқұмарды аямаған,
Әділдіктің пірі еді.
Талай саңлақ саялаған,
Зәулім шынар — ірі еді.

Өзге меже құптар ма ем,
Мол ғой тынған мығым іс.
Қатар тұрған Мұхтармен,
Сәбит — үлкен құбылыс.

15.04.2000.

ТЕМІРҒАЛИ ЕСЕМБЕКОВТІҢ АЙТҚАНЫ

Елінде жүрсе еркелеп,
Бой ұрып шабыт сезімге,
Аттанды-ау Сәбең ертерек,
Шабысы қызған кезінде.

Қанатын еркін сермеді,
Ісіне көңіл толарлық.
Сәбиттің шалқар еңбегі
Кітапхана боларлық.

Жайқалса толқып қолда бар,
Бұталы Сәбит терегі,
Кәкішевтің жөн болар,
Елу томдық дегені.

Он томдықтың міндетін
Астана алды мойынға.
Өзгесі қалмай тұл жетім,
Шықса екен келер тойында.

ҚОСЫЛ ОМАРОВТЫҢ СӨЗІ

Сәбеңнен ғибрат тоқыдым,
Жазғанын жастай оқыдым.
Өмірлік серік болғаны,
Әлі де келсе оқығым.

Кітабын мәз боп тапқанға,
Заулаттық талмай ақ таңда.
Лабогрейкеден қол босап,
Оқыдық қоста жатқанда.

Өмірге қызық барлаушы,
Болды ғой қанат жалғаушы.
Өнеге алдық Сәбиттен,
Жас бала «Өгіз айдаушы».

Ұмытам қалай соны мен,
Сәбитті көптеу шолып ем.
«Ботагөзді» жұртқа оқыр,
«Завизбач» та болып ем.

Жаныма жаққан шырағы
Үнемі сөнбей тұрады.
Мен үшін Сәбит тынысы
Жүрекпен бірге тынады.

БАҚЫТ МҰСТАФИННІҢ СӨЗІ

Депутат келді еліне,
Сағынған туған жеріне.
Игібай ертіп апарды,
Сәбеңе бірде мені де.

Қуансақ іштей біз оған,
Ұялам, кейде қызарам.
Демеуші болды-ау сондайда,
Қасында жүрген Мұзағам.

Күн-түн демей аралап,
Есілді кешті жағалап.
Қарсы алды қала, дала да,
Піріндей күтіп бағалап.

Полковник Хакім үйінде,
Көрсетті бекем күйін де.
Астауда ақ май ақ жалын,
Ет келді мая үйілме.

Әңгіме кетті тереңге,
Көз салдық талай белеңге.
Ет асатты ағамыз,
Ал тойдық-ау дегенде.

Аралас еттен әр түрлі,
Асатып жұртты састырды.
Сәбеңнен сонда көріп ем
«Асату» деген дәстүрді.

Бір ет, бір май қап-қалың,
Бергенін асап ақтадым.
Өз қолынан Сәбеңнің
Есімде дәм татқаным.

ТОЛЫМБЕК ӘБДІРАЙЫМОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Алпыс жасқа Сәбит аға толғанда,
Одан асқан думан-дүрмек болған ба?!
Бір ауданның бастығы едім өзім де,
Жығылмадым жоралғы мен жолдан да.

Ертіп келді Әнуарбек Шманов,
Сырбай аға өзі де бір тың алып.
Есім Шайкин, Ахметжан Нұртазин
Той қыздырды сөздің сөлін шығарып.

Бір ауылда шошалаға кіргенде,
Кербез әйел сөйлеп кетті бір демде:
«Білмедік қой келгенінді, Сәбит-ау,
Жарқ етуші ең менің құтты іргемде». —

Тосылмайтын Сәбең жылдам лып етіп,
Тапты сәтті әзіл сөзге тың тетік:
«Ал білгенде нең бар еді беретін?» —
Деп мырс етті сылқым үні сылқ етіп.

Апай дереу: «Беу, Сәбит-ай, баяғын
Есімде ғой, сенен немді аядым?..
Келсең етті оңашалау, інірлеп,
Шұбыртқанша өңкей бастық саяғын...» —

Деп күлдірді. Сөз тоқтады бабымен,
Сый-сыяпат алғызбады тағы дем.
Қазы-қарта пісті лезде сүрленген,
Кездесті аға бозбалалық шағымен.

Құрбысы да оралғандай жас күні,
Сағынышын сыр білдірмей шашты үні.
Шошалада, тақыр тері үстінде,
Қабылдады өңшең игі жақсыны.

МҮТӘЛЛАП ҚАНҒОЖИННІҢ СӨЗІ

Кездескенде таңғалдырды ағамыз,
Жадында жүр сансыз есім, сан аңыз.
Ал өзіміз көрші қыздың есімін,
Есімізге түсіре алмай қаламыз.

Бір керемет бар ғой Сәбең затында,
Қате баспас ата-бабаң хақында.
Ал біз болсақ кейде ұмытып қаламыз
Қызметтес келіншектің атын да.

Хикаясын айтса бүкіл әлемнің,
Су жорғадай тайпалатын пәлен күн.
Тарих тұнған энциклопедия секілді,
Шалқар теңіз көкірегі Сәбеңнің.

ЕРКЕБҰЛАН ЖОЛБОЛДИННІҢ АЙТҚАНЫ

Атына қанық қалың ел,
Сәбеңнің көрді еккенін.
Ұлағатты ұстаз таныды ел,
Өткерген «Өмір мектебін».

Достыққа болды ұқыпты,
Кісілік парқын көрсетіп.
Танытты көпке Шуховты,
Асыл дос, жерлес, көрші етіп.

Бауырындай досын баурайтын,
Туындай берік біршілік.
Егізден кейде аумайтын,
«Вангошам» деп сүйсініп.

Шухов та білді заңғарды,
Шаң жұқтырмай үніне.
«Ботагөзді» аударды
Асыл дос орыс тіліне.

Достықта адал көп несіп,
Қызық көп айтсақ не түрлі.
Екеуі өтті септесіп,
Орыс пен қазақ секілді.

ҚАЙРОЛЛА МҰҚАНОВТЫҢ АЙТҚАНЫ

Балалық балғын шағында
Сәбеңнің көп қой шеккені.
Орады шерлі сағымға
Жылқышы жырдың шекпені.

Мекені малшы қосы екен,
Мыңдатса байдың жүз төлін.
Сәбитпен сонда дос екен
Баймағамбет Ізтөлін.

Жаутанкөз күндер өтіпті,
Ырымға тыным болмаған.
Екеуі қатар оқыпты
Ауылда қатал молдадан.

Бірер жас үлкен Бәкенді
Ұстазындай сыйлаған.
Алғыр сөз, асыл мәтелді
Екеуі бірге жинаған.

Ұғысты және таласты,
Жұғысты ортақ ой қосып.
Бөліп те жесті бар асты,
Сағынып кейде жол тосып.

Ақтармен қырғын шайқаста
Сәбенді тағдыр көп қысты.
Сол сүргін бірге шайқаста
Қарулас досы оққа ұшты.

Ардақтап қимас жылдарын,
Көрсетгі себін құмарлы.
Бәкеңнің отты жылдарын
Жинақтап Сәбит шығарды.

Ұмытпай зардап шеккенін,
Жүректің тосты жүз төрін.
Оқышы «Өмір мектебін»,
Ішінде жүр Ізтөлін.

СӘБИТ МҰҚАНОВҚА АРНАЛҒАН ӘНДЕР

СӘБИТ АҒА – КЕМЕҢГЕР

*Әні Мұратхан Егінбаевтікі
Сөзі Кәкімбек Салықовтікі*

Ағындаса жел жетпес Құлагердей,
Тартынбады алға үздік шыға келмей.
Жамбыл аға баптаса «балуаным» деп,
Қарқындады қажымас бұлан ердей.

Қайырмасы:

«Ботагөзбен» өрледі,
Шоқанды айтып төрледі.
Дән толқытқан қырдағы,
Кен қопарған шындағы,
Қой коздатқан құмдағы,
Саңлақтарды жырлады
Сәбит аға — кемеңгер.

Елге келсе сарқылмас сыр байланып,
Қаумалайтын қалың жұрт тыңдай қалып.
Бар қазақты аралап жүруші еді,
Жер шарындай жылжыған Күнді айналып.

Қайырмасы.

Жастық шақтың толқыса ғашық әні,
Қосылуға сандуғаш асығады.
Сәбит десең мөп-мөлдір шықтай таза,
Махаббаттың шуағы шашылады.

Қайырмасы.

ТОЙБАСТАР

*Әні Мұратхан Егінбаевтікі
Сөзі Кәкімбек Салықовтікі*

Молшылық толсын асыңа,
Береке қонсын басыңа.
Егемен ел, қазағым,
Орнықсын қыдыр қасыңа.
Толағай толқып тасы да,
Бақыт бер кәрі-жасыңа.
Қаланың көтер беделін,
Даланың даңқын асыра.
Елбасымыз бастаған,
Жер-жаһан бізді қостаған.
Сәбит аға жүз жылдық
Тойына келдік асыға.

Құлшынтып әнге салайын,
«Абылайлап» дабыл қағайын.
Мағжан, Сәкен сәт тілеп,
Жебесін Шоқан, Абайым.
Жамбылдан бата алайын,
Мұхтар кеп төксін арайын.
Құт дарысын баршаңа,
Құттықтай келген ағайын.
Жүз шырақ бүгін жағайын,
Дүбірлі қоңырау қағайын.
Той қонағы әр елден,
Бабынды бүгін табайын.

Жүйріктер жетсін жұлқынып,
Балуандар келсін бұлқынып.
Бипыл қақсын бишілер,
Аш белдері қылқынып.

Қарттарым есен, тың жүріп,
Батамен айтсын нұрлы үміт.
Көрсетпей өнер қалмасын,
Сәбенді сүйген бір жігіт.
Есімнен кетсін мың күдік,
Қалмайық ойда сыр бүгіп.
Қырғидай құлшын, бозбала,
Қыздарға сұлу килігіп.

Қырмызы қонған жасылға,
Бұл — ұлы той асылға.
Сәбит аға, қасиет бар,
Жеткізген өрге тасында.
Елдің жүдеу, ашында
Ту болды арман жас ұлға.
Жаяулап шыққан Есілден
Ұқсады қайсар лашынға.
Тік шырқап от жасынға,
Кездесті ноян асырға.
Ұша-ұша ақ сұңқар
Шапағат жайды ғасырға.

Асылдар алуан жиыссын,
Құшаққа гүл шок үйіссін.
Ботагөз бен Асқар кеп,
Ортамызда сүйіссін.
Алатаудан биік шын,
Нұрмолда көш жиыссын.
Балуан Шолак, Қажымұқан,
Бәтеспен бірге сыйыссын.
Табылмастай үзік сын,
Дос-жарандар қызықсын.
Үкілі Ыбырай Сәбенмен,
Сағынып қайта түйіссін.

Қазағым, ерен асылсың,
Байлығың шалқып тасынсын.
Өтпелі кезең тез өтіп,
Салмасын жаңа ғасыр сын.
Тектілер мінез асырсын,
Тентектер тыңдап бас ұрсын.
Өзара талас тоқталып,
Ішінара дауым басылсын.
Жарқырасын асыл шың,
Аспаннан шуақ шашылсын.
Сәбит аға жүз жылдық,
Торқалы тойы ашылсын!

МӘРИЯМ МҰҚАНОВА

(Қазанама)

Қазақ әдебиетінің классигі Сәбит Мұқановтың асыл жары, айрықша ақыл парасат иесі, болмыс-бітімі бөлек біртуар жан, халқымыздың аяулы қызы, ұлтына пана, ұрпағына ана бола білген Мәриям Мұқанова 101 жасқа қараған шағында дүниеден өтті.

Мәриям Қожахметқызы 1909 жылы 15 қыркүйекте Солтүстік Қазақстан облысы, Жамбыл ауданы, Майбалық ауылында дүниеге келген. 16-дан жаңа асқан шағында Сәбеңмен қосылып, 47 жыл бірге өмір сүріп, төрт ұл, екі қыз, он екі немере, он алты шөбере, үш шөпшек сүйген ана.

Ол өзінің кемел ақыл-ойымен, мейірбан жүрегімен, елжандылығымен, көпшіл, қонақжайлылығымен қазақтың зиялы қауымы арасында үлкен құрметке ие болды.

Сәбит Мұқановтың соңында қалған асыл мұраларын жинап-сақтауға, Алматыдағы Мұражай үйінің халыққа игі қызмет көрсетуіне үлкен үлес қосып, жазушының қағаз-қаламынан, кітаптарынан бастап тұтынған заттары мен бағалы мүліктеріне дейін түгелдей мұражай қорына тапсырып, ел игілігіне жаратуға өнегелі жұмыс жасады.

2000 жылы ЮНЕСКО деңгейінде атап өтілген С. Мұқановтың 100 жылдық мерейтойы шараларының ортасында жүріп, Сәбең туралы «Менің Сәбитім», «Сағынышым Сәбитім» атты естелік кітаптар жазды.

Еліміздің тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Мәриям Мұқанованы «Ел анасы» деп атап, құрметтеді.

Қарапайым, даналық пен жарға адалдықтың үлгісін көрсете білген ғасыр жасаған бәйтерек, Мәриям Қожахметқызы Мұқанованың аяулы бейнесі елінің жүрегінде мәңгі сақталады.

Қазақстан Жазушылар одағы басқармасы.
«Қазақ әдебиеті» газеті, 26.02.2010

Мазмұны

Қазақтың сүйікті перзенті	3
---------------------------------	---

Жырдың туы — жарқын тұлға

Алматыда Сәбиттің ескерткіші	16
Сәбит тойын бастап берді Елбасы	18
Ұлы тұлға	19
Оңбайды ақынды атқандар	20
Мағжанның бір өлеңі	22
Сәкен аға	23
Биағама тың хабар	23
Қарағанды	25
Махамбеттің әсері	26
Білмейді-ау деп қорқамын	27
Мәриям апайға	28
Сегіз сері кемеңгер	29
Қанат Саудабаевқа Сәбит үшін алғысым	30
Абылай ханның «Ақ үйі»	31
Ауылдағы ақсақалмен әңгіме	33
Есілім	34
Сес білдірді нар қазақ	35
Асыл қала — Алматы	36
Фазыл Кәрібжановпен қоштасу	37
Күй тартамын... ..	38
Сәбендер — шындық құрбаны	39
Сырбайға	40
Ақ бұлақ	40
Бір жаңартып өтетін	41
Мағжан — ақындықтың Абылайы	42
Ақындық шықтың биік белесіне	43
Нағмановтың айтқаны	44
«Көкірекке көп көрініс толғанын...»	44
Заман дерті	45
Тоқтамайды жұмыр жер	46
Ақсұңқарды көргенде алғашқы рет	47

Ақ қайындар арасында ауылым	49
Операның дүлдүлі	51
Арал үшін айқаста	53
Құрдас жеңгем Клараға	54
Жиырма жеті тербеліс	56
Жезкиікке	57
Мұсаға	58
Жігітсің зор апатта аман қалған	59
Ой түбінде жатқан сыр	60
Жалындай көкке атылды	61
Қызылжар	63
Өрнекке	64
Астана асыл тойы ашылғанда	65
Құт орнар ұмытпасаң ауылыңды	67
Ана тілегі	68
Ескерткішім ініме	69
Ғашық сыры	70
Жаңа дерек	71
Ауруханада жазылған өлең	71
Қабақтар бір-біріне шытылмасын	72
Ел тойына сеп болар	73
Бәйкен аға, бақұл бол!	74
«Жұмбақ Жалау»	75
Ұлылардың тағдыры	76
Арыстарды ел аңсайды қашанда	77
Таумен жазған шежіре	78
Сәбеннің «тарғыл даусы»	80
Кіресілер ән салса	81
Көкшеде туған сурет	82
Кеншілерді жыр еткен	84
Шындық сыры	85
Сәбит аға кім десең...	86
Сөздердің өзі сөйлейді	89
Мұхтар мен Сәбит	91
Көктем келді	92
Сәбит – қазақ Бальзагі	93

Жебеді Сұлтанмахмұт, Дихан, сені	95
Мәриям апай, мықты бол	97
Сәбит аға	99
Есілге қонған аққулар	101
Сәкен аға ескерткіші алдында	102
Әншілік өнерінің құлагері	104
Айналайын бәрінен!	105
Сағыныш селі	107
Жаса, елім, Мәркенді ардақтаған	108
Ол екiнiң бiрi едi	109
Сәуірдегі Көкшетау	110
Шалқыма	110
Қызылжардың мықтысы	111
Ауыл кеші көңілді	112
Ұран еткен Алашты	114
Егделік	115
Өзгеріс	115
«Ауылда қалған қара көз...»	116
Құтты өлке	117
Ебінейдің інісі	119
Шөберем Әділге	121
«Кенгірдің кербез өріне...»	121
Сәбиттің Мәриямы деген атың	122
Кеншілік — өмір мектебі	123
Қазанат туған азамат	124
Қазақтың үш асылы	126
Өзім жайлы	127

Ғалымдардың Сәбең жайлы айтқаны

Зейнолла Қабдоловтың айтқаны	130
Серік Қирабаевтың айтқаны	131
Тұрсынбек Кәкішевтің айтқаны	132
Зәки Ахметовтің айтқаны	133

Ағалардың Сәбең жайлы айтқаны

Мұхтар Әуезов	134
---------------------	-----

Ғабит ағаның айтқаны	136
Бауыржан Момышұлының айтқаны	137
Ғабиден Мұстафиннің сөзінен	138
Шыңғыс Айтматовтың сөзінен	138
Жұбан Молдағалиевтің сөзінен	138
Ғалым Малдыбаевтың сөзінен	139
Әбділдә Тәжібаевтың айтқаны	139
Сырбай Мәуленовтің сыры	140
Мәриям Хакімжанованың сөзінен	141
Әбдіжәміл Нұрпейісов айтқан сөзден	141

Жерлестерінің Сәбенді еске алуы

Қажымұрат Нағмановтың сөзі	143
Темірғали Есембековтің айтқаны	144
Қосыл Омаровтың сөзі	145
Бақыт Мұстафиннің сөзі	145
Толымбек Әбдірайымовтың айтқаны	147
Мүтәллап Қанғожиннің сөзі	148
Еркебұлан Жолболдиннің айтқаны	148
Қайролла Мұқановтың айтқаны	149

Сәбит Мұқановқа арналған әндер

Сәбит аға — кемеңгер	151
Тойбастар	152
Мәриям Мұқанова	155

Кәкімбек Салықов

ДАРҚАН ДАРЫН

Өлеңдер жинағы

Редакторы Қуат Құрмансейіт
Техникалық редакторы Раушан Тұрлынова
Көркемдеуші редакторы Жеңіс Қазанқапов
Корректоры Гүлширан Құлымбетқызы
Компьютерде беттеген Данагүл Рахметова

Басуға 19.04.10 қол қойылды.
Пішімі 84x108 ¹/₃₂. Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Шартты баспа табағы 10.
Тапсырыс № 73*. Таралымы 1000 дана.

«Фолиант» баспасы
010000, Астана қаласы, Ш. Айманов к., 13
«Фолиант» баспасының баспаханасында басылды
010000, Астана қаласы, Ш. Айманов к., 13

Кәкімбек Салықов — 1932 жылы 22 қаңтарда қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы Шал ақын ауданының Еңбек ауылында туған. Көрнекті ақын, мемлекет және қоғам қайраткері, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Қазақстан Жазушылар одағы ақсақалдар алқасының мүшесі, Солтүстік Қазақстан облысының және Жезқазған, Сәтбаев, Көкшетау қалаларының Құрметті азаматы. Талғампаз оқырман қауым тарапынан жоғары баға алған көптеген жыр жинақтарының авторы.

Бүкілодақтық әдеби сыйлықтың иегері, республикалық жыр мүшәйраларының жеңімпазы.

ISBN 9965-35-912-1

9 789965 359125